

Hős fiúk

Regényes történet a szabadságharcból

Fiúk és leányok számára

Írta

Rákosi Viktor

Mühlbeck Károly rajzaival

Budapest

Singer és Wolfner irodalmi intézet r-t kiadása

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2016
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-963-417-098-3 (online)
MEK-16264

TARTALOM

1848

ELSŐ FEJEZET.
Március tizenötödike.

MÁSODIK FEJEZET.
Hí a haza!

HARMADIK FEJEZET.
Áldozatkészség.

NEGYEDIK FEJEZET.
Kossuth a nép között.

ÖTÖDIK FEJEZET.
Fekete karácsony.

HATODIK FEJEZET.
Ezer vasas német, három huszár.

HETEDIK FEJEZET.
Kalandos utazás.

NYOLCADIK FEJEZET.
A nőhonvéd.

KILENCEDIK FEJEZET.
Gyurka érdemrendet kap.

TIZEDIK FEJEZET.
A branyiszkói diadal.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.
Bem apó.

A fehér toll és a piros sapka

ELSŐ FEJEZET.
A basahidi kastély.

MÁSODIK FEJEZET.
Dicsőséges tavasz.

HARMADIK FEJEZET.
Kapitány, hadnagy, káplár.

NEGYEDIK FEJEZET.
Krámfutter Vencel ebédje.

ÖTÖDIK FEJEZET.
Ellenség kezében.

Befejezés.

1848

Fiúk, magyar gyerekek, figyeljetek reám!

Csodálatos, szép dolgokat fogok nektek elmondani. Nem tündérmeséket, hanem igaz dolgokat. Meg fog dobanni fiatal szívetek, ha ezt halljátok s büszkén így fogtok kiáltani: Köszönöm, én Uram, Istenem, hogy magyarnak teremtettél!

Ide hallgass, Gyuri! Hány égtáj felé tudsz vágni a kardoddal? Ugye négy felé? Észak, Kelet, Dél és Nyugat felé. Nohát, ennyifelé suhintott egyszerre kardjával a magyar, mert mind a négy oldalról rátört egyszerre az ellenség, hogy szabad nemzetből szolganemzetté tegye.

De tudjátok, hogy a vér sohse válik vízzé, s a szabad magyarból sohse válik idegen nép szolgája. A magyar nép védte magát!

A magyar nemzetnek ezt a nevezetes, dicső harcát fogom nektek elbeszélni. Nem tegnap volt ez, nem is tavaly, hanem éppen az idén (1898-ban) ötven esztendeje: 1848-ban.

Ötven esztendő! Milyen nagy idő! A bölcsőben fekvő kis gyermekből öreg ember lesz ennyi idő alatt. De úgy kell ezt tudni mindenkinek, mintha csak tegnap történt volna, mert ezt parancsolja a hazaszeretet.

Meg kell ezt tanulni minden magyar gyereknek. Azt az időt, mikor apáink, nagyapáink megmentették vitézségükkel a magyar becsületet és a nemzetnek örök dicsőséget szereztek: be kell vésni a szívetekbe.

Ide hallgassatok!

ELSŐ FEJEZET. **Március tizenötödike.**

I.

Estére járt az idő. Pest utcáin, az ódon kis házak közt hideg szél fújt, s a levegőben hópelyhek szállingóztak. Özvegy Bárdy Miklósné az ablaknál ült és kötögetett, fiai, Gyuri és Pista, meg a leánya, Margit, a szoba közepén egy alacsony, kerek asztal körül tanultak.

- Elég lesz, gyerekek, - szólt a mama, - mert nem láttok már. Majd gyertyavilágnál folytatjátok.

A gyerekek örömmel ugráltak föl az asztaltól, de nem annak örültek, hogy a tanulást abba-hagyhatják, hanem annak, hogy a mama most mesélni fog. Esteledéskor nem szoktak mindjárt gyertyát gyújtani, hanem a mama mesélgetett nekik mindig egy kicsit.

A mama kinyitotta a kályha ajtaját, az izzó parázs bevilágította az egész szobát. Aztán egy nagy karosszékre ült, a gyerekek apró zsámolyokon melléje telepedtek és nagy figyelemmel néztek a mamájukra.

- Miről meséljek? - kérdezte a mama.

- Tündér Ilonáról, - szólt a kis Margit.

- A török császár fehér elefántjáról, - mondá Pista.

Csak Gyuri, aki már tizennégyéves nagy fiú volt, hallgatott.

- No, Gyuri! - unszolta az anyja, neked nincs semmi kívánságod?

- De van, édesanyám.

- Mi?

- Meséljen a forradalomról.

Az anyja meglepetve nézett rá.

- Hogy jut ilyesmi eszedbe, fiam?

- Mindenki arról beszél, mamám, az iskolában, a házban, meg az utcán is.

A mama egy darabig gondolkozva nézett a tűzbe. Aztán így szólt:

- No jó, majd beszélek neked róla, fiam. Tudod, hogy itt körülöttünk, Magyarország körül nagy országok terülnek el, melyekben sok-sok millió nép lakik, aki két keze munkájával keresi a kenyerét. Ez a temérdek nép valóságos rabszolga, jobbágy volt eddig, aki gazdája engedelmé nélkül nem vehetett földet, nem mehetett máshová lakni, s ami pénzt a szorgalmával keresett, az is az uráé volt. Ez a sok millió nép most azt mondja, hogy ő többet nem lesz szolga, ő is olyan ember, mint a többi, neki is joga van azt tenni, amit akar...

Gyuri arca fellángolt.

- Igen, azt mondta a történelem tanára, hogy a magyar nemzet minden tagja legyen szabad, egyenlő és egymásnak testvére.

- Igaza van. Ne legyen különbség úriember és parasztember közt. Amilyen egyenlők vagyunk az Úristen előtt az égben, olyan egyenlők legyünk itt a földön is. Más országokban azonban a hatalmasok ellene vannak a nép felszabadításának és ott a nép fegyvert fogott, hogy erővel kivívja a szabadságot. Ez a forradalom. De nálunk, fiam, maga az úriosztály, a nemesség önként, minden kényszerítés nélkül lemond a jogairól, vagyis a népnek odaadja a szabadságot.

- Akkor hát nálunk nem lesz forradalom?

- Adja Isten, hogy ne legyen. De jegyezd meg, fiam, hogy a magyarnak borzasztó sok az ellensége, akik nem akarják ezt a nagy változást, mert attól félnek, hogy a nemzet, ha eggyé forr, nagyon megerősödik. S ennek ők nem örülnének.

Gyuri felugrott.

- Csak próbálják meg ellenünk tenni, tudom Istenem, gulyáshússá aprítjuk őket! - kiáltott a kis hős bátran és nagyot toppantott.

Erre a zajra Margit is fölébredt, aki elaludt az anyja ölében. Őt bizony a Tündér Ilona jobban érdekelte volna. Pista is az anyja szoknyájába kapaszkodott, mert a vitéz Gyurka nagy kedvet mutatott arra, hogy fölbuzdulásában földhöz vágja.

Behozták az égő gyertyát, a gyerekek újra tanulni kezdtek, de a Gyurka esze örökké csak a forradalmon járt.

Egyszerre csak nagy zajjal nyílik a folyosó-ajtó, s egészen kikelve a képéből, berohant a szobába Bárdy Gáspár.

Gáspár tizennyolcéves fiatalember, özvegy Bárdyné legidősebb fia volt, jogász az egyetemen.

- Anyám, anyám...

- Mi bajod, Gazsi? szólt az anya, felugorva székéből.

- Nincs nekem semmi bajom, csak szeretnék kibújni a bőrömből.

- Inkább azt mondd meg, miért nem jöttél haza ebédre?

- Nem lehetett. Országos dologban jártam. Az orvosnövendékekkel ebédeltem, s estére berendeltem őket.

- Hová?

- A Pilvax-kávéházba. Nagy dolgok készülnek. Cselekedni kell valamit, nem tétovázhatunk tovább... A francia, olasz, német fölemelte a szabadság zászlaját, csak mi gyáváskodunk.

- Szégyeljétek magatokat! - kiáltott Gyuri hevesen s dühösen földhöz vágta a könyvét.

Gáspár úr egészen elbámult az öccse vakmerőségén.

- Ha én jogász volnék, már régen történt volna valami!

- Hallgass, öcskös, mert meghúzom a füledet.

- Azt próbáld meg! - kiáltott Gyuri vitézül.

- Csend legyen, Gyuri, szedd fel a könyvedet és tanulj.

- Hát mi kell, Gazsi, beszélj!

- Hamar, édesanyám, egy kis vacsorát adjon, mert tüstént vissza kell mennem a Pilvax-kávéházba... Addig pedig ezekből a szalagokból varrjon egypár nemzeti színű kokárdát.

- Nekem is! - kiáltott Margit tapsolva.

- Nekem is, - szólt Pista.

Gyuri röstelt szólni, csak könyörgőleg nézett az anyjára.

Hideg húst és egy darab kenyeret hoztak be Gáspárnak. Miközben mohón evett, egyre beszélt.

- Petőfi, Jókai, Vasvári állnak a mozgalom élén... Most már nekünk is döntő lépést kell tennünk... Le kell a zsarnokságot rázni a nyakunkról...

- Ugyan ne beszélj, - intette az anyja, - hisz torkodon akad egy darab hús.

- De csak beszélj, Gazsi, engem nagyon érdekel, - szólt Gyuri, aki kipirult arccal hallgatta a bátyját.

- Nincs tovább, - felelt szárazon Gazsi, aki Gyurkára még mindig dühös volt, - ez nem neked való. Te csak tanulj.

E pillanatban az utcán nagy zaj hallatszott. Gazsi hamar kinyitotta az ablakot. A jogászok vonultak arra, kiabálva, hogy éljen a szabadság!

- Éljen a magyar szabadság! - kiáltott le Gazsi, zsebkendőjét lobogtatva.

- Éljen, éljen! - hangzott vissza százszorosán.

- Ugyan tedd be az ablakot, Gazsi, - feddé az anyja, - meghülnek a gyerekek.

Mire anyja ezt mondta, Gazsi már be is tette az ablakot. Azzal hamar télikabátot húzott, kezét csókolta az édesanyjának és el akart rohanni.

- Hát a kalapod? - kiáltott utána Bárdyné.

- Igaz, majdnem hajadonfővel szaladtam el, - ezzel visszaroht, fejébe csapta Gyuri kalapját és elszáguldott.

Hiába kiabált utána a mama, Gazsi már nem hallott semmit. Gyurka azonban boldog volt: ha már ő nem, legalább a kalapja ott lehet a Pilvaxban, ahol az ifjúság tanácskozott.

A tanulás nem izlett az úrfinak, a vacsora se. Egyre a szél zúgását és az utcai kiabálásokat hallgatta. Vacsora után még egy félóráig olvasta Mátyás király történetét, aztán nagy búsán az udvari kis szobába ballagott lefeküdni.

De nem jött álom a szemére. Csak forgolódott, csak sóhajtozott. Hej, ha ő most egyetemi hallgató volna! Négy esztendő odaadna az életéből, ha most négy esztendővel öregebb volna. Hogy szónokolna a Pilvaxban!

A Barátok tornyában tizet ütött az óra. Az ablakhoz ment, s félrehúzta a függönyöket. Látta, hogy a hó esik, s Vidor Pálnak, akivel egy osztályba járt, az ablaka világos. Ez sem alszik.

Halkan gyertyát gyújtott. Azután a Pista játékaik közül kikeresett egy skatulya kavicsot. Magára vette a paplant, kinyitotta az ablakot, s elkezdte kavicscsal dobálni Vidor Pál ablakát. A negyedik dobásra eltalálta, az üveg nagyot csörrent, az ablak kinyílt. Megjelent ott a Pali magas, erős alakja, s halkán kiszólt:

- Ki az?

- Pali te, én vagyok, a Gyurka. Te se tudsz aludni?

- Nem én.

- De látom, még le se vagy vetkőzve. Mire vársz?

- Azt várom, hogy a nagybátyámék elaludjanak, aztán elmegyek hazulról.

- Hová?

- A Pilvax-kávéházba.

- Te, én is veled megyek.

- Jó, de öltözzél fel gyorsan.

Pár perc alatt Gyurka teljesen készen volt, s újra kinyitotta az ablakot. Pali újra megjelent.

- Gyurka, hallod?

- Hallom.

- Ha elfújom a gyertyámat s az ablakom sötét lesz, ez a jel. Akkor gyere le az udvarra.

- Jó.

Ismét bezárta az ablakot s leste a jelt. Pár perc múlva Palinál elaludt a gyertya. Gyurinak csak most jutott eszébe, hogy nincs kalapja. Baj is az? Ott van a Gazsié... emlékszik rá, hogy Gazsi, mikor hazajött, az öreg karosszékbe dobta. Lábujjhegyen bement, megtalálta s a fejébe húzta. A füléig lement. Annál jobb, legalább nem fázik.

Még az is eszébe jutott, hogy édesanyja a már kész kokárdákat az asztalon hagyta: ezt is mind magához vette és úgy szaladt le halkán, lábujjhegyen az udvarra.

A kapu alatt várta Vidor.

- Van kapukulcsod? - kérdezte tőle Bárdy Gyurka.

- Hogyne, e nélkül el sem indulhatnánk.

- Nekem meg van nemzetiszínű kokárdám.

- Helyes, adj mindjárt egyet.

A fiúk azonnal feltűztek egy-egy kokárdát, aztán lassan kinyitották a kaput, kívülről óvatosan, hogy zajt ne csapjanak, újra bezárták és az Uri-utca felé elsiettek.

A Pilvax-kávéház, mely az Uri-utcában levő Libasinszky-féle átjáróházban volt (most Korona-herceg-utca 7. sz.) nagy szerepet játszott az 1848-iki eseményeket előkészítő mozgalmakban. Ide jártak a dolgokat megbeszélni az írók és az egyetemi fiatalság. A másik, épp ily törekvésű hely az *Ellenzéki Kör* volt, hol a polgárság gyülekezett és tanácskozott.

Március 14-ikét írták 1848-ban. Az utcák élénkebbek voltak, mint rendszeren; máskor Pest lakói ebben az órában már mélyen aludni szoktak s csak az éjjeli őrök kopogása hallatszott.

Ifjú hőseink különösen az Uri-utcában találkoztak sok fiatalemberrel. Mikor a kávéház kivilágított ablakait meglátták, Gyuri meghökken.

- Te, Pali, én be nem mehetek, ott van a bátyám. Mit szólna, ha ilyen időben találkozónánk.

- Nem is akarunk mi bemenni. Tudod, hogy én szepességi ember vagyok, ott laknak a szüleim. Nohát, ennek a háznak a házmestere is szepességi, velünk egy városba való. A fiát kis gyermekkorom óta ismerem, jó pajtásom. Az ereszt be minket a házba és gondoskodik arról, hogy mindent lássunk.

- Így már jó.

A Libasinszky-házhoz érkezve, Pali kopogott a kapun, mely rögtön kinyílt. Sötét folyosóra jutottak. Csak tapogatózva mehettek végig.

- Te vagy az, Márton?

- Én, ki van veled?

- Jó pajtásom, Bárdy György.

- No csak jertek, jó helyet készítettem.

A kávéháznak hátul egy nagy ablaka szolgált az udvarra. Ide széket állított Márton, erre álltak a gyerekek és mindent láttak, sőt hallottak is, mert a felső ablakok a nagy füst miatt nyitva voltak. Nagy lárma tódult ki a füsttel együtt az udvarra.

A nagy, bolthajtásos, négyszögletes terem, amelynek mennyezetét két márványoszlop tartotta, tele volt zajongó tömeggel.

Közel a mi ifjú barátainkhoz volt egy nagy faasztal. Úgy látszik, e körül ültek a vezérek. Őket állta körül az ifjúság. Az asztalnál ülők közül hol egyik, hol másik állt fel, s beszélt a többiekhez.

- Ez Jókai Mór, az író, ez Vasvári Pál, ez itt Irinyi József hirlapíró, - mutogatta egyre az embereket Márton, aki a házban lakván, mindenkit ismert, aki a kávéházba járt.

Egyszerre egy dadogó ember kezdett beszélni.

- Ez Sükei Károly, - szólt rögtön Márton, - aki mellette áll, az Lisznyay, aztán jön Szikra jogász, azontúl Irányi, Bulyovszky, Degré, Vidacs meg Vajda. Ezek viszik itt a főszerepet, ha ők beszélnek, mindenki hallgat.

- Petőfi Sándor nincs itt? - kérdezte Gyurka.

- Nem látom.

- Be kár, - sóhajtott a két fiú.

Ekkor az utca felől nagy kiabálás hallatszott. A kávéházban levő tömeg mozogni, hullámszerűen kezdett. Minden arc az ajtó felé fordult. Az ajtó felpattant és berohant egy ifjú ember. Megcsóválta a sapkáját a feje fölött és elkiáltotta magát:

- Éljen a forradalom! Itt a hírnök Pozsonyból.

A nyitva hagyott ajtón egy feketébe öltözött fiatalember futott be, s utána még egy csomó jogász tódult. A fiatalember ki volt pirulva s az izzadságot törölte a homlokáról.

- Fiúk, Pozsonyból jöttem a bécsi hajón! - kiáltá.

- Asztalra, asztalra, hadd lássuk! - kiabált az ifjúság.

A hírnököt egyszerre öten is megragadták és föltették egy billiárdasztalra. A többi asztal is egyszerre tele lett ifjúsággal.

- Halljuk, halljuk! - kiabálták.

- Uraim! - kezdé a hírnök, - most jöttem a hajóval. A pozsonyi ifjúság küldötte vagyok. Nagy hírt hozok. Bécsben kiütött a forradalom. Metternich, a zsarnok miniszter megbukott. A nép torlaszokat emel és fegyverkezik...

Az emberek oly meglepetve néztek egymásra, mintha a villám ütött volna le közéjük. Fontos hírek voltak ezek. Senki se hitte, hogy még Bécs is megelőzze őket.

A hirtelen beállt csendben felharsant egy éles hang:

- Ime, a forradalom fürgetege itt zúg a szomszédban! És mi tétovázunk? Nem! Cselekedni fogunk!

Mindenki a hang felé tekintett. Egy asztal tetején ott állott egy sápadt, sovány, nyakkendőtlenszerű fiatalember, állig begombolt fekete atillában. Szemében vad tűz ragyogott és ökölre szorított kézzel fenyegetődött, mikor beszélt.

- Ez Petőfi Sándor! - szólt remegő hangon Márton s a fiúk tágranyílt szemmel, visszafojtott lélekzettel, mint egy szentre, úgy tekintettek a nagy költőre, kinek nevét Magyarországon már mindenki ismerte.

- Ugy van! cselekedni fogunk! - zúgott a tömeg Petőfi után.

- Éljen, éljen! - kiabáltak elragadtatással ott kint a fiúk és önkéntelenül megdöngették az ablakot.

A kávéházból egyszerre mindenki odanézett.

- Spionok, spiclik, kémek lesnek ránk! - kiabálták össze-vissza.

Valami tíz jogász az udvarra rohant és nyakoncsípve a remegő fiúkat, behurcolták őket a kávéházba.

Ott álltak Petőfi villámló és Jókai szigorú tekintete előtt.

- Nini, hisz ez az én öcsém! - kiáltott Bárdy Gazsi és előtört a tömegeből. - Fiú, mit keresel itt?

- Elhoztam a kalapodat, te pedig add vissza az enyimet, - felelt Gyurka bátran.

- Ezért jöttél volna?

- No, meg itt vannak a kész kokárdák is, melyeket a mama készített.

És ezzel összeszedte az összes nemzetiszínű kokárdát a zsebéből.

- Helyes, öcsém, - szólt Petőfi, - mindjárt én is fölteszek egyet.

- Én is, én is! - zajongtak az ifjak, s a Gyurka kokárdái csakhamar elfogytak. A magáét odaadta Jókainak.

- Hát ezért jöttél? - szólt Gazsi.

- Ha éppen tudni akarod, azért jöttem el a pajtásaimmal, mert én is magyar gyerek vagyok, s tudni akartam, mi lesz?

- Helyes a beszéded, gyerek, - szólt Jókai s megsimogatta a fiú arcát - mindegyitek ember a talpán. De most már vidd haza őket, Bárdy, mert későre jár az idő s édesanyjuk aggódik majd értük, különben is szeles, rossz idő van.

A vezérek mind kezet fogtak a diákgyerekekkel, akik büszkén távoztak. Otthon a kapuhoz érve, Gazsi visszafordult.

- Hát te még nem jössz haza? - kérdezte Gyurka.

- Nem lehet, még holnapra megállapítjuk a forradalmat.

- Forradalom lesz?

- Persze; tovább csak nem várunk. Isten áldjon meg.

S tova sietett. A fiúk összenéztek, megszorították egymás kezét erősen, s majdnem egyszerre így szóltak:

- Mi is ott leszünk!

Aztán lábujjhegyen, halkán, nesztelenül lakásukba suhantak, hogy föl ne ébresszék a mamát.

II.

Komor, esős, havas időre virradt március 15-ike. A budai hegyek tetejére felhők ereszkedtek, a Duna fölött vastag köd lebegett.

Szerdai nap volt. Máskor ilyenkor már érezni lehetett a tavasz első meleg lehelletét. Most minden hideg és barátságtalan volt még. A tavasz is, a szabadság is még aludtak.

De a szabadság már ébredezett. Forró volt az emberek lelke. Hevesen dolgozott az ifjúság szíve.

A Pilvax-kávéház alig csukták be az éjjel. Az ifjúság és az írók késő éjszakáig együtt tanácskoztak a felett, hogyan vívják ki másnap a felsőbb hatalmak ellenében a nemzet szabadságát. Mikor már a szerepeket kiosztották, hazamentek lefeküdni. Feküdni, de nem aludni, ébren álmodozni, mert nem hunyta be egyik sem a szemét.

Pitymalatkor, hat órakor hajnalban már újra a kávéházban voltak. Egymásután érkeztek Petőfi, Jókai, Bulyovszky, Irinyi, Irányi Dániel, Vajda János, Vasvári, Nyári Albert báró, Vidacs, Degré Alajos, Sükei Károly, Gál Ernő s a többi. Ki tudná valamennyi derék fiú nevét felsorolni. Elég az hozzá, hogy senki se hiányzott azok közül, akik megígérték, hogy ott lesznek. Fiatal arcukat pirosra csípte a friss márciusi szél, szemük ragyogott a lelkesedés tüztől. El voltak tökélve mindenre.

Az első, amit tettek, az volt, hogy a magyar nemzet kívánságait, a tizenkét pontot letisztázták két példányban s az Úri-utca meg a Kígyó-utca sarkára kiakasztották, hadd olvassák a járókelők.

Már ez a kis dolog is tilos cselekedet volt az eddigi törvények szerint!

A dadogó Sükei hangosan próbálta magyarázni a közönségnek a pontokat, egy rendőr ezért be akarta kísélni, de a közönség kiszabadította a kezei közül.

Mikor már a kávéház egészen megtelt, Jókai felállt egy asztalra, s kijelentette, hogy ha nem akarunk hátrább maradni a többi nemzetnél, komoly teendőket kell végeznünk. Minden nemzet halad és boldogul, nekünk is haladnunk és boldogulnunk kell. Ami a tizenkét pontban meg van írva, ahhoz a nemzetnek joga van, azt követelnie kell.

Viharos éljenzés támadt erre, majd nagy csend lett, mert látták, hogy Petőfi Sándor is beszélni akar. Petőfi egy összehajtogatott darab papírost vett elő a zsebéből, lassan körültekintett a tömegben, s a papirosról olvasni kezdte:

Nemzeti dal.

Talpra magyar, hí a haza,
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés, válasszatok!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Rabok voltunk mostanáig,
Kárhozottak ősapáink,
Kik szabadon éltek, haltak,
Szolgaföldben nem nyughatnak.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Sehonnai bitang ember,
Ki most, ha kell, halni nem mer,
Kinek drágább rongy élete,
Mint a haza becsülete.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Fényesebb a láncnál a kard,
Jobban ékesíti a kart,
És mi mégis láncot hordtunk!
Ide veled, régi kardunk!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

A magyar név megint szép lesz,
Méltó régi nagy híréhez,
Mit rákentek a századok,
Lemossuk a gyalázatot.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Hol sírjaink domborulnak,
Unokáink leborulnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Kedves ifjú barátaim! Tudom, megpezsduilt bennetek a vér, míg ezt a gyönyörű költeményt végigolvastátok. Hát még ha azok közt lettetek volna, akik magától Petőfitől hallották. Soha ilyen lelkesítő hangon nem szóltak a mi szegény nemzetünkhöz, e vers után, ha jégből lett volna is, fel kellett volna olvadnia. Fel is olvadt!

Akik a kávéházban voltak, sírtak, kiabáltak, toporzékoltak lelkesültségükben. Egymás nyakába borultak, egymás kezét szorongatták, Petőfit ölelgették, vállukra emelték... Körülhurcolták a kávéházban... Még a ruháját is csókolgatták.

Igaz is, hogy ilyen szépet még Petőfi is alig írt életében. Talpra is állította vele a magyart. Aznap már az egész város tele volt vele, aztán mint egy élő tűoszlop, a vers végigszáguldott az országon és lángbaborította a nemzetet.

A következő pillanatban az egész csapat kint volt az utcán. Legelől Bárdy Gáspár vitt egy nagy nemzeti zászlót, utána lépdeltek Petőfi, Jókai, Vasvári, Irányi. Azután következett az ifjúság.

Szívükben nemes elszántság, mellükön kokárda. Emelt fővel s azzal az elhatározással indultak meg, hogy nem hátrálnak, bárminő akadályba ütközzenek is.

De ezen a napon simán ment a dolog, mintha csak a jó Isten szőnyeget teregetett volna eléjük, hogy puhán járjanak és ne üssék kőbe a lábukat.

Először is az egyetemi ifjúság csatlakozott hozzájuk: a jogászok, az orvosnövendékek és a mérnöknövendékek.

E közben híre ment a városban a tüntetésnek, s a polgárság Budapest minden részéből a Belváros felé indult, hogy a *Talpra Magyar*-t és a tizenkét pontot hallgassa.

...Ezalatt pedig a kaszárnyákban megcsörrentek a fegyverek. A kapukat becsukták, a katonák sorba álltak, a tisztek szemlét tartottak fölöttük, hogy gyilkos fegyverük rendben van-e. A budai várban az ágyúkat Pest felé szegezték, a tüzerek égő kanóccal melléjük álltak, hogy mihelyst parancsot kapnak, lőjjenek a városra... A felsőbbség arra készült, hogy fegyveres erővel nyomja el a nép mozgalmát és az ifjúság törekvését a szabadságra.

De az ágyúcsövek tátongó torka alatt az ifjúság haladt előre a maga útján.

Tíz óra tájban a zászló után Petőfi és Jókai mögött már ezer meg ezer lelkes ember tolongott. Valahányszor megálltak és a sápadt Petőfi eldörögte a *Talpra Magyar*-t, az emberek levették a kalapjukat s egyszerre ezren meg ezren utána kiabálták:

- Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk.

- Most már ki fogjuk nyomatni a versemet! - szólt Petőfi barátaihoz.

Azonnal megindultak a Landerer és Heckenast nyomdájába, mely a Hatvani-utca és a Széputca sarkán volt. Csakhogy Magyarországon az akkori törvény szerint semmit se volt szabad kinyomatni a felsőbbség engedelmével. A felsőbbség megbizottját, akihez mindent be kellett terjeszteni elolvasás végett, úgy hívták: ... „cenzor”. Nagy úr volt ez, tőle függött, hogy mi jelenjék meg Magyarországon, akár könyvben, akár újságban.

Gondolhatjátok, hogy a *Talpra Magyar* nem engedte volna meg soha kinyomatni. Csakhogy a mai napon nem kérdezte tőle senki, hogy tetszik-e neki, vagy se. Ha az ifjúság kimondta, hogy legyen szabad sajtó, hát a cenzor úrnak semmi köze ahhoz, amit ki akarnak nyomtatni.

A nyomdában persze azzal fogadták őket: látta-e a cenzor úr azt, amit ki akarnak nyomtatni?

- Nem látta, nem is fogja látni! - zúgott a tömeg.

- Nem parancsol már a cenzor, itt a nép parancsol! - kiáltotta az ifjúság.

Irinyi odament a legnagyobbik nyomtatógéphez, rátette a kezét és fenhangon így szólt:

- E sajtót a nép nevében lefoglaljuk és megparancsoljuk, hogy nyomtassátok ki a nemzet tizenkét kívánságát és a *Talpra Magyar*!

- Engedelmeskedem, - felelt Landerer.

- Éljen a sajtószabadság, éljen a nép! - kiáltott a nyomda személyzete és vígan munkához látott.

A tizenkét pont első kész példányával Irinyi, a *Talpra Magyar* első kész példányával maga Petőfi rohant ki az utcára. Miközben újra elszavalta a költeményt, ezer meg ezer példányban hozták ki a friss nyomtatványokat... s a gépből még nedvesen kikerült példányok az emberek örömkönnyeitől még nedvesebbek lettek.

Nagy dolog volt ez, fiaim: a gondolatnak a felszabadulása évszázados rabbilincsei alól! Mintha egy óriási, régi börtön vaskapujáról verték volna le a megrozsdásodott, hatalmas lakatokat: a népnek zár alatt tartott joga, java, szabadsága tódult ki onnan.

...És a budai vár fokán egyre sötétlettek az ágyútorkok és égtek az ágyú elsütésére kész kanócok...

A tizenkét pont és a Talpra Magyar két első példányát örök emlékül a Nemzeti Múzeumban helyezték el.

Délután a Nemzeti Múzeum előtt népgyűlés volt tömérdek ember jelenlétében. Akkor még nem volt rács az épület körül, s a nyüzsgő sokaság fekete tömegével mindent elborított.

Minden ember úgy érezte, mintha melléről egy roppant kő gördült volna le: szabadon mertek beszélni, lármázni, szavalni, énekelni.

Vasvári beszélt újra, azután Irinyi magyarázta a tizenkét pontot, de a nép Petőfit kívánta látni és hallani.

És Petőfi kiállt a baloldali párkányra és ötödször elszavalta a Talpra Magyar. Mint egy bosszuálló angyal rázta ökleit, s a sok tízezer ember égre tartott ujjakkal utána üvöltötte:

- Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!

A férfiak kalapjukat, az asszonyok zsebkendőjüket lobogtatták a nagy költő felé. Soha még vers így föl nem lelkesített népet. Mintha az égből nem hópehelyek, hanem tüzes szikrák hullottak volna, be, egyenesen a szívekbe. Mindenki föllángolt.

Ötven éve ennek! De meleg szívvel emlékszünk rá mi is, akik csak később születünk, s átadjuk dicső emlékét nektek, hogy ti is híven megőriztétek az utódok számára.

Így lesz ez örök és felejthetetlen!

Délután a városi tanács, a polgárság hivatalos képviselője a polgármesterekkel, csatlakozott a mozgalomhoz.

...A katonaság várt mozdulatlanul. De azok, akik a katonaságnak parancsolnak, nem merték a nép ellen indítani... féltek a vérontástól, fegyvertelen emberek megölésétől. Az ártatlanul kihullott vér az ő fejükre szállt volna, s egész életükre boldogtalanná tette volna őket.

Pedig a nép nem maradt meg Pesten. Egyszerre csak kiadták a jelszót: „Fel Budavárába!” S a tömeg, mint fekete árvíz, a hajóhídon keresztül hömpölygött a budai várba.

Ott vonult el a kiszégezett ágyúk és az égő kanóccal az ágyúk elsütésére készen álló tüzérek közt, s odakiáltott nekik:

- Éljen a szabadság; éljen az egyenlőség!

Zúgva, éljenezve, énekelve vonultak végig a vár szűk utcáin, a fejevári kapunál levő börtönökig és ott megdöngették a vaskapukat.

Ezekben a börtönökben nem gonosztevők voltak. Olyan emberek ültek ott, mélyen lent a föld alatt, sötét tömlőben, akik a magyar nemzet számára jogot, szabadságot, az ország számára önállóságot követeltek. Nagy bűn volt ez akkor, fiaim.

Ezek közt a börtönben szenvedő hazafiak közt legkülönb volt Táncsics Mihály, aki legbátrabban, legőszintebben lépett fel a magyar nép mellett.

Már majdnem egy esztendeje, hogy börtönben sinylődött. És nem is álmodott róla, hogy odakint, az Isten szabad ege alatt mi történik.

Mikor a börtön nehéz vaskapuját ököllel megdöngették, a rabtartók megijedtek. Egy darabig ide-oda szaladgáltak, nem tudták, mit csináljanak.

- Adjátok ki Táncsicsot, mert rátok gyűjtjük a házat! - kiáltották be az ablakon.

Egyszerre csak a hatalmas kapu lassan megnyílt s kijött rajta egy sovány, sápadt, őszülő ember.

Bámulva nézett körül, mintha Tündérorszámban járt volna.

- Mi ez? Mi történik itt?

- Táncsics, örülj, szabad vagy és szabad a te nemzeted is, a magyar! - ezt kiáltotta feléje Nyáry Pál.

És Táncsics szeméből kicsordult a könny, sírva rogyott a körülállók karjai közé.

Minő örömrivalgással vitték az öreget Pestre!

Az ifjúság fáklyákat gyújtott és a kocsija mellett futott. Pesten pedig kifogták a lovait és maguk a fiúk húzták a kocsit.

...Itt találkozott csak Bárdy Gazsi az öccsével, Gyurkával, meg Vidor Pállal. Mindhárman Táncsics kocsija elé fogták magukat. A három fiú csupa sár volt. Reggel óta nem voltak otthon és alig ettek egy falatot.

Gazsi rámosolygott az öccsére.

- Derék gyerek vagy, Gyurka, hanem hogy édesanyánk megver, az bizonyos.

- Akkor is a hazáért szenvedek. Éljen a haza! - kiáltott dacosan Gyurka és futottak tovább a Kerepesi-út felé.

Még a színházba is bementek, énekelni, éljenezni, a Talpra Magyar szavalni. A színészek abbahagyták az előadást, összeölelkeztek a közönséggel, a zenekar a Rákóczi-indulót játszotta...

Gyönyörű egy nap volt ez, fiúk!

A két Bárdy fiú és Vidor Pál majdnem éjfél felé vetődött haza. Gyuri úrfi meglehetősen szorongó szívvel lépett be anyjukhoz Gazsi mögött.

Édesanyjuk virrasztott és imádkozott. Tele volt aggodalommal, már azt hitte, hogy tán le is gyilkolták fiait.

Mikor beléptek hozzá, fölkelt és szigorúan végignézett rajtuk.

- Ne haragudj, édes jó anyám, - szólt Gazsi, - Gyuri nagyon jól viselte magát, mint igazi magyar gyerekhez illik.

- Mit csináltál? - szólt az anyja.

Gyuri előlépett és így felelt:

- Anyám! Megtanultam kívülről a Talpra Magyar és beálltam lónak a Táncsics Mihály kocsija elé.

Anyja egy lépést tett előre, aztán... egyszerre a két fiú nyakába borult, s össze-vissza csókolgatta őket.

Nincs az a magyar anya, aki ilyesmiért haragudni tudna a fiaira!

MÁSODIK FEJEZET.

Hí a haza!

...Miért nincs minden fiadnak ezer karja, óh hazám, mikor szükséged van reájuk...

A márciusi szép napok, a szabadságnak vér nélkül való kivívása alig múltak el, mikor már felhangzott a haza panaszos jajgatása.

Századok óta velünk, mellettünk békességben élő néptörzsek feltámadtak, hogy feldarabolják a magyar nemzet ezeréves hazáját.

Azt a szent földet, amelyen a bölcsőnk ringott, amelyben őseink nyugosznak virágos hant alatt, ezt a szent földet merték követelni tőlünk olyan népek, akiket mi befogadtunk, mikor hontalanul bujdosnak. Így hálálták meg jószívűségünket!

A szerbek az ország déli részét akarták maguknak kihalásítani, az oláhok követelték Erdélyt; a horvátok is, bár századokon át, mint testvérek éltünk együtt, el akartak szakadni tőlünk.

És valamennyit bécsi ellenségeink biztatták fel, akik irigykedtek a magyar szabadságra, mert attól féltek, hogy nagyon meg találunk erősödni.

A kárpáti erdők moraja, a délvidékről felszáguldó szélvész, az erdélyi havasok friss lehellete mind azt zúgta a fülünkbe: Vigyázz, magyar! Ellenségeid készülődnek! Vigyázz, szabadságod ellen és életedre törnek!

És az erdők zúgásából, a vizek morajából, a szél sívításából kihangzott a haza jajszava: Fiaim, segítsetek, szenvedek, testemet marcangolják szét!

- Talpra Magyar! Hí a haza - kiáltott Petőfi március 15-én.

Nohát, itt volt az ideje, keljen talpra, aki magyar és csináljon rendet a maga hazájában.

És talpra kelt.

Ekkor támadt a világ legvitézesebb katonája; a magyar honvéd.

Nem kötéllel fogták, nem erőszakkal vitték a magyar fiúkat nehéz szolgálatra. Önként, maguktól, jókedvvel mentek el. Megölelték, megcsókolták kedves szüleiket, fejükbe nyomták a katonasipkát, s elmentek a hazáért küzdeni, vérezni, meghalni.

Pesten május tizenhetedikén kezdődött meg a toborzás.

A Nemzeti Múzeum előtt letűzték a zászlót, megszólalt a muzsika, s nyalka huszárok pengő sarkantyúval járták a verbunkos csárdást. Óriás tömeg gyűlt össze, s a katonák lelkes hangon szóltak az ifjúsághoz, hogy álljon be katonának, mert a haza veszedelemben forog.

Azonnal odalépett egy barna fiatalember.

- Káplár úr, itt vagyok, vegyen fel, katona akarok lenni!

A megszólított káplár azonnal a fejébe nyomott egy csákót, nagy parolát csapott a tenyerébe, megkínálta egy pohár borral és így szólt:

- Kezedet adad, fiam, fejedben van a csákó, ittál a borunkból, a mienk vagy, a nemzet katonája vagy. Isten éltesse!

Azonnal egy asztalhoz vitték, ahol egy hadnagy ült.

- Hogy hívják!

- Brandl Károly, jogász.

- Éljen, éljen! - kiáltott a nép. Ez a német nevű, de magyarszívű fiú volt az első honvéd. Mire őt beírták, tizenöt-húsz fiatalember koccintott a toborzó huszárokkal. Asztaloslegény, aki most jött a műhelyből, jogász, orvosnövendék vagy tanárjelölt, aki az egyetemről sietett oda, tolongott a toborzó asztal körül. A bolti szolgák ledobták a zöld kötényüket, felhúzták a vasárnapi fekete kabátjukat és beálltak katonának. A városi utcaseprő, ha fiatal volt, odaadta öregebbik társának a seprőt, hogy vigye haza, ő már nem söpör többet, inkább majd az országból söpri ki az ellenséget, beáll katonának.

Tipula, a jogászok öreg tanára, azt kezdte észrevenni, hogy nagyon fogy a diák a teremben.

- Felolvasom a névsort, - szólt haragosan, - hogy megtudjam, kik nem jöttek el az órára.

- Ne tessék olvasni, tanár úr, - szólt az egyik jogász, aki nem volt más, mint Bárdy Gazsi.

- Már ugyan miért ne? - kérdezte az öreg úr.

- Hiába olvas, holnap még kevesebben lesznek.

- Itt mernék hagyni az egyetemet, a tanulást engedelem nélkül? - szörnyűködött az öreg.

- Nagyobb úr parancsol most, mint a tanár urak, - felelt bátran az ifjú ember.

- Ugyan kicsoda? - kérdezte Tipula.

- A hazaszeretet! - felelte Bárdy büszkén.

A jogászok zajosan éljeneztek. Tipula úr lehajtotta a fejét. Érezte, hogy az ifjú embernek igaza van. Ekkor zendült meg az egyetem előtt a toborzó katonák muzsikája.

- Isten áldja meg, tanár úr! - kiáltottak az ifjak, s egy szempillantás alatt üres lett a terem.

Tipula utánuk nézett, búsan, hosszan. Hej, ha ő fiatal volna, bizony még ő is elmenne velük. Az asztalra könyökölt és gondolkozott. Egyszer csak sírást hall. Föltekint. Az iskolában csak egy szál fiatalember maradt, az is keservesen zokogott.

- Hát maga miért maradt itt? - mordult rá Tipula, - azt hiszi, hogy egyedül magának előadást fogok tartani?

Az ifjú jogász bánatosan nézett öreg tanárára. Szeme tele volt könnyel. Nagyot sóhajtott.

- Hagyja el, tanár úr, én mind a két lábamra sánta vagyok, engem nem vesznek be katonának.

Odalent az utcán szólt a muzsika, a katonák és diákok kurjongattak, majd odább haladtak és egyre messzebb és messzebb mentek, a zene lassan-lassan csendesedett... Az öreg tanár és ifjú jogász pedig egymásra néztek és az egyiknek tekintete ezt mondta:

- Ha én ifjú volnék!

A másíknak a tekintete mintha ezt mondta volna:

- Ha én nem volnék sánta!

...Bizony, fiaim, csak az öregek és nyomorékok maradtak itthon, a többi, akiben bátor lélek lakott, mind elment katonának.

És a katonasorban, a honvéd-zászló alatt, egymás mellett lépegettek a parasztfiú és az úrigyerek... A szegény ember fia és a gazdag ember fia... Az egyik finom ruhába, a másik goromba, durva ruhába volt öltözködve... de itt mind egyformák lettek, ugyanazt a honvéd-ruhát húzták rájuk... testvérek, bajtársak lettek, akik szerették egymást. A gróf gyereke épp úgy kockára tette az életét, mint a napszámosnak a gyereke.

Özvegy Bárdyné sápadtan járt-kelt szobáiban. Hallotta a trombitaszót, a dobpergést, az ifjú katonák ide-odavonulását... érezte, hogy a haza tőle is áldozatot fog kívánni. És egy napon csakugyan - kinyílt az ajtó és veres-zsinóros, kávébarna atillában, szűk, kék nadrágban betoppant Gazsi. Megölelte az anyját, kezét csókolt neki és szólt:

- Bocsáss meg, édes jó anyám, hí a haza, hitvány, gyáva legény volnék, ha itthon maradnék a kuckóban.

Anyja nem szólt semmit, csak ráborult:

- Isten áldjon meg, édes fiam, - felelt aztán, miközben Gazsi fejét simogatta, - nem tartóztatlak. Tedd azt, amit a szíved parancsol. Menj a haza hívására.

Gazsi megfogta Pistának és Gyurinak a kezét és így szólt:

- Kedves jó anyám, marad még magának két fia itthon, akikben öröme telik. Én azért megyek háborúba, hogy bajtársaimmal legyőzzük az ellenségeinket, s mire öcsém felnőnek, újra béke és nyugalom legyen az országban, hogy ők dolgozhassanak a haza javára.

Gyuri dacosan nézett maga elé.

- Jobban szeretnék én is a háborúba menni, - mondá elkeseredve, - de ti minden ellenséget el fogtok pusztítani, mire én felnövök, nem marad semmi.

- Örülj neki, - felelt a bátyja nevetve, - bár ki lehetne a földről pusztítani minden ellenségét a magyarnak!

- Igen ám, - felelt a makacs Gyuri, - de akkor nekem már dicsőséget se hagytok.

- Békében épp oly dicsőséget lehet szerezni, mint háborúban, csak jól kell tanulni és dolgozni.

De Gyurka csak nem nyugodott bele, s ha Vidor Palival összeültek, mindig azon tündöttek, hogyan lehetnének ők honvédek.

...Dél-Magyarországon kitört a lázadás, a magyarok és a hozzájuk hű svábok falvait a szerbek elkezdték gyújtogatni.

Este jött a parancsolat, hogy a honvédek induljanak a szorongatott honfitársak segítségére. Pesten már akkor készen volt az 1-ső és 2-ik honvédzászlóalj. Mindegyik ezer emberből állt. Még nyolc zászlóaljat toboroztak az ország különböző vidékein. Volt már ekkor a hazának ebben az első tíz zászlóaljból tízezer honvédje.

Lobogtak a zászlók, óh mi szépen lobogtak, harsogtak a trombiták, peregtek a dobok. Az egész város ujjongott, kalapot, kendőt lobogtatott s szerencsét kívánt a harcfiaknak, mikor kivonultak Pestről... Minden honvédnek piros virág volt a mellére tűzve, zöld galy virított a csákója mellett, boldogan és büszkén lépkedtek, mikor a zenekar a Rákóczi-indulót játszotta.

...Bárdy Gazsi az első zászlóaljból volt. Puskája végére tűzött csákóját magasra tartotta, s úgy köszönt utoljára az édesanyjának, aki Pistával és Gyurival a hajóállomásig kísérte.

Ott beszálltak két hatalmas hajóra, s míg a nép a parton éljenzett, megcsendült a búcsúzó honvédek kardala:

Hazádnak rendületlenül
Légy hive, óh magyar...

Így vonultak föl az első ifjú honvédek a háborúba. Hej, hányan nem látták közülök többé a szép fővárost, s a Gellérthegy mohos sziklafalát, s mindazokat, kik érettük aggodtak!

HARMADIK FEJEZET.

Áldozatkészség.

Szép nyári nap volt. Bárdy Gyurka és Vidor Pali ki akartak menni a Városligetbe csónakázni. Egyszerre csak dobszót hallanak: egy csapat honvéd ment el mellettük.

- Hová mennek? - kiáltott a leghátulsóra Gyuri.

- A Múzeum elé.

- Mi lesz ott?

- Népgyűlés.

A két fiú rögtön a csapathoz szegődött és ők is büszkén lépkedtek a dobszóra. Egyszerre csak meglátták az öreg Kámfor Mátyás szabómestert, aki nagy ezüstgombokkal pitykézett kék mentéjében szintén a Nemzeti Múzeum felé iparkodott. Ósmerték jól, velük szemben volt a boltja a Belvárosban. Azonnal oda oldalogtak:

- Mátyás bácsi, maga is a Múzeumhoz megy? - kérdezte Gyurka.

- Oda én, fiam.

- Mi lesz ott?

- Adakozás a haza javára.

- Hogyan?

- Hát tudod, fiam, Magyarország gazdag ország, de a pénzét mindig a szomszéd Ausztria tartotta a kezében. Most pedig haragban vagyunk vele és ő nem ad arra pénzt, hogy mi itthon berendezzük a független Magyarországot, katonaságot állítsunk a magunk számára és több efféle. Azért hát a népnek, minden egyes embernek kell összerakni a pénzt, s odaadni az országot vezető uraknak, különben elveszünk. Érted?

- Hát csak pénzt fogadnak el?

- Nem a'. Mindent, ami aranyból és ezüsből van, e helyett aztán papiros bankót bocsátanak ki, ami annyit ér, mintha színarany volna.

Mikor a Nemzeti Múzeum elé értek, ott már ezer meg ezer ember volt. A honvédcsapatok is sűrűn érkeztek és lábhoz tett fegyverrel sorfalat álltak. Kámfor bácsinak, mint tekintélyes polgárnak, mindenki útát nyitott, s a két fiú is befurakodott vele egészen a lépcsőikig.

Vasvári Pál kezdett szólni: - A haza szegény, de gyermekei gazdaggá tehetik. Adjon mindenki annyit, amennyi tőle telik. A legkisebb adományt épp oly szívesen veszik, mint a legnagyobbat.

Előlépett Rottenbiller és messze halló hangon így kiáltott:

- Én, Pest város polgármestere, megkezdem az adakozást. Kövessétek példámat!

Ezzel elővette aranyóráját, lehúzta ujjáról drága aranygyűrűjét és egy kosárba dobta.

Utána Kacskovics, aki díszmagyarban jelent meg, leoldotta drága gyémántkövekkel kirakott övét, a kosárba dobta és így kiáltott:

- A haza oltárára teszem.

És a két hazafinak mások tódultak a nyomába. Akinek gyűrűje, órája, láncja volt, a kosárba dobálta. Egy szép, ifjú asszony lépett elő. Kivette a fülbevalóját, lecsatolta a karperecét a csuklójáról, s így szólt:

- Nekem kis leányaim vannak, én katonát nem adhatok a hazának, hanem kincseimet szívesen odaadom.

Ezzel a fülbevalót a karpereccel együtt a kosárba dobta s eltűnt a tömegben.

Az első kosár egy negyedóra alatt megtelt. Odaállítottak még ötöt-hatot.

Egy grófkisasszony kocsikázott arra. Mikor megtudta, mi történik ott, kiszállt és fölsietett a lépcsőn. Ott lecsatolta nyakláncát, melyre tizenkét darab körmöci arany volt fűzve és a kosárba dobta.

Egy ifjú honvéd váltotta fel, aki karján egy szőke leányt vezetett.

- Uraim, szólt a honvéd, - ez a leány itt a menyasszonyom. Tegnap cseréltünk gyűrűt. De én most hazám zászlójának esküdtem hűséget s így egyelőre nem házasodhatom meg. Ezért elhatároztuk, hogy gyűrűinket a haza oltárára tesszük.

És a két karikagyűrűt a kosárba dobták.

Egy kis leányka lépett elő remegve s szólt:

- Nincs egyebem, mint egy aranszívem, melyet szegény jó anyám hagyott rám a halálos ágyán. Ugy-e, elfogadják.

- Elfogadjuk, édes gyermekem, - felelt Rottenbiller, - és a jó Isten áldjon meg és vezéreljen jövőd életében.

S a kedves leányka elővette kebléből az aranszívet, még egyszer megcsókolta, s a kosárba dobta.

- Ilyet még nem láttam, pedig már sok esztendeje élek és látom a világot, - mormogott az öreg Kámfor és a szemét törülgette. Könnyezett.

Pali és Gyurka kipirult arccal nézték, amint a honfiak és honleányok egymásután vonultak el előttük. Hej, ha aranyórájuk lett volna, milyen szívesen dobták volna a kosárba, de tüstént.

Aztán előléptek a honvédek és megtakarított ezüsthuszaikat rakták a kosárba.

- Nem, ezt nem tudom tovább nézni, - fakadt ki Kámfor bácsi, - adjatok egy kést.

- Kibe akar kárt tenni, Kámfor bácsi? tréfálódzott a polgármester s átnyujtott egy kinyitott penecilust az érdekes szabómesternek.

- Ebbe la! Tartsd, öcsém, Gyurka, a sapkád!

Azzal dühösen nekiesett a saját mentéjének s egy pillanat alatt a tizenkét súlyos, színezüst gomb le volt nyiszálva a helyéről.

- Mit parádézzak velük, mikor a haza szegénységben van, - kiáltott az öreg, - nyáron úgyis meleg van, nem kell begombolni a mentét!

Ezzel a gombokat a kalapból a kosárba öntötte.

Egyszerre csak Bárdy Gyurka ránézett Vidor Palira. Megértették egymást, anélkül, hogy egy szót szóltak volna. És elkezdtek hazafelé futni. Mindegyik a lakására ment s néhány perc múlva a kapuban találkoztak.

- Mit hoztál, Gyurka? - kérdé Pali.

- Elhoztam az ezüstórám, amelyet tavaly kaptam a mamámtól a vizsga után.
- Én meg az aranyórám, amelyet a keresztyányámtól kaptam.
- Hát még?
- Aztán öt ezüsthuzas megtakarított pénzt.
- Nekem is van hat huszasom.
- Milyen boldog vagy te, Pali! - sóhajtott Gyurka, - mennyivel többet adhatsz te, mint én.
- Mindenki csak annyit adhat, amennyije van, - felelt okosan Pali - s a jó Isten a szegény ember krajcárját épp annyiba veszi, mint a gazdag ember aranyát. De most szaladjunk a Múzeumhoz.

Ujra futásra vették a dolgot s pár perc múlva már ott voltak. Még mindig nagy néptömeg vette körül a kosarakat. Gyurka bátran a polgármester elé lépett.

- Polgármester úr, - szólt, - mi, fájdalom, kicsinyek vagyunk honvédnek, de mégis szolgálni akarjuk hazánkat. Elfogadják?

- Hogyne, kis öcsém! - felelt nyájasan Rottenbiller és megcirógatta a gyereket.

- Akkor tessék! - mondá Pali és ezzel átadták, amit magukkal vittek, büszkén, boldogan.

És oly meglegedetten mentek haza, mintha még ők kaptak volna valami szép ajándékot.

Estefelé a mama így szólt Gyurkához:

- Te Gyuri, jár a te órád? - Gyuri megszeppent.

- Az... az... én órám? Me... melyik? - hebegte.

- Melyik? Hisz tudtommal csak egy órád van.

- Pe... persze. Miért kérdi, mama?

- Mert a kis órám elromlott, a fali órát meg elfelejtettem felhúzni. Szeretném tudni hány óra?

Gyuri bánatos arcot vágott. Mit csináljon most? Hirtelen fölugrott.

- Majd megkérdem Vidor Palitól.

- Hát a te órád nem jár?

- Járnai nem jár... mert viszik... kosárban viszik, édes mama, - fakadt ki végre, igen helyesen úgy gondolván, hogy legjobb út az egyenes út.

- Kosárban? - kérdezte Bárdyné és hosszan nézett fiára.

- Abban, mamuskám, mi is odaadtuk Palival... tudja, a Múzeum előtt... a haza oltárára...

A mama szó nélkül kiment a szobából, Gyuri pedig megkönnyebbült szívvel a tanuláshoz fogott. Attól félt, hogy kikap.

A cseléd vacsorálni hívta. Tálaltak. Gyuri nagyot bámult. A szép, két- és ötágú ezüst gyertyatartók helyett a konyhai sárgaréz gyertyatartóban égett a világ az asztalközépen. Azután megint elbámult: az ezüstkanalak helyett pakfonkanalak, az ezüstnyelű kés és villa helyett csontnyelű kés és villa volt a tányérja mellett.

Ránézett az édesanyjára, mosolygott és szólt:

- Mamuskám, hol van a drága ezüstünk?

A mama visszamosolygott rá.

- Ott van fiam, ahol a te órád: a haza oltárán.

- A kosárban! - kiáltott Gyurka, ezzel kirugta maga alól a széket és körültáncolta az asztalt. Aztán a mamához rohant és megcsókolta. A többi gyerek csak bámult, azt hitték, hogy György úrfinak elment az esze.

...És oly boldogan, megleégedetten feküdtek le mindnyájan szép fehér ágyukba... És a mama az ő derék, erős, nagy fiára gondolt, aki borjúval a hátán, nehéz puskával a vállán talán kint áll őrt valahol az erdőben, sárban és senki se vet neki puha ágyat... És imádkozott, hogy a jó Isten mentse meg Gázsit minden veszedelemtől.

...És ezekben a napokban és hetekben megmozdult az egész ország, hogy filléreit a haza oltárára rakja. A szalmafedeles kunyhók szegény lakói is úgy adakoztak, mint a márványoszlopok, aranyos falú paloták urai.

Batthyány Lajos és Széchenyi István grófok, Kemény Pál báró és Rédey Ádám gróf egy-egy mázsa ezüstöt adtak, Zichy Manó gróf öt mázsa ezüstöt adott, a Károlyi-grófok három mázsa aranyat és ezüstöt adtak, hogy a magyar kormány pénzt veressen belőle. Petőfi Sándor eladta legkedvesebb könyveit, s az értük kapott harminc forintot szolgáltatatta be... A pesti zsidóság ötvenezer forintot adott. A pesti Nemzeti Kaszinó huszezer forintot írt alá.

A pesti apáca-kolostor templomának legszebb ékességét, egy drágakövekkel kivert aranykelyhet, adta a haza oltárára.

Hajdú-Szoboszlón egy özvegyasszony egyetlen tehenét hajtotta a gyűjtőbizottság elé. Három gyerekével együtt élt ennek a tehennek a tejéből és mégis lemondott róla a haza javára.

Csodálatos, nagy idők voltak ezek! Szeretne az ember örömeiben sírni, ha rájuk gondol.

De ne, ne sírjunk, fiaim! A könnyet hagyjuk meg a szomorú napokra, - hajh, azokból is volt elég része a magyarnak.

NEGYPEDIK FEJEZET.

Kossuth a nép között.

A nagy Kossuth, aki lelke egész tüzét belehelte a nemzetbe s kemény öklével bezúzta a vas-kapukat, melyek mögött a nemzet elrablott jogait őrizték, alkonyatkor a nyitott ablakon ült s az egyre fokozódó sötétségbe bámult.

Az est csendes volt. És talán a szeme káprázott, vagy füle zúgott? Ő mégis felgyújtott városok lángját látta lobogni messze-messze... és mintha távoli fegyverzörgést hallott volna mindenfelől.

Homlokát kiverte a verejték s az nagy cseppekben gurult végig sápadt arcán.

Egy galamb csapódott le eléje az ablak párkányára. Mintha ereje fogytán hullott volna oda a magasból. Kossuth utána kapott. Kezébe vette. Tollazata meg volt perzselve. Lába összeégve. A szép fehér madár oly fájdalommal nézett rá, hogy majd meghasadt a szíve.

Honnan menekült? Talán vadcsordák felgyújtották az ő fészket is, melyben kicsiny galambgyerekei voltak? A kedves fészket, amelyben oly boldogan éltek.

Vajjon melyik magyar falu, város pusztulását jelenti e fáradt, sebzett madár? Ugyanott, ahol ő lakott, emberek is laktak békés otthonukban, tiszta udvarukban, virágos kertekben... ezek mind elpusztultak... ezek nem tudtak repülni, mint a galamb, ezeket megölték...

Megölték a férfiakat, a nőket, a gyermekeket... Fölégették a házakat... s a sok fehér, mosolygó tanya korommá változott.

Mennyi szenvedés hírnöke lehet ez a vergődő kis madár...

Kossuth fölvette a galambot és átsietett egy másik szobába, hol komoly, bölcs férfiak tanácskozásra voltak összegyűlve.

- Urak! Ime a lángbaborult ország jelképe...

S letette eléjük az összeégett galambot.

- Ime! - folytatta, - a természet legbékéesebb teremtése, a szelídség örök példája, csöndes fészkeből menekül, röpül, ameddig tud, s végre haldokolva ide esik közénk, mintha kiáltaná: segítsetek, segítsetek! Ah, ha csakugyan beszélni tudna, mennyi magyar jajszavát, kétségbeesett könyörgését tudná nekünk elmondani.

A galamb szelíden nézett a beszélőre, aztán melle egyre lassabban pihegett, feje egyre lejjebb hajolt... egyszerre csak egész teste megszűnt mozogni. Meghalt!

Kossuth fölemelte hangját.

- És aki elpusztult, akin már nem segíthetünk, azt meg fogjuk bosszulni! Jaj a magyar ellenségeinek!

- Jaj! százszorosan jaj! - dörögtek utána a férfiak és megcsörgették kardjukat a földön.

- Bocsássátok be a futárokat! - rendelé Kossuth, s jött a jelentések hosszú sora.

Erdélyben a félrevezetett oláh nép fegyvert fogott a magyarok ellen. A felső vidéken cseh-morva bandák izgatják a tótokat lázadásra. Az alvidéken a szerbek tüzzel-vassal pusztítják a magyar és sváb falvakat. A Dráva mögött ezerszám villognak újra a horvát szuronyok, támadásra készen...

- Velünk van az Isten, az igazság istene, győzni fogunk, de keljen fel az egész ország, ragadjon fegyvert minden magyar, csak a kis gyerekek, aggastyánok és az asszonyok maradjanak otthon! - kiáltott Kossuth. - Holnap be fogom jelenteni a képviselőházban, hogy útra-kelek és felrázom az országot!

A komoly férfiak némán kezét fogták egymással, s elhagyták a termet. Kossuth pedig íróasztalhoz ült, s dolgozott, egyre dolgozott. A keleti égen már pirkadt a hajnal, mikor fáradtan ágyára dőlt, hogy rövid pihenés után újra munkához lásson.

*

Cegléd város apró, fehér házai, mint szanaszét heverő alvó ökörcsorda, terültek el a reggeli szürkületben. Az emberek nyugodtan keltek föl és napi foglalkozásuk után láttak. Kis, könnyű szekereken a tanyak felé repültek, ásóval, kapával a vállukon ballagtak ki a szőlőbe... A nap szépen, melegen süttött alá, ezer meg ezer madár csicseregve röpködött a levegőben... a bogarak zümmögve szállodogáltak... minden az áldott béke képét mutatta...

Délfelé dobpergés közt háromszáz vitéz vonult be a városba. A délvidékről jöttek, s a Földvály-féle önkéntes csapathoz tartoztak. Fáradt, tépett alakok voltak, a háború fáradalmi nagyon elnyűtték őket. Két hónap óta harcoltak odalent a lázadó szerbek ellen. Szolgálati idejük lejárt s most visszatértek rendes lakóhelyükre.

- Hát vége már a harcnak? - kérdezték a ceglédiek.

- Még nincs, de most más következik. Mi már megtettük kötelességünket.

A harcosokat a ceglédiek szívesen fogadták, borral, hussal, kenyérrrel jól tartották, s borzadva hallották, micsoda kegyetlen háború volt odalent és mennyi magyart kiirtottak az elámított szerbek.

Alig harangozták el a delet, mikor a város dobosa végiglármázta az utcákat, azzal a hírrel, hogy délután két órakor megérkezik Kossuth, mindenki jöjjön őt meghallgatni a piacra, a katolikus templom elé.

Hej, hogy sietett a sok ceglédi ember erre a hírre bekapkodni az ebédjének utolsó falatját. Aztán kiki fölvette a vasárnapi ruháját, kifente a bajuszát. A polgármester pedig lovaslegényeket küldött szét a tanyákra... S egy óra múlva a város körül támadt hatalmas porfellegek mutatták, hogy minden oldalról rohan a nép Kossuth fogadására.

A Földvály-csapat kopott katonái is rendbeszedték magukat és a vasuti állomásra mentek sorfalat állni... Rengeteg nép tolongott az állomás körül. S egetverő éljenzés zúgott fel, mikor Kossuth megjelent. A hömpölygő néparadat közt vonult a piacra. Minden szem magas alakját, sápadt, gonddal terhes arcát nézte. A városháza elé kitétek egy kerek asztalt, Kossuth fölállt rá, levette széleskarimájú, nagy tollas kalapját és megszólalt.

Mély csendben leste a sok ezer ember. Olyan csend volt ott, hogy a légy zümmögését meg lehetett hallani.

Kossuth megszólalt.

Azt mondják, a Balaton taván van olyan vihar, hogy a tó vize elkezd irtóztatóan háborogni, holott a levegő csendes, szellő se mozdul, s a falevelek meg se moccannak.

Kossuth megszólalt. Az ég ragyogó tiszta volt fölötte, édes béke és nyugalom terjedt el a levegőben, és a nép elkezdett háborogni.

Kossuth megszólalt.

Beszéde tüzes volt, mint a fölgyújtott magyar falvak lángja. Azt kiáltotta oda a népnek: Veszedelemben a haza!

- Védeld hát magadat, szegény, elárvult magyar nép! Védeld magadat, tűzhelyedet, gyermekeidet, feleségedet, elszántan, rettenthetetlenül. Ha véded magadat, nincs mitől félned, mert veled az Isten és az igazság. De ha magadat nem védeld, az Isten se véd meg. Föl hát, fegyverre, Cegléd népe! Kapára, kaszára, kinek mije van. Keljen föl tömegben a magyar nép, és megmenti az árva hazát...

Itt megpihent Kossuth, aztán szemét az égre emelve, elmondta, hogy mi lesz a magyarral, ha gyáván föladja hazáját.

Óh, az rettenetes dolog volt!

Még az Isten is azt fogja a magyarra mondani:

- *Pusztulj! Bánom, hogy teremtettelek!*

A legbátrabb embereknek elállt a szíve verése, mikor ezt az átkot hallották. A hátuk borzongott, az arcuk elsápadt. A torkuk összeszorult. De aztán egyszerre kitört belőlük a lelkesedés, és ezer meg ezer ember, kalapját lengetve, földetrázó hangon kiáltott:

- Elmegyünk! Mindnyájan elmegyünk!

A Földváry-önkéntesek puskatussal verték a földet.

- Gazember, aki hazamegy! Vissza a csataterre! Míg egy ellenség lesz a haza földjén, addig fogunk szolgálni, - ezt kiabálták.

Azonnal megkezdődött a toborzás. Estére *háromezer* ceglédi ember állt fegyverben, s másnap elindultak a csataterre.

Kossuth még aznap Kőrösre, Kecskemétre, majd Abonyba, Szolnokra, Csongrádra, Szentesre, Hódmezővásárhelyre, és Szegedre ment.

És fölgyújtotta a derék nép lelkében a hazaszeretet lángját. Ezrével tódultak mindenütt a zászlók alá, a tizenhatéves gyerektől föl a hatvanéves öregig. S a magyar megesküdött, hogy vagy megmenti a hazát, vagy érte hal. És ezt mind Kossuth csinálta, a pusztá szavával! És ekkor keletkezett a Duna-Tisza-közön a híres nóta!

Kossuth Lajos azt üzente,
Elfogyott a regimentje.
Ha még egyszer azt üzeni,
Mindnyájunknak el kell menni.
Éljen a haza!

Esik eső karikára,
Kossuth Lajos kalapjára.
Valahány csepp esik rája,
Annyi áldás szálljon rája.
Éljen a haza!

ÖTÖDIK FEJEZET.

Fekete karácsony.

Akkor nevezik feketének a karácsonyt, mikor nincs hó... óh, milyen szomorú ilyenkor a világ! A pusztá, sötét mezőket, a száraz fákat nem díszíti fel a hó, a zúzmara az ő kedves fehérségével. Nincs min repüljenek a csengős szánkák, nincs mivel vidáman dobálják egymást az iskolás fiúk.

Hó, sok hó borította az országot 1848 karácsony havában, decemberben... és mégis fekete karácsonya volt a magyar nemzetnek...

Öt felől tört ránk az ellenség, hogy közrefogva összeszorítson és megfojtson. Ausztria most már nyíltan föllépett ellenünk, kijelentette, hogy neki a szabad Magyarország nem tetszik, ezeréves országunkat egyszerűen el akarta törölni és beolvasztani az osztrák tartományok közé.

Mindenki sóhajtván kérdezte: Mi lesz a nemzetből, mely ennyi ellenség ellen még nem volt fölkészülve? Fiainak hősiessége elég lesz-e megmenteni a szegény hazát?

A Bárdy-család se töltötte olyan vígan a karácsonyt, mint máskor. Karácsony estéjén a Jézuska meggyújtotta a fán az apró viaszgyertyákat, Margitot és Pistát szép ajándékokkal lepte meg, és Gyurka is meg volt elégedve, mert megkapta Petőfi Sándornak, a nagy költőnek összes költeményeit... aztán kapott egy új ezüstórát és tíz ezüsthuzast.

De a szegény mama nem tudott felvidámulni a gyerekek örömén, mert mindig Gazsi fiára gondolt.

Gazsi, a vitéz honvédfiú, mióta beállt katonának, kétszer járt Budapesten. Először, mikor zászlóalját a délvidékről fölrendelték Svehát alá, az osztrák határra, másodszer, mikor onnan visszajött, hogy az erdélyi hadsereghez utazzék. Milyen öröm volt ez a két viszontlátás! Mikor először betoppant, éppen ebédnél ültek. Bejön a cseléd azzal a jelentéssel, hogy egy katona akar a tekintetes asszonnyal beszélni.

- Csak bocsásd be!

És belépett. A gyermekek ránéztek és nem tudták, kicsoda. Csak a mama ismert rá.

- Fiam, fiam!

És a mama Gazsi nyakába borult. Akkor látták csak a gyerekek, hogy kivel van dolguk. Persze odarohantak, rácsimpaszkodtak, ölelgették, csókolgatták és kiabáltak:

- Gazsi, Gazsi, hát te vagy?

- Nini, kinőtt a bajuszod!

- Ejnye, olyan füstös vagy, mint egy cigány!

- Te Gazsi, hisz egy fejjel nagyobb lettél!

Így ment ez össze-vissza. Zsuzsi, a szobaleány, hamar terített neki is.

- No, egyél, szegény Gazsi, ki tudja milyen régen nem ettél becsületes ételt! - kínálta a mama.

- Köszönöm, édes jó anyám, de előbb merjenek tele vízzel egy nagy kádat, hogy megfürödjem. Ugy-e, nem ismertetek rám, gyerekek? Hja, meghiszem azt. Négy hónap óta úgy élek, mint a madár: a szabad ég alatt. Tán kétszer, ha ágyban háltam. Néha egy hétig se vettem le ruhámat. Sokszor napokon át nem ettem kenyéرنél egyebet. Meleg ételt nem láttam hetekig,

csak álomban. Néha olyan éhesek voltunk, hogy nyersen ettük az uborkát, csak megsóztuk egy kicsit.

- Borzasztó! Szegény Gazsi! - sóhajtott a mama és megcsókolta a katonafiát.

- De volt idő, amikor keményen koplaltunk, s még a nyers uborkáért is imádkoztunk.

- Meg is soványodtál, szegény fiam!

- De erős és kemény lettem, mint a szikla, - felelt büszkén Gazsi, - viharban, esőben, napfényben mindig a szabad ég alatt táboroztunk. Azért olyan fekete a bőröm, hogy rám sem ismertetek... Hej, hány éjszaka ébredtem fel arra, hogy zuhog a zápor és a vízben fekszem... Azt gondolja, édes anyám, hogy tán fölkeltem? Dehogya! Szorosabbra húztam a köpönyegemet és oly édesen aludtam tovább, mintha itthon, a tulajdon ágymban feküdtem volna...

- No, csak eredj fürödni hamar, én meg azalatt valami kedves ételeket készítem el...

- Nem igen lehet, édes jó anyám, mert mi két óra múlva vonulunk tovább, Svehát alá, Bécs ellen. Csak hat inget készítsen, mert bizony már nekem a rajtamlevőn kívül semmim sincs...

- Hát hová tetted az ingeidet?

- Tudja, édes anyám, széttéptem, hogy a sebesült pajtásaim vérző sebeit bekötözhessem... Most is egy öreg sváb parasztnak az inge van rajtam... Örömeben, hogy a falujokat megszabadítottuk a rácoktól, a csillagokat is lehozta volna nekem az égről és elbámult, mikor én csak egy inget kértem tőle... Mert nekem már csak egy volt, az is csupa rongy...

- De eredj már fürödni! - biztatta az anyja.

Gazsi indult.

- Te Gazsi, - szólt Gyurka, hány csatában voltál?

- Tizenkettőben.

- És mind a tizenkettőben győztünk?

- Ugyan hagyj már fürödni, majd kérdezd azután. Borcsa, tedd a melegre a levest; Kati, keféld ki az úrfi egyenruháját...

Gazsi fürödni ment, a mama a konyhába sietett. Gyurka e közben egy lyukat fedezett föl a Gazsi csákóján. Gyorsan utána rohant.

- Gazsi, Gazsi, nem is mondtad, hogy keresztüllőtték a csákódat.

- Ez már a harmadik csákóm. A másik kettőt szétlőtték a fejemen, de ne szólj semmit a mamának, mert akkor még jobban fog féltetni.

- Ne félj, - felelt Gyurka büszkén, - tudok én hallgatni! Igaz-e, Gazsi, hogy egészen kis gyerekek is szolgálnak a honvédségnél?

- Igaz! Nálunk van két kisdobos. Az egyik tizennégy, a másik tizenöt éves.

Gyuri nem szólt semmit, de látszott, hogy nagyon gondolkozóba esett. Öt perc alatt Gazsi megfürdött és újra felöltözködött. A víz olyan lett utána, mint a tinta. A tiszta meg olyan jól esett neki.

- Úgy érzem magamat, mintha újraszülettem volna! - szólt, mikor megint az ebédlőbe lépett, ahol a pompás leves az asztalon állt.

- De mekkorát nőttél! - mondá az anyja, aki gyönyörködve nézte a fiát.

- Nem nőttem, édes anyám, csak fennebb hordom a fejemet. Nem látja, hogy őrmester vagyok? És tudja, ki nevezett ki? Damjanich, a hősök hőse, a mi imádott vezérünk, akinek egy szavára annyiszor rohantunk szuronysegezve még az ágyúk ellen is.

- Egyél már! - biztatta az anyja.

És ekkor szegény Gazsi nekiült és úgy evett, mintha egy hónap óta egy falat se lett volna a szájában. Jóformán nem is rágott meg semmit, csak nyelte.

Gyuri alig tudott enni, mindig a bátyját nézte. Közben átszaladt és barátját, Vidor Palit is átszólította, hadd bámulja az is a vitéz honvédet.

Nemsokára az asztalra került a jó borjupörkölt galuskával, meg a lekváros barátfüle: ekkor aztán csakugyan elállt a szava Gazsinak. Ezek voltak a kedves ételei.

- Életemben nem ettem ilyen jóízút! - mondá elragadtatással.

Erre már Gyuri is meg merte szólítani.

- Hallod, Gazsi, ugy-e nehéz az ágyút megszokni?

Gazsi fölhajtott egy pohár bort, aztán szólt:

- Eleinte, mikor úgy messziről ágyúznak a csapatba, s itt is elesik öt ember, ott is négy ember, bizony a honvéd kapkodja a fejét jobbra is balra is, de aztán úgy megszokja, hogy föl se veszi... Aludtam én már igen nyugodtan olyankor, amikor harminc ágyú dörgött mellettem... Alig tudtak fölkelteni... Csak olyantól óvja meg a jó Isten az embert, hogy a legjobb pajtása mellette essék el...

És Gazsi arca elborult.

- Most is van nálam egy ezüstóra. Szánkay Gerő adta át, mielőtt meghalt, azzal a kéréssel, hogy vigyem el az édesanyjának... Ezt is el kell vinnem...

Bárdyné szeméből kicsordult a könny. Eszébe jutott, hátha ő hozzá is beállít majd egyszer egy ilyen barna honvéd, s hozza a Gazsi véres óráját...

...Gazsi ellátta magát friss fehérneművel és ezer csók közt elbúcsúzván hazulról, útrakelt zászlóaljával... Pali meg Gyurka egészen a város végéig kísérték s ott nehéz sóhajokkal néztek a legénység után. Hogy ők nem lehetnek honvédek!

December elején a cselédek, akik éppen fát hordtak föl a pincéből, nagy lármát, sikoltozást csaptak az udvarban, mire csakhamar kardcsörtetés hallatszott a lépcsőn. Az ajtó kinyílt és belépett Gazsi. Feszesen megállt, katonásan szalutált és szólt:

- Jelentem alássan, édesanyám, Bárdy Gáspár honvédhadnagy, Bem tábornok adjutánsa, megérkezett.

Persze, lett nagy öröm a háznál.

- Nem is írtad, hogy hadnagy lettél! - feddé az anyja.

- Csak három napja történt.

- Talán kitüntetted magadat? - kérdezte Gyurka lángoló arccal.

- Olyanformán!

- Mit tettél?

- Öcsém, a katona nem beszél az ő tetteiről!

- Ugyan ne okoskodjál itt, mikor magunk közt vagyunk. Én nem mondom, hogy dugd ki a fejedet az ablakon és kiabáld ki az utcára!

- No jó, ha már Gyurka ennyire kíváncsi, hogy ki ne furja az oldaladat, megmondom: elvettem egy zászlót az ellenségtől.

- Éljen, éljen! Szervusz, Gazsi! - kiabált Gyurka és hamarjában kezet csókolt a bátyjának. - Most már kezdek büszke lenni rád!

Ezalatt a cselédek is bejöttek.

- Eszemadta kis katonája, de szép huszár lett belőle! - mondá a Borcsa szakácsnő.

- Biz én baka vagyok, Borcsa néni, gyalog járok, de már borjút nem kell a hátamon hurcolni.

- Nem baj, aranyos úrfi, ha baka is, de megérdemelné, hogy huszár legyen.

- Majd én leszek huszár! - szólt Gyurka.

- Eredj, Borcsa, inkább tüzet rakni s a vacsoráról gondoskodni, - szólt a mama.

- Nem lehet, édes jó anyám, azonnal megyek vissza, Bem tábornokhoz, még ma útrakelünk Debrecen felé.

- Igaz, - kotnyeleskedett újra Gyurka, - hogyan kerültél te Bemhez?

- Hát te azt is tudod, ki az a Bem?

- Hogyne! A leghíresebb lengyel tábornok, aki a bécsi forradalmat is vezette, s most októberben kocsisnak öltözködve menekült ki Bécsből, az osztrák ostromló seregen keresztül... A magyar kormánynak felajánlotta szolgálatait és Kossuth kinevezte őt az erdélyi hadsereg főparancsnokának...

- Jól van, Gyurka, kitűnőt kapsz. Én meg úgy kerültem hozzá, hogy mint futár Kossuthtól Pozsonyból levelet vittem ma a tábornoknak. Az „István főherceg” fogadóban jelentkeztem nála. Elolvasta a levelet, aztán így szólt:

- A levélben az van, hogy egypár ügyesebb tisztet, akiket kezem ügyében találok, vigyék magammal Erdélybe. El akar jönni velem?

- Ha parancsolja, tábornok úr!

- Hány éves?

- Tizenkilenc leszek.

- Nagyon fiatal.

- Tizenhat csatában voltam már, tábornok úr. Fiatal ember, de öreg katona vagyok.

- A felelet jó. Van a városban valakije?

- Édesanyám, testvéreim.

- Menjen, ölelje meg őket, aztán jöjjön vissza, még ma indulunk Debrecenbe. Megértette?

- Igenis, tábornok úr!

- Így lettem én Bem tábornok hadsegéde! - fejezte be elbeszélését Gazsi, miközben fölcsatolta a kardját, megölelte, megcsókolta anyját, testvéreit, s Gyurka kíséretében elsietett az „István főherceg” fogadóba.

Bem az étteremben ült és falatozott. Alacsony, őszes szakállú kis ember volt, egész feje fekete kendővel be volt kötözve. Pár héttel azelőtt ugyanis egy golyó fúródott az állába. Az egész

teste tele volt különben beforradt sebekkel, amelyeket régebbi háborúkban kapott. Senki se sejtette benne a hős katonát, aki az oroszok ellen annyi győzedelmes csatát vívott. Gyurka is bámulva nézett rá: hát ez a kis szürke ember volna az a híres tábornok?

Gazsi katonásan szalutált Bemnek.

- Tábornok úr, rendelkezésére állok!

- Jól van, hadnagy úr! És most gyorsan, mert tíz perc múlva indulunk.

Ő maga fölkel, kocsira rakatta minden poggyászát, s tíz perc múlva egy szolga jelentette Gazsinak, hogy a tábornok úr várja.

Gazsi megölelte, megcsókolta az öccsét s a vitéz tábornok és fiatal segédtisztje elrobogtak.

...Azóta nem kapott hírt Bárdyné a fiáról.

Égtek, ragyogtak a karácsonyfa apró gyertyái, de a régi jókedv nem volt meg a háznál. Csikorgó hideg volt odakint, fagyos, északi szél üvöltve rázta az ablakokat és kavarta a hópelyheket. Sűrűn esett a hó.

Nem beszéltek róla, de még a gyerekek is arra gondoltak: Hol lehet most Gazsi ebben a rettentő fagyban?

Egyszer csak bejött Borcsa.

- Egy katona van itt, beszélni akar a tekintetes asszonnyal. Bárdyné szíve megdobbant. A szegény anya egész testében remegni kezdett. Hátha rossz hír? Hátha azt jelentik, hogy Gazsi elesett, meghalt?...

- Bocsásd be a katonát!

Egy hóval borított, zúzmarás bajuszú honvéd lépett be.

- Levelet hoztam Bárdy főhadnagy úrtól!

- Hát él?

- Nincs annak, kérem, kutya baja se! Tegnapelőtt, amikor engem Bem tábornok úr a Kozma hadnagy úrral s levelekkel a hadügyminiszter úrhoz elküldött, neveztek ki főhadnagynak.

- Főhadnagy! - kiáltott Gyuri és örömeiben tapsolt.

Bárdyné elvette a levelet.

- Vesse le köpönyegét, üljön le, barátom és vacsoráljon velünk. Hát ismeri a fiamat?

- Mint a tulajdon édesapámat, hiszen az én hadnagyom volt... Kezét csókolom, nem érek rá maradni, csak egy pohár bort kérek...

Ezzel sarkon fordult és nagy illemtudással kiment a konyhába... Bárdyné utána ment, s egy aranyat adott neki... Ezalatt pedig Gyurka a karácsonyfa alól elkapta a kis selyemzacskót, melyben a Jézuska tíz ezüsthuzast hozott neki, aztán kisietett a konyhába és mikor a mama bement a szobába, erszényestől, titokban odaadta a derék honvédnek... Jó a Jézuska, majd hoz másikat. Aztán annak a jó katonának, aki olyan kedves volt és elhozta a Gazsi levelét, nagyobb szüksége van a pénzre, mint neki...

A Bárdy-családnak még se volt olyan szomorú, olyan fekete karácsonya... Ennél a levélnél kedvesebb ajándékot a mamának már nem is hozhatott volna a Jézuska.

A mama felbontotta és hangosan olvasta:

Kedves jó anyám! Szeretett testvéreim!

Örömmel tudatom, hogy az én imádott tábornokom, Bem, kinevezett főhadnagynak. Alig vette át az erdélyi magyar hadsereg vezetését, amely egészen Erdély határára volt már szorítva, abba mindjárt olyan lelkesedést öntött, hogy pár nap alatt már két helyen megvertük az osztrákokat, Csucsánál és Zsibónál. Most Kolozsvár felé futnak és mi kergetjük őket. Ha Isten segít, karácsonykor már Kolozsváron pihenünk. Itt roppant hó és dermedt hideg van, havas hegyeken és zuzmarás erdőkön vonulunk át... Este a lobogó tűz mellé, a hóra heverünk és úgy alszunk, mintha a legfinomabb ágyban feküdnénk... Különből olyan egészséges vagyok, mint a makk... Bem maga mellett tartott a törzskárnál s itt semmi veszedelem nem fenyegeti az embert... Az öreg úr úgy szereti az ágyúit, mintha a tulajdon gyermekei volnának... Mindig csak azokkal törődik... Fut is ám az ellenség, ha Bem ágyúit dörögni hallja... Nem írhatok többet, mert a futár indul... Édes jó anyámnak kezét csókolom, kistestvéreimet ezerszer ölelem.

Szerető hű fia
Gazsi.

A mama és a gyerekek megcsókolták a Gazsi levelét és magukban áldást mondtak rá.

Az ajtón kopogtattak. A honvéd, aki a levelet hozta, belépett.

- Kezét csókolom, nagyságos asszony, egy kérésem volna.

- Mi az barátom? beszéljen.

- Egy aranyat tetszett nekem adni... meg az úrfi is adott tíz ezüsthuzast.

Gyurka elpirult.

- Ugy-e, nem haragszik érte mamuskám?

- Dehogyan haragszom, édes fiam. No, honvéd úr, csak nem akarja visszaadni?

- Nem. Csak arra kérem a nagyságos asszonyt, hogy juttassa el édesanyámhoz, aki itt lakik Budán, de messze a Városmajorban s akit nem érek rá fölkeresni. Ő szegény mosónő, nagy nyomorúságban él, s én vagyok az egyetlen fia.

S ezzel visszaadta a pénzt.

- Meglesz, jó ember, meglesz. Nyugodtan mehet vissza, édes anyjáról én fogok gondoskodni.

- Kezét csókolom, az Isten fizesse meg a jóságát.

Ezzel köszönt és katonás léptekkel távozott.

Gyurka már másnap kikutatta az öreg mosónőt, átadta neki a pénzt, s Bárdyné annyi ismerős családnál beajánlotta, ahol jól bántak vele és jól fizették, hogy többet nem szenvedett nyomorúságot. Bárdyné is minden régi meleg ruháját nekiadta.

És a karácsonyukat kedvesebbé tette az, hogy jót cselekedhettek egy szegény asszonnal.

HATODIK FEJEZET.

Ezer vasas német, három huszár.

1848 karácsony ünnepe után még rosszabbra fordult a kedve a főváros lakosságának. A kormány Kossuthral és a képviselőházzal Debrecenbe menekült... Csak a beteg és sebesült honvédek maradhattak itt, különben, aki mozogni tudott, az mind letakarodott az Alföldre, a Tisza mögé, hogy ott elkészüljön a németnek fogadására... Január elsején az a hír terjedt el, hogy az összes iskolákat bizonytalan időre bezárták. Erre Bárdyné elküldte Gyurkát a piarista gimnáziumba, ahová a fiú járt: tudja meg, mi igaz a dologból?

A városháztéri piarista gimnázium kihalt és szomorú volt. Az öreg portás megkérdezte, hogy mit keres itt?

- Meg akarom kérdezni, igaz-e, hogy végkép becsukták az iskolát?

- Be azt, fiam, nagyon hosszú időre.

- Miért?

- Hát a hetedik és nyolcadik osztályú tanulók legnagyobb része beállt honvédek. Most mentek el a sereggel.

- De hát a többi osztály?

- Azoknak meg a tanáraik mentek el.

- Kalmár is? - kérde fellángoló szemmel Gyurka.

Kalmár volt a történelemtanárunk, aki oly lelkesülten beszélt nekik mindig a magyar nemzet hőseiről.

- Az volt a legelső, - felelt a portás.

Ezt hallani olyan jól esett Gyurkának. Tehát nemcsak szóval, hanem tettel is bebizonyította, hogy hazafi.

- Bizony, fiam nem lesz itt tanítás, míg vége nem lesz a háborúnak. Tizenkét tanár úr ment el katonának.

Gyurka nagyon meg volt hatva. Ezek papok voltak, reverendát viseltek és az Isten szolgálatára esküdtek, mégse haboztak a haza védelmére sietni. És szégyelni kezdte magát, hogy ő még csak kísérletet se tett arra, hogy honvédek bevegység. Legalább dobosnak elvihetnék!

Gondolatokba merülve elkezdett sétálgatni az utcákon. A plébániatemplomnál, ahol az Eskü-tér van, kijutott a Dunapartra. Uram fia! Mit látott! A hajóhídon, amely ott Pestet és Budát összekötötte, egy ezred osztrák vértess haladt éppen át. Gyurka keze ökölre szorult, megfenyegette a német katonákat és dühösen toppantott a lábával. Ime, az első ellenséges katonák Magyarország fővárosában. Gyurkának kicsordult a könnye, mert érezte, hogy nem tehet ellenük semmit. Legszívesebben elsülyesztette volna a hajóhidat, hogy hullottak volna mindnyájan a vízbe...

Tompa dübörgéssel keltek át a „vasas németek” (így hívta őket a magyar nép) a hídon. Mikor a parton sorakoztak, trombitajel hangzott, s erre egyszerre ezer kard repült ki a hüvelyéből. Aztán ötven-ötven főnyi csapatokra oszolva, lassú, óvatos ügetéssel szétmentek mindenfelé a városba, hogy a lakosság megtudja a nagy eseményt, az osztrák hadak bevonulását a magyar fővárosba.

Gyurka a plébánia falához támaszkodva nézte a jelenetet. Egyszerre csak egy tüskés szakállú, borotvátlan ember lépett hozzá:

- Mit csinálsz itt, fiú? - kérdé kemény hangon Gyurkát.

Gyurka nem olyan gyerek volt, akire könnyen rá lehetett ijeszteni.

- Mi köze hozzá? - felelt vissza hetykén.

- Takarodjál azonnal haza, mert különben bekisérlek.

- Hova?

- A rendőrségre.

- Hát maga micsoda?

- Titkosrendőr vagyok.

Gyurka most már meghökkent. Belátta, hogy kár henecegnie, avval úgy sem használ senkinek, magának meg árt. Azért csak ennyit felelt:

- Jó, jó, hiszen nem akarom én felfalni a vasas németeket.

- Ne szájkodjál, tacsó, te kis betyár magyar, mert kifogyok a türelemből!

- Majd befogná maga a száját, csak a honvédtiszt bátyám itt volna! - kiáltott Gyurka, azzal futásra vette a dolgát és a mérges rendőrt, aki hiába igyekezett utána, jó messzire elhagyta.

Gyurka nem is sejtette, hogy tulajdonképpen milyen nagy veszedelemben forgott és mennyi ijedséget okozhatott volna a mamájának. Amint az osztrák újra betette a lábát Budapestre, azonnal elárasztotta a várost titkosrendőrökkel (akkor spicliknek hívták őket), akik azonban nem a rossz embereket, akik ártalmasak voltak, keresték, hanem a hazafiakat hajszták. Aki a magyar kormány mellett nyilatkozott, aki egy magyar forradalmi nótát dalolt, aki nemzeti színű kokárdát mert föltűzni, azt azonnal elfogták és börtönbe hurcolták. Gyurkának is ez lett volna a sorsa, akármilyen gyerekmber is volt ökelme, egypár napig ott tartották volna a rendőrségnél, s még talán meg is verték volna. Dehát a gyerek úgy tudott futni, mint a nyúl, s a német spicli nem tudta utolérni.

A Belváros utcáin keresztülvágva, a Nemzeti Színház elé jutott. Az utcák, bár még csak kora délután volt, olyan csendesek, néptelenek voltak, mint éjjel. Senki se volt kíváncsi az ellenséges katonák bevonulására, pedig ugyancsak nagy lármát csaptak. Minden jóézésű ember bevonult a lakásába, még a kapuját is bezárta és azon búsult, hogy mi lesz szegény hazánkból, amelynek szívet ime az ellenség elfoglalta.

Amint Gyurka a Nemzeti Színház előtt a Kerepesi-útra ér, nagy bámulatára látja, hogy három magyar huszár áll ott a Griff-vendéglő (most *Pannonia*) előtt, a fölnyergelt lova mellett. Egy percig sem habozik, hanem odafut.

- Huszár bácsi! - szól, - maguk talán nem is tudják, hogy a vasas németek, egész regiment, már átkeltek a hajóhídon.

- Biz azt mi nem tudtuk, kis öcsém, - felelt a nagybajuszú káplár egészen nyugodtan, meg se mozdulva a helyéből.

- De mindjárt itt lesznek ám, huszár bácsi, mert én gyalog jöttem a hídtól, aztán már itt vagyok.

- Fél ám az, öcsém, hát lassabban jár lovon, mint te gyalog.

- Édes huszár bácsi, fussanak el, mert mindjárt itt érik a vasasok! - könyörgött Gyurka.

- Futni? - szólt megvetőleg a másik huszár, - jegyezd meg, fiam, hogy ezt a szót: futni, a huszár nem ismeri. Majd csak előbb megisszuk a borunkat.

A Múzeum meg az evangélikus templom felől lódobogás hallatszott. De a huszárok azért nyugodtan megvárták, míg a Griff-fogadás mindegyiknek kihozta a pohár borát, ezt felhajtották, a nyeregbe ugrottak (Gyuri nagyot köszönt nekik), s elvágattak a Kerepesi-úton kifelé.

Mikor a vértések a színház elé értek, már a huszárok jó messzire jártak.

- Miféle lovaskatonák azok? - kiáltott egy tiszt Gyurkára németül.

- Nem tudok németül, - felelt vissza Gyurka magyarul. Pedig az ármányos kölyök egészen jól megértette a kérdést.

- Huszárok azok, százados úr, - mondá az egyik lovas.

- Hajrá, utánuk! - ordított a tiszt, s a csapat vágatva megindult a Kerepesi-úton.

Gyuri kárörvendve nézett utánuk: ezek a vassal kirakott nehéz németek ugyan nem fogják utolérni a mi könnyű huszárjainkat.

Nem is érték. Egy félóra múlva visszatértek, iszonyú dühösen... Gyuri pedig ujjongva tért haza: ime, három magyar fittyet hány ezer németnek.

HETEDIK FEJEZET.

Kalandos utazás.

Amint Bárdyné megtudta, hogy az iskolát bizonytalan időre becsukták, elhatározta, hogy lőcsei rokonaihoz vonul, s a gyerekekkel e félreeső északi városban marad, amíg az idők újra csöndesebbre nem fordulnak.

Amint Vidor Palinak a nagybátyja megtudta ezt, igyekezett lebeszélni Bárdynét. Hová megy ebben a szigorú télben, a rengeteg nagy hóban, egy védtelen asszony, három kis gyerekkel? Az országban háború folyik, ki tudja micsoda veszedelmekbe fognak kerülni? Az ember mégis csak legbiztosabban érezheti magát Budapesten.

Történt azonban, hogy Windischgrätz hercegnek, az osztrák hadsereg főparancsnokának Budapestre való bevonulása után idézést kapott a térparancsnoksághoz, amely az Újépületben tartotta főhadiszállását.

Bárdyné eleinte megijedt az idézéstől, mert tudta, hogy az ellenség minden ok nélkül is összefogdostatta a legbecsületesebb embereket, csak azért, mert magyarok voltak. De aztán megnyugodott, mert hisz aki se Istene, se embertársai ellen nem vétett semmit, azt a leggonoszabb ellenség sem bánthatja.

Eleinte Gyurka előtt is titokban akarta tartani, de a fiú megtalálta az idézést, s azonnal megkérte az anyját, hogy vigye el magával.

- Nem lehet, Gyuri, nem vagy te odavaló.

- Kedves anyám, ne feledje, hogy most én vagyok a legidősebb fiú a háznál, s nekem kötelességem magára vigyázni.

Az anyja elnevette magát.

- Jól van, Gyurka, nem bánom, ha eljössz. Majd meglátom, hogyan tudsz vigyázni rám.

Másnap elmentek kihallgatásra a szigorú katonák elé.

Az Újépület tele volt idegen katonákkal. Folytonos dobszó közt érkeztek meg és vonultak újra tovább. Gyurka szíve megdobbant, mikor a nagy feketesárga kapuban egy marcona katona, akinek kezében szuronyos puská volt, megállította őket. Anyja mellé simult és megszorította a kezét.

Bárdyné megmutatta az idézést és tovább haladt. Hideg folyosókon keresztül, lépcsőkön fel vezetett az újtók. Egyszer egy udvaron mentek keresztül.

Éppen akkor hajtottak be oda egy csapat fegyvertelen fogoly honvédet. Gyurkának majd megszakadt a szíve. A honvédek rongyosak, sápadtak, kiéhezettek voltak, soknak a karja, soknak a feje be volt kötözve. Összeszorították a fogukat és lehajtották a fejüket tehetetlen dühükben és szégyenletükben, mikor az osztrák katonák puskatussal ütve terelték őket össze.

Úgy szeretett volna Gyurka odarohanni és kezet csókolni nekik.

Végre beértek egy terembe, ahol egy fagyosarcú öreg katona fogadta őket, s még csak azt se mondta: tessék helyet foglalni!

- Ön Bárdy Miklósné? - kérdé rideg hangon.

- Az vagyok.

- A rendőrség jelentése szerint ön egy veszedelmes asszony, aki tevékeny részt vett a forradalom előkészítésében.

- Nem tettem se többet, se kevesebbet, mint amennyit magyar nő létemre kötelességem volt megtenni, - felelte Bárdyné emelt fővel, büszkén.

Gyurka titokban helyeslőleg megszorította a mamája kezét.

- Ön nagyon vakmerő a feleleteiben, gondolja meg, hogy bajba keveredhetik.

- Lelkiismeretem tiszta és semmitől se félek.

- Az ön fia még a nyáron beállt honvédnek, s nagyon kitüntette magát...

- Igen, ez az én bátyám, - felelt Gyurka, - s most a vitéz Bem tábornok hadsegéde.

A mama a tenyerét tette Gyurka szájára, hogy ne kotyogjon vigyázatlanul.

A katona élesen ránézett Gyurira.

- Úgy? - szólt, - s te, úgy látszik, büszke vagy a bátyádra?

Gyurka lefeszítette a szájáról a mama tenyerét.

- Az vagyok, katona úr, s ha két évvel idősebb volnék, akkor engem se látna itt, hanem a magyar zászló alatt.

- Fogd be a szádat, kölyök! - kiáltott dühösen a katona - látom, asszonyom, hogy jó nevelést adott gyerekeinek... csupa országháborító lesz belőle...

De erre már a mama mind a két kezével befogta a Gyurka száját, aki valósággal kapálódzott, hogy szabaddá tegye magát és megfelelhessen a németnek. De nem sikerült.

- Ön, - folytató a katona, - vagyona egy részét, mint önök mondják, a „haza oltárára” tette?

- Igen!

- Én is, amim volt! - szólt Gyurka, akinek a szája akkorra kiszabadult.

A tiszt csengetett. Egy káplár megjelent.

- Vezesd ezt a fiút az előszobába!

Így tették ki Gyurka szűrét. Ott gunnyasztott búsan, mindenféle idegen katona közt, végre egy félóra múlva megjelent a mama, kezében egy piros papirosra írt paranccsal, amely meghagyta nekik, hogy huszonnégy óra alatt hagyják el Budapestet és vonuljanak vidékre.

Bárdynét az osztrákok megkérdezték, hová akar utazni s amikor megmondta, hogy Lőcsére, adtak neki egy úgynevezett kényszerútlevelet, amelyben meg volt hagyva az összes katonai parancsnokoknak, hogy akadálytalanul engedjék Lőcsére, de csakis oda utazni, ha másfelé igyekeznek, fogják el és zsandárokkal kísérik oda, ahová rendelve van.

Vidor Pali nagybátyja kiment a vásártérre és ott szerencsésen talált egy derék szepességi német embert, aki hosszú szekéren vásznat hozott le Pestre. A vásznat már eladta s üres szekérral hazafelé készült. Ezt a szekeret bérelték ki az utazásra.

Megkezdődtek az előkészületek. A gyerekeket ellátták bundákkal, lábzsákokkal, jófajta prémes sapkákkal, a kocsit kibélelték pokrócokkal s egész éléskamrát rendeztek be. Vittek magukkal hideg kolbászt, sonkát, hideg sültet, több üveg vörös bort és kenyeret.

A szekérnek gyékényteteje volt, amely egészen beborította, úgy, hogy a szélről teljesen meg voltak óva. Vidor Pali nagybátyja a szekeret beállította a házuk udvarára s megvizsgálta minden porcikáját. Jó, erős szerkezetűnek találta, amellyel akár a világ végére el lehetett volna menni. Stramm gazdának (így hívták a szepességi vászonkereskedőt) négy jól táplált, apró lova volt, nem lehetett attól tartani, hogy útközben ki fognak dőlni.

Az utolsó előtt való napon Gyurka és Vidor Pali még összesúgtak s aztán egy-két órára eltűntek. Amikor visszatértek, mindegyik egy kitűnő pisztolyt rejtegetett a bundája alatt. Egyik iskolatársuktól szerezték, akinek fegyverkereskedő volt az édesapja.

Bárdynének nem szóltak semmit, de maguk közt elhatározták, hogy ha veszedelembé kerülnek, drágán fogják eladni életüket.

Utolsó este Stramm gazda még két szántalpat erősített a szekér oldalához, mert kint a vidéken nagy a hó és alighanem ki kell szedni a kocsi kerekeit. Együttal bemutatta a fiát, egy hóri-horgas, erős, tizenhatéves sihedert, akit Gyurka azonnal bevont a védőseregbe s a pisztolyát neki adta. Amire János, a fiú, megmutatta, hogy báránybőrbekecsének bélésébe rejtve neki is van egy pisztolya.

Stramm gazda azt kívánta, hogy bemutassák neki az úti társaságot. Bárdyné megmutatta a három gyereket. Gyurit, Margitot, Pistát és Vidor Palit. Az öreg ravaszul pislogott.

- Ez az egész? - kérdé.

- Ez.

- Hát valami itt rekedt honvédtisztet vagy képviselőt nem kell kiszöktetni a városból? Mert, tetszik tudni, az sokat változtat az útitervünkön. Akkor éjjel kell elindulnunk és egész más úton kell elhagynunk Pestet.

- Legyen nyugodt Stramm bácsi, útlevelelünk is van a némettől.

És megmutatta a kényszer-útlevelet.

- Ennyi az egész? No iszen akkor nem is keveredtem olyan veszedelmes históriába.

Másnap, szép, napfényes januáriusi napon, de csikorgó hidegben útnak indultak Vác felé. Az első ülésen Stramm és a fia, a szekér közepén Gyurka és Vidor Pali foglaltak helyet, a hátsó ülésen a mama telepedett le Margittal és Pistával.

Reggel indultak el és délre Vácra érkeztek. A város tele volt osztrák katonával. A korcsmák mind el voltak foglalva. Valami magánháznál bekopogtattak és a tulajdonost megkérték, hogy egy kicsit melegedhessenek. A tulajdonos és a felesége nagyon szívesen fogadták őket, még ebéddel is megkínálták. Ebéd közben elbeszéltek, hogy két fiúk szolgál a honvédhadseregben. Bizony jól esett volna a meleg kályha mellett elbeszélgetni, de Stramm gazda jelentette, hogy a lovak kipihenték magukat, indulhatnak. A háztulajdonos kiment az udvarra és a hegyek felé nézett. Aztán így szólt Bárdynéhez:

- Látja a Naszály-hegy csúcsa felett azt a fekete foltot?

- Látom!

- Ez azt jelenti, hogy ma délután hóvihár lesz. Jó volna, ha holnapig várnának.

- Nem lehet. Hisz elvergődünk mi Rétságig, amíg az a vihar kitör.

- Adja Isten, de nem hiszem.

Stramm elől járt. Ekkor látták csak, hogy az öreg leszedte a kocsikerekeket és felrakta a szántalpakat. A fiúk örültek neki. Tudták, hogy így gyorsabban is fognak haladni, meg nem is rázza meg őket úgy, mint a szekér. Elbúcsúztak, Stramm bácsi keresztet vetett magára, a lovak közé csapott és elindultak.

A városban csak lépést haladhattak, mert minduntalan őrzőjáratba ütköztek. Ha a tiszt kíváncsi volt, hogy mi járatban vannak, Stramm bácsi előmutatta a Bárdyné kényszerútleveletét s erre tovább eresztették őket.

Amint kívül voltak a városon, Stramm bácsi jól megvagdosta a lovait, s a szán, mint a nyíl, repült fel a hegyek közé.

A Naszály felett a fekete folt egyre terjedt.

Egyszer csak egy szélroham fűtyült el mellettük, s egy csomó havat vágott a kocsiuülésen levők szeme közé. Akik bent ültek, a gyékényfedél alatt, azok nem éreztek belőle semmit.

- Csak még egy óra hosszat legyen világos, - mormogott hátra Stramm, - akkor mindenről felelek.

Hallatszott, hogy ugyancsak üti a lovait. A hó csikorgott a szán alatt. Bárdyné Pistát és Margitot a lábához bujtatta, s a sok nagykendőből és bundából csak az orruk hegye látszott ki. Újabb szélroham sivitott el mellettük.

- Ördög adta, ördög adta! - kiabált Stramm, - hamarabb besötétedik, mint gondoltam. Gyi te Ráró, gyi te fakó!

Újra hallatszott az ostor pattogása, s még keményebben csikorgott a hó a szántalpak alatt. Pár percig repültek. Egyszerre csak azonban Stramm elkezdte csitítani a lovait, majd egészen megállította.

- Mi baj, Stramm bácsi? - kérdezte Gyurka, aki Palival előremászott.

- Két honvéd kiabált és integetett... Itt vannak...

Két puskás honvéd állt a szán mellett.

- Az Isten szerelmére, ha magyar emberek, ne hagyjanak megfagyni itt a szabadban... A társam meg van sebesülve...

- Gyorsan be, nincs időnk ácsorogni! - kiáltott Stramm, s a két honvéd bebújt. A kocsiuülés mögött a szán fenekére kuporodtak, Stramm pedig kergette odább a lovait.

- Eltévedtek? - kérde Bárdyné.

- Kezét csókolom, el. Tegnap este egy kis csetepaté volt az osztrákokkal, a pajtásomnak keresztüllőtték a karját. Nem akartam elhagyni, hát itt bujdosunk az erdőben, gondoltam, hogy majd a magyar csapatokra bukkanunk.

A sebesült nyöszörgött.

- Szenved? - kérde Bárdyné.

- Kibírnám a fájdalmat, de nagyon gyenge vagyok, mert másfél nap óta egy falatot sem ettünk.

- Szegény honvédek! - sóhajtá Gyurka, s azonnal hátramászott, honnan pár másodperc múlva jókora darab hideg kolbásszal, kenyérral és egy üveg vörös borral tért vissza. Az éhes katonák mohón kaptak utána és öt perc alatt az utolsó morzsáig megették.

- Isten áldja meg, ifiúr, - szólt a sebesült, - most már sokkal jobban érzem magamat.

- Halt! - kiáltott e percben Stramm és a szán megállt.

Az öreg leszállt és a fülét a földre fektette.

- Lódobogást hallok! - jelentette.

- Németek lesznek, - szólt az ép honvéd, - az egész vidék tele van osztrák lovasokkal.

A félhomály dacára, hála a hó fehérségének, még jó messze lehetett látni. Épp a hegytetőn álltak. Stramm lemutatott a völgybe. Ott Rétság látszott, a hegyoldal szép lejtősen odáig terjedt. Stramm a fejét vakarta.

- Ha most oda egyenesen leszánkázhatnánk, akkor meg volnánk mentve. A kanyargós út még legalább háromnegyed óráig tart, s ha a honvédeket megtalálják nálunk a németek, mindnyájunkat visszakisérnek Vácra. Eh, szánkázzunk le! Gyere, honvéd, de a puskádat hagyd bent.

Gyurka és Pali a kocsi elejére másztak és lesték, hogy mit csinál az öreg. Csak sejtették, de biztosan nem tudták, hogy mi a terve az öregnek a németek kikerülésére. A lovakat gyorsan kifogták és átadták Stramm fiának, Szepinek, aztán a nagy szánt a hegyoldalnak fordították, orral le a völgy felé. Pali megszorította Gyurka kezét és suttogá:

- Gyuri, ez veszedelmes dolog, nézd, oda leszánkázunk a mélységbe. Ha a faluig nem csillapodik a szán futása, összezuzzuk magunkat valamelyik házon.

Gyurkának a hajaszála is fölmeredt az ijedségtől. A lódobogás most már közletről hallatszott.

- Halt, wer da! Állj, ki vagy! - dörgött egy erős hang. A német lovasok már alig voltak ötven lépésre.

Szepli lóra pattant és elvágtatott a négy lóval arra, a merről jöttek.

- Fogd meg, honvéd, taszítsd, ahogy csak bírod, kapaszkodj! - hallatszott Stramm kiáltása.

A szán lassan mozgott a hegyoldal felé, aztán egyet zökkent az útról le, s a következő percben nyílsebesen kezdett lefelé rohanni.

Három-négy lövés dördült el mögöttük. Az osztrákok pisztolyból utánuk lőttek. Pali meg Gyurka letérdeltek és imádkoztak, Bárdyné átölelte a két kisebbik gyereket, akik félelmükben sírtak. A sebesült honvéd előremászott s puskáját lövésre készen a kezébe vette.

A szán gyorsasága folytán oly élesen csapódott a levegő az arcukba, hogy alig tudtak lélekzetet venni. A hó keményre volt fagyva, nem ütköztek bele semmiféle fagyökérbe, s gyönyörűen siklottak le a magas hegyről.

Már a falu házai jelentek meg előttük. Egyszerre csak lárma, német kiabálás, kardcsörgés üti meg fülöket. A honvéd a vállához emeli puskáját, céloz és lő, a száguldó szán, mint egy fekete madár, lecsap a falu mellett terülő rétre és Gyurka ámulva látja, hogy egy csomó német lovas rémulten szerteszt szalad.

Mi történt?

Az történt, hogy Rétságán egy század vasasnémet cirkált. Mikor ezek a hegytetőn a lövéseket hallották, arra felé lovagoltak és a falu végén levő mezőre jutottak.

Egyszer csak látják a szánt feléjük csúszni. A lovak megijedtek, a honvéd lövése még fokozta a zavart, a lovasok nem bírtak a megbokrosodott paripákkal, melyek megvadulva elrohantak... A szán pedig szaladt a falu széléig, ott nagyot zökkent és megállt.

Harsogó kacagás hallatszott a hátuk mögött. Stramm bácsi csakhamar bedugta elől a fejét a kocsiba, s a nagy nevetéstől alig tudott szólni.

- Kezét... csó... csókolom, nagyságos asszony, nem történt semmi bajuk? Nem? No, annak örvendek. Ugy-e, úrfiak, ez szép kis utazás volt... ezt megemlegetik még nyolcvanéves korukban is... Hahaha! Tessék kísétálni, jó helyen vagyunk.

S miközben egyenkint lesegítette az utasokat, kacagva beszélte tovább:

- Jaj, de jól mulattam! Hogy ráijesztettünk a németekre! Ahány német, annyifelé szaladt. Egy szánkó, tele gyerekekkel, meg egy sebesült honvéd megszalasztott egy egész század vasas németet... Azt hitték, az istennyila csap le közéjük!

Megveregette az ép honvéd vállát.

- Derék fiú vagy, öcsém, aztán jó erő van benned... Olyat taszítottál a szekerünkön, hogy öröm volt nézni...

- Hát maguk, hogy értek ide velünk, Stramm? - kérdezte Bárdyné.

- Mi, kérem, hátul a saraglyába kapaszkodtunk... Nem valami kellemes hely volt, de idáig, hála Istennek, kibirtuk... Most pedig én a nagyságát elviszem egy ismerős jó házhoz... a sebesült is jön... te pedig, honvéd pajtás, itt maradsz a szánkót őrizni, míg én a lovakkal visszatérek...

Elindultak. Már ekkor egészen sötét volt, a falu ablakai kivilágosodtak, s a vihar ereje percről-percre erősebb lett.

- Igaz, - szólt Bárdyné, - mi van Szepivel? Hová lett az a fiú a lovakkal?

- Szepit nem félttem, - felelt Stramm, - százszor járt már erre, úgy ismeri a vidéket, mint a saját tenyerét. Aztán meg bátor gyerek, helyén van annak a szíve. Lódobogást hallok! Megálljunk!

Az út szélére, az árok mellé húzódtak. A sebesült honvéd lövésre emelte fegyverét.

- Ez nem katonaság, - mondá Stramm bácsi, - megösmérem a dobogásáról. Tizenkét eszten-deig voltam huszár.

Mikor a lódobogás majdnem előttük hangzott, Stramm harsány hangon elkiáltotta magát:

- Szepi!

- Itt vagyok, apám, - felelt egy hang a sötétből, s abban a minutumban Szepi az orruk előtt leugrott a négy párolgó ló valamelyikéről.

- Megvan mind a négy ló?

- Meg, édesapám.

- Semmi bajuk nem történt?

- Semmi, édesapám. Valami kétszáz lépést visszafelé vágattam, s a kerecsendi meredek úton leereszkedtem a völgybe. Mikor aztán lent voltam, vágatva indultam ide.

- Jól van. Eredj ide a faluvégére, a Selymes-rétre, s hozd be a szánt a nagy tiszteletű úrhoz.

- Megyek, édesapám.

S ezzel Szepi eltűnt a sötétségben. A karaván továbbhaladt.

- Ez aztán a gyerek, - szólt Stramm büszkén.

- Bizony derék, bátor fiú, - felelt Bárdyné, - éppen azért megdicsérhette volna egy kicsit.

Stramm vállat vont, hallgatott egy darabig, aztán szólt:

- Kérem, ne beszéljessünk, siessünk, hisz itt temet el a hó bennünket rögtön.

Ezzel a sebesültet Palira, Bárdynét Gyurkára bízta, ő maga Pistát a hátára vette, Margitkát az ölébe kapta, s úgy törtetett előre. Így vergődtek be a református lelkész úr házába. A széles, fődött folyosón lerakta őket, ő pedig rögtön vissza fordult, ki az üvöltő viharba.

- Hová megy már megint? - szólt Bárdyné aggódva.

- Megyek a fiamnak segíteni...

S az öreg kilépett a havas éjszakába. Ugyanekkor megnyílt a szobaajtó, s egy magastermetű, szürkülő szakállu, erőteljes férfiú lépett ki.

- Tessék, kérem, a szobába fáradni, - szólt nyájasan Bárdynéhez.

- Én özvegy Bárdy Miklósné vagyok, s a gyermekeimmel utazom Lőcsére. Ne vegye rossz néven, hogy idegen létünkre így betoppantunk.

- Én Szabó Gerzson református lelkész vagyok. Csak tessék beljebb kerülni és érezzék magukat úgy, mintha otthon volnának.

- Stramm gazda vezetett bennünket ide...

- Igen, ösmerem őt régóta, derék, becsületes ember, ő szállít nekem Pestről mindent... Csunya, förtelmes idő, tudom, jól megfáztak... Mi bajod, fiam?

Ezt a kérdést a sebesült honvédhez intézte, aki szintén bejött a szobába.

- A karom van átlőve. Nagyon kérném a nagytiszteletű urat, ha megnézné a sebet.

- Vesd le a kabátodat.

A honvéd levetette. Szabó úr gondosan megvizsgálta, tiszta vízzel kimosta, s megvigasztalta a katonát, hogy csontot nem ért, egy hét alatt be fog gyógyulni. Nemsokára beállított az udvarba Stramm a szánnal, Szepivel és a másik honvéddel. Bárdyné a sok ízletes elemózsiát és bort behordatta, ezalatt a pap felesége jó forró kávét főzött, és miközben kint üvöltött, sivített és jajgatott a hóvihar, odabent, a fűtött kályha mellett, pompásan érezték magukat. Meg is indult a beszélgetés. Gyurka elmondta a papéknak az osztrákok bevonulását Pestre és kalandos útjukat, Szabó úr pedig értesítette őket, hogy a továbbutazás bizony nagyon kellemetlen lesz, mert a vidék, fel egész a Kárpátokig tele van portyázó ellenséggel és meglehet, hogy még az éjjel visszatérnek ide...

Szabóné nagytiszteletű asszony azon csodálkozott leginkább, hogy merte magát Stramm arra rászánni, hogy a szánkót letaszítsa a meredeken.

- Tudja Isten, - felelt az öreg Stramm - nekem az a hitem, hogy a jó embereket semmiféle veszedelemben el nem hagyja az Isten.

- Úgy van! - felelt rá áhitattal a nagytiszteletű úr.

Ezalatt Gyurka és Pali három poharat félig megtöltöttek borral és Szepivel kocintottak.

- Hát téged a németek nem vettek észre? - kérdezte Gyurka.

- Dehogyan! Hisz utánam vágattak és kiabáltak, hogy álljak meg. Én azonban azt gondoltam, hogy ők álljanak meg, őket nem kergeti senki. És száguldottam tovább. Mikor aztán leereszkedtem a hegyoldalra, ők továbbmentek, anélkül, hogy engem észrevették volna.

- Éljen Szepi, a bátor legény! - kiáltottak a fiúk és összeütötték vele a poharukat, amit az öreg Stramm boldog meglepedettséggel nézett.

Szabó nagytiszteletű úr azután elmondta még, hogy Felső-Magyarország mindenfelé tele van ellenséggel, nemcsak osztrák csapatok nyomulnak mindenfelé előre, hanem cseh és morva diákok fegyveres serege is betódult, hogy föllázza a tótokat a magyarok ellen. A jó tót nép ugyan nem hallgat rájuk, mert ezer éven át hűségese társa volt a magyarnak és ezentúl is az marad, de pénzért mégis kaptak egy pár száz embert, akikkel rabolni és gyújtogatni járnak szerteszét. Bárdyné kijelentette, hogy ezek a veszedelmek őt nem rettentik vissza és másnap utazni fog tovább.

A vihar egész éjjel dühöngött, de ők édesdeden aludtak az ódon paplakban. Reggelre kelve elmúlt a vihar, derült, de csikorgó hideg idő következett. Éppen a reggelinél ültek, a mikor egy csapat Bocskay-husár érkezett a ház elé. Pali és Gyurka azonnal kifutottak a szép hajdúsági csapatot üdvözölni. Ezüstpitykés kék dolmány volt rajtuk, vörös hajtókával és

kivarrással. A kardon és pisztolyon kívül karikásuk is volt, egy hosszú ostor, amellyel messziről meg szokták csípni az ellenséges lovaskatonát, s úgy rántották le a lováról.

Mikor a huszárok megtudták, hogy a faluban nincs ellenség, jelentést tettek a dandárnak, s csakhamar bevonult Beniczky és Querlonde egész száguldó csapatja, amelynek az volt a föladata, hogy az egész felsővidéken cirkáljon, s ahol lehet, rácsapjon az ellenségre. Az egész nem állt többől, mint ezerkétszáz főből, köztük nyolcszáz gyalogos és négyszáz huszár, de a gyalogság is mind szánokon haladt, s azért roppant gyorsasággal tudtak ide-oda mozogni. Volt velük négy könnyű ágyú is.

A vitéz magyar katonák egy órát pihentek, ellátták magukat szénával, szalonnával, kenyérrel, aztán nekiindultak északnak, a Szepesség felé. Bárdyné megkérte Beniczkyt, s ez megengedte, hogy ők is velük mehessenek, miután megtudta, hogy milyen vakmerően szöktek meg a németek elől.

Pali és Gyurka persze boldogok voltak. Jó melegen föl lévén öltözködve, ki-kiszöktek a kocsiból és az ágyúkra ülve, vígan kocogtak a sereg kellő közepén, míg Margit és Pista szorongva lesték, hogy a fiúk milyen jó barátságot kötöttek ezekkel a félelmetes ércszörnyetegekkel, amelyek olyan nagyot szoktak pukkanni.

Mikor a csapat megpihent, Pali és Gyurka a tüzérek közé keveredve barátkoztak velük és hamar megtanulták, hogyan kell az ágyúkat kezelni.

Így haladt a kisdéd magyar csapat, erdei úton bújálva a hótakarta vidéken észak felé.

NYOLCADIK FEJEZET.

A nőhonvéd.

Felső-Macskás faluban a bíró és a birtokosok a községháza előtt várták a magyar sereget és jelentették, hogy biztos tudomásuk szerint a következő éjjel egy cseh-morva fölkelő csapat akarja a községet megtámadni és kirabolni.

Beniczky és Querlonde azonnal elhatározták, hogy eléjük mennek és ahol érik, szétverik őket.

A bíró közbeszólt:

- Engedjék meg a nagyságos katonáknak, hogy én mást mondjak.

- Beszéljen, barátom.

- Az ellenség csak a tolmácsi hegyszoroson át juthat ide. Ha ebbe a szorosba beeresztik, és ott rajta mennek, még hírmondó sem menekül meg közülök.

A tervet a vezérek elfogadták. A sereg csendben megindult a tolmácsi szoros fele, amely különben nem volt messze. Bárdyné pedig az egyik úri kastélyban hamarjában egy kis kórházat rendezett be, s jelentette a vezérnek, hogy a sebesülteket egyenesen odaküldhetik.

Míg a mama az összegyűjtött asszonyokkal tépést csináltatott, a két nagyobbik fiú, Pali és Gyurka, nyomtalanul eltűnt mellőle.

Ezek nem hagyták ott az ágyúkat. Amit napközben tanultak, szerették volna kipróbálni.

A mama nagy rémülettel vette észre, hogy a fiúk elszöktek a katonákkal, de már nem segíthetett a dolgon.

Estefelé távoli ágyúdörgés hallatszott, ami azt mutatta, hogy az ellenség beért a szorosba, s a mieink megtámadták. Bárdyné nagy rémületben volt, s magában buzgón imádkozott a két vakmerő gyerekért.

Egyszerre csak egy hosszú parasztszekéren sebesülteket hoztak. A kocsi bakjáról nagy vígan két füstös és kormos fiú ugrott le. Bárdyné alig ismert Gyurkára és Palira.

- Mi az, mi történt veletek? - kérdé.

Gyurka büszkén kidüllesztette a mellét.

- A puska porfüsttől vagyunk olyan kormosak. Résztvettünk a csatában.

- Négyyszer el is sütöttük az ágyút! - dicsekedett Pali.

Gyurka szomorúan hozzátette:

- Aztán jött az őrnagy és elkergetett. De már belekóstoltunk, leszünk mi még katonák.

És szeme összevillant a Paliéval.

A mamának nem lehetett rájuk több gondja, mert a sebesülteket bevitték a házba. Három gyalogos volt és egy Bocskay-huszár. Bent várta őket egy borbély, aki értett valamit a sebekhez, azért kinevezték ezredorvosnak. Hja, az akkori időben nem igen kérdezték senkitől, hogy kijárta-e a felsőbb iskolákat.

A sebesült huszár, aki egy alig fölcseperedett legényke volt, nyöszörögve megszólalt:

- Vigyenek magamat egy szobába.

Átvitték különszobába. Ott azt kérte, hogy csak Bárdyné jöjjön be hozzá. De a két fiú is besompolygott, ami ellen a huszárnak nem volt kifogása.

- Nagyságos asszonyom, - szólt a fiatal huszár, - mielőtt a sebemet bekötözné, egy titkot akarok elárulni, amit katonatársaim közül senkise tud. Nem vagyok én legény, hanem leány.

Bárdyné összecsapta a kezét, a két fiú majd a falnak dőlt bámulatában. Egy huszár, aki leány! Ki hallott ilyet?

A huszár gyenge hangon folytatta.

- A nevem Lebstück Mária. Nem állhattam ellent a vágynak, hogy édes hazámat fegyverrel szolgáljam, először fölcsaptam a vadászokhoz, aztán átjöttem a Bocskay-huszárokhoz, mindennütt csak úgy verekedtem, mint a férfiak, és bajtársaim nem is sejtették, hogy leány vagyok... de most megsebesültem és erőt vesz rajtam az asszonyi gyengeség... Kérem, kezét csókolom, bontsa föl a ruhámat...

...Gyurka és Pali lábújjhegyen mentek ki a szobából. Ime, a gyöngé nő is elmentek már katonának és ők még mindig késnek! Mérgükben és szégyenletükben sírni szerettek volna...

Hátha még tudták volna, hogy nemcsak Lebstück Mária volt az egyetlen nőhonvéd. Ez időben Magyarország különböző csatáiban fegyverrel kezükben védték a hazát Pfiffner Paula, Bányai Julia, Szentpály Janka és Jagello Apollónia. És még többen is, akiknek nevét föl se jegyezte a történelem. Ezenkívül hány ezren ápolták a kórházakban a sebesülteket, hány ezren kísérték a hadsereget, mint markotányosnők, akik itallal, étellel látták el a kifáradt harcosokat. A magyar nők épp úgy megtették kötelességüket a szabadságharcban, mint a férfiak... Ők buzdították a férfiakat vitézségre, kitartásra, az anyák elküldték gyermekeiket, az asszonyok a férjüket, s erősek voltak a fájdalom elviselésében, miközben szeretteik a távolban ezer veszedelem közt küzdöttek a hazáért.

Beállt az est, katonáink visszatértek Felső-Macskásra a tolmácsi szorosból. Valami száz cseh-morva betörőt hajtottak maguk előtt. Ennyi volt a fogoly, ezenkívül a katonáink egy csomónak laposra verték a koponyáját, a többi meg elfutott.

Ez se fog többet Magyarországra jönni rabolni. A magyarok közül három tüzér esett el. Beniczky és Querlonde azonnal azokba a szobákba jöttek, ahol Bárdyné a sebesülteket ápolta.

- Vannak súlyos sebesültjeink is? - kérde Beniczky.

- Csak egy szegény honvéd, aki keresztül van löve, a többi reggel mehet tovább.

- A haza nevében köszönöm, asszonyom, buzgó önfeláldozását.

- Nincs mit köszönni, ezredes úr, - felelt Bárdyné, - amit tettem, azt minden magyar asszonynak kötelessége megtenni.

- Kérem, jöjjön velünk vacsorálni.

- Nem tehetem, ezredes úr, én a sebesültjeim közt maradok.

...A tisztek elvonultak és vacsorához ültek. Egyszerre csak nyílik az ajtó és belép rajta Gyurka, Pali és a Stramm Szepi. Katonásan megálltak a tisztek előtt és Pali bátor hangon megszólalt:

- Ezredes úr, mi hárman azért jöttünk, hogy a három elesett tüzér helyett beálljunk katonának. Talán ösmer bennünket, hisz egész nap a sereggel utaztunk.

Beniczky nyájas mosollyal nézett a három fiúra.

- Nem lehet, gyerekek. Ha az ellenség megver, az más ám, mint mikor a mama rátok paskol.

A fiúk elvörösödtek. Gyurka megszólalt:

- Ne tessék minket megszegényíteni, ezredes úr, nem vagyunk mi olyan anyámasszony katonái.

Pali is közbeszólt:

- Ha egy fiatal leány beválik huszárnak, mi is tán csak beválunk tüzérnek.
- Hát hol láttál leányhuszárt, te Babszem Jancsi? - kérde nevetve Querlonde.
- Éppen most láttam az ezredes úr csapatjában.
- Az nem lehet!
- Nem? - kiáltott Gyurka, - hát kérdezz meg édesanyámat, aki ápolja. A megsebesült huszárt Lebstück Máriának hívják és leány.
- Terringettét! Ki tud erről valamit? - kiáltott Beniczky.
- Ezt a hosszú legényt szívesen bevesszük, - szólt egy főhadnagy, Szepire mutatva, - de ti csak nőjjetek még egy kicsit.

Gyurka haragosan odafordult:

- Dávidnak bezzeg nem mondták, hogy nőjjön, hanem összeeresztették Góliáttal, le is győzte. Beniczky jóízűt nevetett.
- Okosan feleltél, fiú, de rossz katona lesz belőled, mert katonának nem szabad a tisztjével feleselni.
- Még nem vagyok katona, - felelt Gyurka, - majd ha az leszek, tudni fogok hallgatni.

Ekkor Pali megszólalt:

- Én meg csak annyit teszek hozzá, ezredes úr, hogy a mai csatában már résztvettünk, az ágyúkezelést jól értjük, s azt az embert szeretném én látni, aki félni látott bennünket.
- A tiszték halkán tanácskoztak. A fiúk csak azt hallották, amikor Querlonde ezt mondta:
- De csak nem vihetünk mészárszékre ilyen apró gyerekeket.

Amire Gyuri rögtön készen volt a felelettel:

- Ha nem vesznek föl itt, mi úgyis elszökünk hazulról, s addig kószálunk széles Magyarországon, amíg egy csapat nem akad, amely bevesz katonának.

A fiatal tiszt ekkor tért vissza, s megerősítette, hogy a megsebesült huszár csakugyan leány.

Beniczky átment hozzá s azonnal visszatért Bárdynéval.

Gyurka meghökkent.

- Anyám, édes jó anyám, ugy-e megengedi, hogy Magyarország katonája legyek?

Ezzel odaborult édesanyja elé és átölelte a térdét.

Bárdyné lehajolt, fölemelte, megcsókolta, de nem sírt. Csak annyit mondott:

- Legyen meg az Isten akarat.

...De amikor senki sem látta, hej, hogy folytak a szegény anyának könnyei... egész éjjel sírt... s keserű könnyekkel öntözte a kis honvédruhát, amelyet fiának átalakított egy felnőtt honvédek való gúnyából.

Így lett honvéd Gyurkából és Paliból.

Stramm bácsi is nagyot bámult, mikor Szepi eléje került a vöröszsinóros atillában, de aztán vállat vont, s csak ennyit mondott:

- Hamarább is megtehetted volna.

A három fiút az elesett tüzérek helyébe tették.

Gyurka katonásan búcsúzott el a mamától s a testvéreitől: nem sírt. Pedig, hogy vérzett, sajgott a szíve. De tudta, hogy a honvédcsákóhoz nem való a pityergős arc.

Beniczky hűsz Bocskay-huszárt adott Bárdynénak kíséretül, akik Stramm kocsiját Lőcséig kísérték, ahová szerencsésen el is érkezett.

A magyar sereg pedig dalolva, vidáman elvágatott Branyiszkó felé, a rázós ágyúkon ülő és jól megkapaszkodó két fiúval, akik azonban oly büszkéek voltak, hogy a kínai császárral se cseréltek volna.

KILENCEDIK FEJEZET. Gyurka érdemrendet kap.

Fagyos, csikorgó téli hideg, üvöltő szél, gyakori hófergeteg: ilyen időben törtetett előre Görgey hadserege, amelyhez Beniczky és Querlonde portyázó csapatjának tüzéségét is beosztották. Előttük a Kárpátok meredek bércei, mögöttük az üldöző osztrák. A honvéd a hóna alá fogta a puskáját, a kezét meg eldugta, hogy le ne fagyjon. A huszárok le-leszálltak a lóról, egyrészt, hogy a derék állatok könnyebben tudjanak fölfelé kapaszkodni, másrészt pedig, hogy a gyaloglásban fölmelegedjenek egy kicsit. Aki fáradtnak vagy gyöngének érezte magát, azt kocsira tették és betakargatták, mert aki az út szélén eldőlt, az megfagyott, vagy megették a farkasok. Szerencsére az ellenség ugyanilyen bajokkal és akadályokkal küzdött, azért csak lassan nyomulhatott a magyarok után. De azért mindig készen kellett lenni arra, hogy mikor legkevésbé várják, rájuk csap. Sokszor pihenés közben, mikor nagy tűzrakások mellett melegedtek, egyszer csak ellenséges ágyúgolyó csapott a magyarok közé. Megharsant a riadó, s újra tovább kellett sietni. Megtörtént, hogy az osztrák főzte meg ebédjét annál a tűznél, amelyet a mi honvédeink raktak. Sokszor elkeseredve mondogatták a mi katonáink, hogy mit futunk, álljunk szembe az ellenséggel, verjük meg, vagy essünk el egy szálig. A halál is jobb, mint ez a sok szenvedés. De a fővezér nem engedte, hogy akkor még gyöngé, fiatal hadseregünk szétmorzsolódjék az egyenetlen harcban. Csak szokják meg a fáradságot, a nélkülözést, a szenvedéseket, így edződnek majd igazi katonákká... S ha azzá lettek, akkor aztán következik a leszámolás. S a katonák fogcsikorgatva meghajoltak a parancs előtt. Azokat irigyelték, akik mint utócsapat a visszavonulást fedezték. Azok legalább szembeszállhattak az üldöző ellenséggel, s kedvükre kiverekedhették magukat... és ebben melegszik ki csak istenigazában az igazi magyar gyerek. Az volt nekik fűtésük a csikorgó hidegben.

...A három vitéz fiúval, Gyurival, Palival és Stramm Szepivel úgy bántak a honvédek, mintha csak a testvéreik lettek volna. Amint valahol tüzet raktak, a három gyerek volt az első, akit melegedni engedtek. Akinek egy falat kenyere vagy szalonnája volt, az megosztotta a gyerekekkel. Mikor a meredek, hóval borított hegyekre fölkapaszkodtak, tőlük sohse kivánták, hogy segítsenek vontatni az ágyút... Sőt fölültették őket az ágyúkra, s rongygyal betakarták a lábukat, hogy le ne fagyjon.

És meg is érdemelték ezt a kényeztetést, mert mikor csatára került a sor, a három fiú oly ügyesen szolgálta az ágyút, mint akármelyik vén tüzer. S még csak nem is hunyorítottak, mikor fejük fölött fűtültek el az ellenséges puszkagolyók.

Mikor az ágyúüteg Guyon hadosztályához csatlakozott, az angol eredetű vitéz katona (aki, bár alig tudott tíz szót magyarul, ügyünket híven szolgálta egész végig), nagy szemeket meresztett a gyerekekre. Mikor a tisztek megmondták neki, hogy milyen körülmények közt álltak be a fiúk és mily pompásan viselik magukat, megveregette a vállukat és szólt:

- Jól megfan, matyar. Derék tyerek mint a három.

S a fiúkat ezzel a dicsérettel boldogabbá tette, mintha a napot lehozta volna nekik az égről. Kidüllesztett mellel, örömtől sugárzó arccal, katonásan szalutáltak Guyonnak.

Büszkék is lehettek erre a dicséretre, mert Guyon a magyar hadsereg egyik legvitézesebb tisztje volt. Mannswörtnél a zászlót a kezébe vette, a honvédek élére állt, s golyózáporban úgy ostromolta meg a falut. Nagy-Szombatnál tízszer erősebb ellenséges csapatot keresztülvágta magát. Ha Guyont látta maga előtt a honvéd, ment, mint a fürgeteg. Guyon maga is ott járt mindig, ahol a halált osztogatták, azt evett, amit a közkatona, ott hevert köztük a tűz mellett, a fagyos földön, s minden honvédjét a fiának tekintette. Minden rosszat megosztott velük.

...Görgey főhadvezér táborkarával Lőcsére érkezett. Ott jelentették neki, hogy Iglónál Guyont és seregét éjjel, álmában meglepte az ellenség, s a magyarok csak heves harc után tudták kiverni a városból a németet. A láztól gyötört, sápadtképű, szúrósszemű hadvezér dühösen ki-sietett a város végére, ahová éppen akkor érkezett Guyon előcsapata. Dühös volt, hogy Guyon miért engedte magát meglepni. A híd mellé állt tisztjeivel lóháton és nézte, amint a fáradt honvédek katonás tisztelgéssel elvonulnak előtte. Amikor Guyon jött, intett neki, hogy álljon melléje. Guyon szótlán odalovagolt.

A gyalogság után jött a tüzérség. A legelső ágyú a fiúké volt. Ezek, amint Görgeyt messziről meglátták, leugrottak az ágyúról, s feszes tartásban mellette lépkedtek.

- Állj! - kiáltott Görgey, amint a fiúkat meglátta.

Az ágyúk sora megállt.

- Miféle iskolásgyerekek ezek? - kérde Gyurkára és Palira mutatva.

- Ezek az én tüzéreim, - felelt Guyon.

- Ugyan, kérem, hogy lehet ilyen gyerekeket az anyjuktól elszakítani. Nekünk férfiakra van szükségünk.

- De tábornok úr...

- Semmi de. Azonnal haza fogja őket bocsátani.

Ekkor Gyurka vakmerően előlépett, szétnyitotta mellén a köpönyeget és - megmutatta a piros szalagon lógó ezüst vitézségi érmet, amely a mellén csillogott.

Görgey hideg arcán meglepetés látszott.

- Hogy jutottál hozzá? - kérde Görgey szigorúan.

- Guyon ezredes úr az iglói csata után levette saját melléről és az én mellemre tűzte.

Guyon megszólalt:

- Tábornok úr, amikor Iglónál éjjel az osztrák ránk rontott, az első pillanatban az összes tüzéreim ott hagyták az ágyúikat. Csak ez a három gyerek maradt ott. Ennek a fiúnak indítványára az ágyújokat megragadták, betaszították egy sötét kapu alá, s mikor az osztrák a piacon legsűrűbben csoportosult, kétszer kartáccsal közéjük lóttek. E pillanatban vágtam én közéjük huszáraimmal, de megvallom, ha ez a két lövés az ellenséget meg nem ingatta volna, sokkal nehezebben boldogultunk volna velük.

Görgey arcán a szigorú vonások szemlátomást elsimultak ez elbeszélés alatt.

- Jól van, fiam, katona vagy. Ha olyan fiatal nem volnál, tisztté neveznék ki, - szólt.

- Hagyjon meg, kérem, tábornok úr, az ágyúm mellett, - könyörgött Gyurka.

- Jól van, ennek az ágyúnak te leszel a parancsnoka. Hogy hívnak?

- Bárdy György.

- Isten éltesse! Kivánsz még valamit?

- Kettőt!

- No, kivele.

- Két társamnak, Vidor Pálnak és Stramm Szepinek is érdemrendet, mert épp úgy megérdemlik, mint én. A másik pedig... hadd látogassam meg az édesanyámat, aki itt lakik a városban.

- Az első meglesz. A másodikat kérd Guyontól. Ezredes úr, ajánlom gondjaiba ezeket a derék ifjúkat.

Köszönt és ellovagolt. Minden haragját elfelejtette. Guyon persze megadta a kért szabadságot, s Gyurka öt perc múlva az édesanyja ölelő karjai közt volt.

TIZEDIK FEJEZET.

A branyiszkói diadal.

Ugyan mit csináltak a fáradt magyar vitézek, mikor egy napra megálltak pihenni Lőcse város vendégszerető falai között?

Azt hiszitek, ugy-e, fiaim, hogy az egyik fülökre lefeküdtek, a másikkal pedig betakaróztak, s úgy aludtak, mint a bunda?

Oh nem, nagyon csalódtok, édes fiaim. Nagy bált rendeztek és kivilágos kivirradtig táncoltak.

Odakint, a hó alatt megdermedve, téli álmát aludta az egész természet. A hegyeken, a völgyekben, az útszorosokban az ellenség leselkedett. A magyar sereg jóformán egészen körül volt kerítve, de azért Lőcsén vígan voltak. A németajkú, de hazafias s mindig hű magyar polgárság minden háznál lakomát rendezett az éhes honvédek tiszteletére.

A városháza összes ablakai fényben ragyogtak és messze bevilágították a piacot. Ott tartották a tisztikar bálját, amelyen a polgármester, tanácsosok s előkelő polgárok családostól megjelentek.

Görgey tábornok kívánságára elment Bárdyné is, hogy bemutassa Gyurkát, a hős kis honvédet és barátját, Pali, a tiszteknek. Persze, hogy kézről-kézre adták, ölelgették, csókolgatták a gyerekeket. Bárdyné büszkén nézte a fia diadalát.

Tíz órakor azonban Gyurka és Pali odaléptek a tábornok elé és jelentették, hogy nekik el kell vonulniok a Guyon-hadosztálylyal.

- Elengedem, fiúk, itt maradhattok.

- Nem fogadhatjuk el tábornok úr, mert nincs, aki kezelje a legjobb ágyúnkat.

- De ha én mondom! Állítok más tüzekeket az ágyú mellé.

- Tábornok úr, - szólt Gyurka, - ezt a kitüntetést a mellemen még csak ezután akarom kiérdemelni.

- Tábornok úr, - esdekelt Pali, - a bajtársaink azt hiszik, hogy csupa félelemből mi könnyörögtük ki magunkat. Engedjen el, kérem.

- Jól van, fiúk, menjetek. De íme, itt van mindegyiknek húsz darab körmöci arany. Ezt tegyétek a zsebetekbe. Még szükségetek lehet rá.

A fiúk köszönettel elfogadták s a báli közönség éljenzése közt Bárdynéval hazamentek.

Bárdyné még jó meleg teát itatott velük, mindegyiknek adott egy pár jó meleg téli csizmát; jó keztyűket, újdonszerű harisnyákat, ingeket pakkolt a hátukon viselt bornyújukba, jó meleg kendőt csavart a köpönyeg alatt a derekuk körül, a tarisznyájukba friss cipót és hideg libát rakott, s forró csókok és könnyhullatások közt elbúcsúzott tőlük.

- Ne féljen, édes mama, - szólt vigasztalólag Gyurka, - minket tüzekeket fenyeget legkevesebb veszedelem. Először meg nem fagyhatunk, mert az ágyú olyan meleg, mint egy kályha. Másodszer, mi olyan messziről lövöldözünk, hogy mihozzánk az ellenség golyója sohse jut el...

Tizenegy órakor a két kis vitéz már ott ült az ágyúján s várta a jelt az indulásra. Guyon egész hadosztálya csendben sorakozott. A fehér havon sötéten húzódtott végig a sereg. Egyszerre csak megismerték Guyon tábornokot, aki a városház kapuján jött ki tisztjeivel. A halk beszélgetés megszűnt a sorokban, mindenki mozdulatlanul várt. Guyon és tisztjei lóra vetették magukat, Guyon kivonta kardját, kiáltott:

- Nem dobol, nem trombitál, fiúk! Előre! Csendesen!

S amíg a városházából kihallatszott a zene s vígan keringöztek a párok, a hadosztály lassan megindult a hideg éjszakában. Elöl ment két század huszár, azután a 13-ik és 33-ik honvédszászlóalj, majd huszonnégy ágyú s újra honvédek, köztük két zászlóalj honvédkatona, akik még nem szagoltak puskaport, s egy zászlóalj nógrádi önkéntes.

A fegyverzörej, az ágyúdübörgés, a lópatkók csattogása egyre halkabban hallatszott s a sereg csakhamar eltűnt az éjszakában.

Guyont és főbb tisztjeit kivéve, az egész seregben senki se tudta, hogy a kis csapat milyen vakmerő vállalatra indul. Arról volt szó, hogy az ellenségtől körülvelt magyar seregnek a Branyiszkón keresztül utat törjenek, hogy így a magyarok a Szepességről Eperjesre vonulhassanak, s az ellenség körmei közül kiszabaduljanak.

És mi volt ez a Branyiszkó, amelyen keresztül a szabadulás útja vezetett?

Képzelfetek egy magas hegyet, amely oly meredek, hogy az út nem mehet föl egyenesen a tetejére, hanem csigavonalakban kanyarogva, s ugyanúgy a túlsó oldalon le.

1849 február 5-ike, ragyogó szép téli reggel volt, mikor Guyon hadosztálya Korotnokra, a Branyiszkó alá érkezett.

Előttük állott fehéren a branyiszkói hegy, mely, amint a nap sugarai a megfagyott hóra tűztek, csak úgy szikrázott. Szinte vakította a honvédek szemét, amint ránéztek.

Ezt a meredek, csúszós, síkos, jeges hegyet kellett, fegyverrel a kézben, megostromolni, az ellenséget onnan kiverni és elkergetni. Vakmerő gondolat, hősök kellene a végrehajtásához.

Guyon serege ilyen hősökből állott.

A hegy, egész a csúcsig föl, tele volt osztrák katonákkal. Az egymás fölött lévő útkanyarulatokon villogtak az ellenséges vitézek puszkacsövei. Ágyúk torka ásítózott le a magyarokra.

Mikor lent a völgyben kibontották a nemzeti zászlókat, s éljenriadal vonult végig a magyar seregen, odafönt nagy mozgás támadt. Az osztrák tisztek szaladgáltak, árkokba, sziklák és kemény hóból hányt sáncok mögé gondosan elhelyezték embereiket. Azután meglóbálták a levegőben sipkáikat és szokásuk szerint háromszor elkiáltották: „Hurrá!”

Ami azt jelentette:

- Gyere magyar, készen állunk a fogadásodra.

A magyar nem is sokáig váratott magára. Korotnoknál, a hegyen fölvonultak az ágyúk, s alulról elkezdtek a németre lövöldözni. Jól látták Gyurkáék, amint a magyar golyók be-becsaptak fönt a hegyoldalba, de nem sok kárt tettek a németben.

Guyon villámsebesen ide-oda lovagolt és rendezte a csapatokat. Megállt az ágyúk mögött s a hatást nézte.

- Ez semmi, - mondá, - rohamra kell menni.

- Ez annyi volna, tábornok úr, mint fejjel nekimenni a falnak, - szólott egy őrnagy.

- Hát nekimegyünk fejjel a falnak! - kiáltott Guyon mérgesen, - de Branyiszkónak a miénknek kell lennie, ha mind itt veszünk is!

Azzal tovább vágatott, a két újonczászlóaljat rohamra sorakoztatta, s nekizúdította a hegynek.

Mint a macskák, négykézláb másztak föl az apró felvidéki gyerekek a hegyre... az első útkanyarulatnál kizavarták a németeket... de a második sáncból egyszerre közéjük lőtt vagy ezer ember, s erre honvédeink hanyatt-homlok futottak, csúsztak, hemperegtek le a hegyről. A hó egyszerre piros vérfoltokkal lett tele.

Guyon az ágyúkhöz vágatott, s ordítva szólt a tüzérekhez:

- Kartácsra tölts! Lőjjetek közéjük, ha idáig futnak. Ha gyáva a magyar, ne éljen tovább! Mi magunk öljük le!

Gyurka és Pali rémülten néztek egymásra. Hogy ők magyarokra lőjjenek? Soha!

Ekkor előlépett egy fiatal katolikus pap, Erdősy Rafael, honvédlelkész. Reverenda volt rajta, kezében feszületet tartott, fejét honvédsipka borította.

- Tábornok úr, - szólt Guyonhoz, - ne lövessen a saját katonáink közé. Nem gyávák ezek, de új katonák, akik még sohase voltak csatában. Szedesse rendbe őket és én feszülettel a kezemben fölviszem őket a Branyiszko tetejére.

- Jöjjön, tisztelendő úr! - intett Guyon az ifjú papnak és a 33-ik zászlóaljjal lesiettek az előttük fekvő völgybe, újra sorakoztatni a szétzilált csapatokat.

A tüzérség vezetője pedig végiglovagolt az ágyúk előtt.

- Ti pedig lőjjetek, fiúk, oly gyorsan és jól, ahogy még sohase lőttetek! - kiáltott, aztán maga is leugrott lováról, a legelső ágyú mellé állt és úgy dolgozott, mint egy közlegény.

A tüzéreknek se kellett több. A huszonnégy ágyú elkezdett dörögni, s a magyar golyók csapkodták keményen az osztrákok hadállását. Az ágyúk csakhamar füstfelhőbe voltak borítva, a tüzérek alig láttak tovább az orruk hegyénél. A siketítő bömbölésből élesen hallatszott ki a tisztek rikácsolása: „Tölts! Tüzelj!” Egy órahosszat tartott az ágyúzás, s Pali meg Gyurka oly kormosak voltak, mint a kéményseprők. Az ágyújuk egészen átmelegedett, s ők úgy dolgoztak, hogy szinte csurgott róluk a verejték. Le is dobáltak magukról kabátot, kendőt, minden felsőruhát, az egyik tüzér ingújjra vetkőzött.

Ezalatt Guyon lent rendbeszedte a honvédeket, közelebb vitte az ellenséghez, s puskából tüzeltetett rájuk.

Fölfelé csöndesedett egy kicsit a tüzelés. Guyon hallgatózott, hogy azok a honvédek, akiket az ellenség megkerülésére küldött, nem lövöldöznek-e még a hegy túlsó felén. De arrafelé semmi nesze se hallatszott... Az ellenség mindeddig egy tapodtat se mozdult.

Guyon tisztet küldött az ágyúkhöz, azzal az izenettel, hogy folytassák a tüzelést. A gyerekek éppen hogy letörölték egy kicsit az izzadtságot magukról. Arra már nem jutott idő, hogy valamit falatozzanak. Újra nekivetkeztek, s megint lövöldözni kezdték az ellenséget.

Ezalatt Guyon rohamra sorakoztatta a honvédzászlóaljakat. A honvédek csoportosultak. A puska hegyére tűzött szuronyok villogtak a nap sugaraiban. A tisztek kivonták a kardjukat és Guyonra néztek.

Egyszerre csak Guyon kivonta a kardját, s olyan hangon, mint mikor az oroszán ordít, a hegytető felé mutatva szablyájával, elkiáltotta:

- Rajta, magyar!

- Rajta, rajta, rajta! - ordította egyszerre kétezer ember.

Erdősy Rafael, a hős pap, megcsókolta a feszületet, magasra emelte és messze hallatszó hangon kiáltotta:

- Utánam, vitézek, az Isten nevében!

És megindult a honvédek előtt.

És mint a gátját elszakított áradat, megindult a honvédsereg, neki a síkos, meredek hegynek.

Az ellenség itt nem volt annyi, mint a magyar, de fedett állásban küzdött ellenünk. A mieink alig láttak belőle valamit, elbújva lövöldöztek katonáink közé. De nem sok idejük volt lőni, a honvéd ott termett a német nyakán. Az első útkanyarulatból csakhamar kiverték a németet. Akkor feljebb vonult a másodikba és azt védelmezte makacsul, de a honvédeket többé nem lehetett megállítani. Hason csúszva, egymásba, vagy fagyökerekbe kapaszkodva nyomultak egyre följebb és följebb... Már a második útkanyarulatba ugráltak, dőfésre tartott szuronnal.

- Tüzet szüntess! - kiáltottak a tüzértisztek.

A mi ágyúink azért hagyták abba a lövöldözést, mert már a hegyoldal tele volt magyar katonákkal, s ezekben tettek volna kárt.

Pali és Gyurka tehát most ráértek nézni, hogyan folyik a csata. Csak puskaropogás, a dobok dübörgése és ádáz ordítózás hallatszott. Valami negyven dobos verte a rohamindulót. Guyon maga is leszállt a lováról s a tartaléksapat élén megindult a hegyen fölfelé. Tüzéreink elkezdtek éljenezni és sapkáikat dobálták a levegőbe. Ami német még maradt ott fent, azt Guyon elsöpri. De már rája nem is volt szükség. Egyszerre csak éles trombitaszó hallatszott a hegytetőről.

- Éljen a haza! - kiáltott egy vén tüzér, aki azelőtt az osztrákoknál szolgált, - ösmerem ezt a trombitajelet, a németek visszavonulót fújnak. Győztünk.

Az ellenséges katonák sietve futottak fel a hegytetőre, s eltűntek szem elől. Csakhamar a hegyormon megjelent a 33-ik honvédszászlóalj, s megzendült a katonák kardala:

Hazádnak rendületlenül
Légy hive, óh magyar!
Bölcsőd ez s majdan sirod is,
Mely ápol s eltakar.

- Győztünk, győztünk! - kiabáltak katonáink és ujjongva borultak egymás nyakába. A nyugvó nap veres fénye bíborszínbe borította Branyiszkó diadalmas csúcsát.

...Jött a parancsolat. A lovakat befogták az ágyúkba, s a tüzérség a kanyargós utakon, ahol még az imént folyt a harc, megindult a csúcs felé. Fent a tetőn egy órát pihentek s itt a fiúk elővéve, amit a mama Lócsén nekik elpakkolt, vígan és boldogan lakomáztak. Az éjszakát Sirokon töltötték és február 6-án Guyon serege bevonult Eperjesre.

Erdős Rafaelnek semmi baja sem történt. Az Isten elhárította róla a golyókat.

Ez volt a branyiszkói nagyszerű diadal, amellyel a felsővidéki magyar sereg áttörte az ellenség vasgyűrűjét s utat nyitott magának a Tiszához, amely mögött aztán a magyar főhadssereggel egyesült.

Február 5-ike a magyar vitézség történetének egyik legfényesebb lapja.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Bem apó.

I.

Nemcsak Magyarország hegyein, völgyeiben és síkságain folyt a harc nemzetünk kiirtására, hanem Erdélyben, a mi testvérházánkban is föltámadtak ellenségeink, hogy ottlakó magyar és székely véreinket leigázzák, megsemmisítsék.

Az oláhok, akik a régi véres török háborúk alatt hozzáférhetetlen hegyek közt húzták meg magukat, s amikor a törökök kipusztították, elgyöngítették a magyart, leszálltak a hegyekről s elfoglalták az üresen maradt földeket, ezek az oláhok fellázkodtak s maguknak követelték Erdélyt.

A szászok (németek), akik hatszáz év előtt a magyar királyok hívására jöttek be Erdélybe, amelynek legtermékenyebb részét akkor ajándékba kapták, szintén hálátlanul ellenünk támadtak és el akartak szakadni Magyarországtól.

Ezt a két népfajt támogatta az Erdélyben állomásozó osztrák katonaság, amelyet Bécsből igazgattak.

És e katonaság szuronyainak oltalma alatt megindult a felbujtogatott oláh nép a magyarság kiirtására.

A védtelen falvakat, úri kastélyokat megtámadták, kirabolták, felgyújtották, csak azért, mert magyarok laktak benne.

Öreg, fegyvertelen embereket, nőket, gyerekeket rakásra gyilkoltak, csak azért, mert magyarok voltak.

Nem mesélem el nektek, édes gyermekeim, mindazokat a rémtetteket, amelyeket a félrevezetett nép elkövetett. És én nem is a tudatlan, hiszékeny népet okolom, hanem azokat, akik ellenünk lázították azt. Ezek a feketelelkű és véreskezű gazok azóta már az igazságos Isten ítélőszéke elé kerültek s ott elvették büntetésüket rettentő bűneikért: ezer meg ezer ártatlan ember vérének kiontásáért.

És nekünk nagyon csekély rendes honvédségünk volt Erdélyben, nem tudott szembeszállani ellenségeink sokaságával.

Mikor Windischgrätz Bécs felől Magyarországra tört, egyúttal Erdélyben is megmozdult az osztrák katonaság, hogy csekélyszámú csapatainkat összemorzsolja. Minden magyar puskára húsz ellenséges puska esett, nem csuda, ha katonáink lépésről lépésre hátráltak kifelé Erdélyből.

És a testvérháza majdnem ellenség kezére kerül, ha nincs Háromszék az ő hős székelyeivel és Gábor Áron, az ágyúöntő egyszerű székely ember.

Fiúk, tisztelettel gondoljatok a háromszéki székelyekre és le a kalappal Gábor Áron előtt.

A háromszéki nép el volt zárva a világtól, Magyarországból semmi hírt se kapott s az osztrákoktól kiküldött rosszlelkű emberek elhitették vele, hogy Kossuth már megszökött s a magyarországi honvédseregek letették a fegyvert.

De a vitéz háromszéki székely nép nem hiába vallja magát büszkén Attila, a hun király ivadékának, nem csüggedt el. Nem adott hitelt a besúgóknak, nem akarta fegyvereit beszolgáltatni a németnek.

Összegyűltek Háromszék fővárosában, Kézdi-Vásárhelyen, megbeszélni, hogy mit tegyenek. Mindenki mondja el a nézetét, hogy mit tart helyesnek. Lerakják-e a fegyvert, vagy folytassák a harcot a magyar szabadságért?

A bátor férfiak kifejtették a nép előtt, hogy nem szabad gyáván megadni magukat. Védelmезük hegyeinket, a földet, melyben apáink nyugosznak s ahol a bölcsőnk ringott.

Voltak, akik közbekiáltottak: „A pusztá körmünkkel nem háborúskodhatunk. Legalább ágyúnk volna!”

És ekkor előlépett egy fehér posztónadrágba, szürke zekébe öltözködött egyszerű székely ember és így szólt:

- Ha csak ágyú kell, adok én!

Ez volt Gábor Áron. Azelőtt tüzér volt az osztrákoknál, ott tanulta meg az ágyús mesterséget. Különbben is ezermester volt a fúrás-faragásban.

A zöld asztalnál ülő tisztek meglepetve néztek a füstöképű atyafira.

- Ki az a kormos, jöjjön előbbre! - kiáltott egy tiszt.

A füstös alak odament.

- Gábor Áron vagyok. Most is a kovácsműhelyből jövök, azért vagyok olyan kormos.

- Kendnek vannak ágyúi? - kérdezték a tisztek kételkedve.

- Van ágyú, van puskapor, még csak egy koppintás hiányzik az ágyú mozdonyán. Pénz nem kell, mindenki lássa el magát eleséggel.

A székelyek egymásra néztek. Egy pillanatig csönd volt, aztán egyszerre kitört a kiáltás: „Éljen Gábor Áron!”

Amit az egyszerű, tanulatlan székely góbé beszélt, igaz volt. Gábor Áron titokban, gyakorlatlan munkásokkal, már régen csinálta az ágyúkat, puskaport, gyutacsot, s csak a kedvező alkalomra várt, hogy fölfedezhesse munkáját. Új lelket öntött a székelyekbe, a csüggedtek elnémultak, a nép örege-ifja sietett fegyvert fogni, most már senki se félt szembeszállani az ellenséggel.

Gábor Áron pedig rögtön megnagyobbította műhelyét, megszorította munkásai számát, s hozzáfogott keményen, hogy minél rövidebb idő alatt minél több ágyút öntsön.

Az ágyút miből öntötte? A templomok harangjaiból. Az erdők közt, völgyekben, hegyek tetején szétszórt kis falvakban elnémult a harangkongás, mely Isten dicsőségét hirdette... mely a békét hirdette és imára szólította a hívőket. Lett belőlük ágyú, melynek dörgése a háborút hirdette és harcra szólította a hazafiakat... A legszegényebb falu rongyos fatemploma is elküldte csengetyűjét Gábor Áronnak... mások pénzt gyűjtöttek, ruhát varrtak, fegyvereket kovácsoltak a kivonulandó harcosok számára.

A kis Svájc így védelmezte meg egykor szabadságát nálánál sokkal nagyobb hatalom ellen. Tiroi népe szembeszállt a világverő Napoleonnal s hozzáférhetetlen hegyei közt dicsőségesen megállította híres győzelemhez szokott seregeit.

Míg magyar lesz ezen a földön, amelyet apáink ezer év előtt ősi jusson elfoglaltak, addig mindig élni fog közöttünk a háromszéki hős székelyek és Gábor Áron emléke.

Képzeltetik, hogy elbámult a német, amikor Háromszékbe akart nyomulni és magával szemben találta a fegyveres székelyeket. S még jobban elbámult, amikor a csata kezdetén elkezdene dörögni a Gábor Áron ágyúi.

Az ágyúk ugyancsak nagy károkat okoztak a németeknek. A székelyek pedig hallva az ágyúszavát, nagy örömrivaldalra fakadtak s kiabáltak:

- A mienk nagyobbát szól, mint a németé!

Egy darabig csak nézték, hogy csapkodnak le a székely ágyúgolyók az osztrák csapatok közé, de nem állták sokáig.

- Előre, előre, atyafiak, a német most meg van ijedve, hegyibe - ezt kezdték kiabálni.

Azzal kaszával, kapával, fejszével, puskával, kinek milyen fegyvere volt, rávetették magukat az ellenségre s úgy szétkergették, mint a pinty. Oláh, szász, osztrák, ahány volt, annyifelé futott.

A székely sereg pedig büszkén tért vissza Kézdi-Vásárhelyre, őrséget hagyva Háromszék határán.

Ettől kezdve a háromszékiek élete csupa harc volt. Aki férfi csak a kisujját tudta mozdítani, elment katonának. Sőt asszonyok és gyerekek is résztvettek a hadjáratban, a gyerekek az ágyúk mellett, az asszonyok pedig mint a sebesültek ápolói. Azalatt Gábor Áron folyton csinálta az ágyúkat, készítette a puskaport. Nem törődtek ők azzal, hogy mi hír Magyarországon. Ha megsemmisítették is a magyar hadsereget, ők nem hagyják abba a harcot, védik magukat utolsó csepp vérükig.

Nagy segítségükre volt a küzdelemben a 12-ik honvédszászlóalj és egy csapat Kossuth-husár, akik a magyar sereg visszavonulásakor ott rekedtek.

Erről a zászlóaljról akarok nektek valamit mesélni, amit talán a világ semmiféle katonája sem tett meg soha.

A szentpéteri ütközetben a mieink a sokkal nagyobb ellenséggel szemben nem állták meg a helyüket, hanem meghátráltak. Az osztrák vezér két század dragonyost küldött ki a hátrálók üldözésére. A visszavonulókat a 12-ik honvédszászlóalj fedezte. Mikor az első század honvéd, mely leghátul ballagott, látta a dragonyosok rohamát, tisztje parancsára hirtelen lefeküdt a földre. Az osztrák lovasok átrobogtak rajtuk, amitől semmi bajuk se lett, mert a kitanult katonaló nem lép rá a földönfekvő emberre. Ekkor az egész honvédszázad fölugrál s a lovasok közé lő, amire a másik honvédszázad visszafordul, szintén pusztító sortüzet bocsát a dragonyosok közé. Hetvenöt lovas elesett, a többi elszaladt s a magyar sereg nyugodtan folytatta a visszavonulást.

Ilyen hőstettet is keveset jegyez föl a haditörténet.

Így verekedett az ország keleti szélén az a kis maroknyi magyar, - egy sziget, amelyet a haragos tenger köröskörül csapkodott. De már végük felé közeledtek a megpróbáltatás órái. S mialatt a székely férfiak a csikorgó hidegben őrizték a hegyi utakat, a székely asszonyok pedig imádkoztak a harangtalan templomokban, hogy az Isten segítse meg a vitéz nemzetet, azalatt Erdély nyugati határszélén, az odaszorított kis magyar sereg közé toppant egy alacsony kis ragyás ember. Az összegyűlt tiszték előtt száraz hangján kijelentette, hogy ő az erdélyi hadsereg fővezére, föltétlen engedelmességet kíván, és aki nem engedelmeskedik azt főbelöveti.

Ez volt Bem, a híres generális, akit Kossuth küldött oda.

A magyar tiszték bámultak, fejüket csóválták, morogtak, de engedelmeskedtek. A kardok ki-repültek a hüvelyekből, a dobok megperdültek s fölharsant a kiáltás:

- Előre, Kolozsvár felé!

És a zivatar megindult Erdély felé, hogy megtisztítsa azt az ellenségtől.

II.

Verzár Jakab, kolozsvári becsületes örmény fűszerkereskedő házánál a karácsonyi ünnepekre készültek. De nem olyan vidáman, mint máskor szoktak. 1848 karácsonya felé közeledtek. A magyar sereg elvonult Kolozsvárról, Erdély fővárosából, s osztrák katonaság tartotta megszállva. Kolozsvár, melynek lakossága oly lelkesen csatlakozott Magyarország mozgalmához, súlyosan szenvedett az ellenség igája alatt. A házakhoz osztrák katonák voltak szállásolva, sok magyar embert elfogtak. Mindenkinek lakatot kellett tenni a szájára, ha azt nem akarta, hogy gyanuba keveredjék. Csöndes is volt a város, mint egy temető. Még mákot, diót se hallott törni az ember. Kinek kellett volna édes sütemény ilyen keserű világban?

Verzár Jakab házához, a Kül-magyar-utcába is négy katonát szállásoltak egy káplárral. Nagyon fázósak és rongyosak voltak szegények, mikor megérkeztek, hisz Nagy-Szebenből Kolozsvárig gyalog tették meg az utat s azon a télen iszonyú hidegek jártak Erdélyben. De pár nap alatt a konyhában szépen nekimelegedtek, jóllaktak, s akkor hencegni kezdtek és követelők lettek. Verzárék féltek tőlük s azért megtették minden kívánságukat. A káplárnak naponként egypár forintot is csusztattak a markába. Így a katonák csak terhükre voltak, de nem bántották őket.

Karácsony előtt pár nappal nagy nyugtalanság látszott a kolozsvári osztrák katonaságon. Éjjelenként többször riadót vertek, s az egész katonaság kivonult a város végére. A gyalogság egy része sietve elhagyta a várost, majd meg valami tízezer oláh fölkelő vonult keresztül Kolozsváron, Csucsá felé.

Verzár gazda a kezét dörzsölte és többször suttogva említette a feleségének, hogy úgy látszik, bajban van a német, újra közeledik a magyar sereg.

Egyszerre csak egészen váratlanul betoppan Gergely, Verzár első segédje, akit pár nap előtt Deésre küldött valami dologban. Titkos mozdulatokkal félrehívta a gazdáját s jelentette neki, hogy a magyar sereg élén közeledik Bem, a híres tábornok és Deésnél már szét is verte a németet.

Verzár otthon nem árulta el a titkot, de rögtön a fejébe nyomta a báránypőr süvegét és Gergellyel együtt szaladt a kávéházba, ahol suttogva elmondta a jó hírt. A kereskedők boldogan szaladtak szét, megvinni az újságot. Egy óra alatt szétsugdosták az egész városban. Nosza, egyszerre megkezdődött a sütés-főzés az egész városban, mindenki a honvédeknek készítette a legkedvesebb falatokat.

Ez december 24-én volt. Verzár is a rendesnél büszkébben lépdelt s a szokottnál hangosabban nyitott be otthon. Már nem tekintett oly alázattal az osztrák káplárra és négy emberére.

- Asszony, hol vagy? - kiabált a konyhába, - vegyétek elő a cukrot, mézet, mákot, diót! Kedves vendégeink érkeznek, a legédesebb eledellekkel fogadjuk őket!

Verzárné kidugta hófehér főkötős fejét.

- No, mi az, mi lesz? - kérdé.

- Csak te ne kérdezz semmit, hanem süss-főzz. Hiába nem beszéllek, egy-kettő, lányok, legények, szaladjatok...

Nosza, nagy sürgés-forgás támadt a háznál. Szárnyast tisztítottak, báránypőrt aprítottak, káposztát töltöttek. Verzárné két német katonát is nekiállított mákot meg diót törni.

A káplár meglegedetten nézte a munkát, s amikor Verzár elmondta neki, hogy itt micsoda ízletes históriák készülnek, nagyokat cuppantott a szájával.

- Aj, be jó lesz, már alig várom, hogy készen legyen, - mondá nagy sóhajtással.

Verzár jóízűeket nevetett úgy magába, befelé. Ez a bolond azt hiszi, hogy neki készül az a sokféle jó.

- Még a generálisodnak sem adnék belőle, inkább a kutyámnak adnám, - mormogá.

Délután riadót vertek, s az egész ellenséges helyőrség elvonult Szamosujvár felé, csak az oláh lázadók maradtak a városban. A tábornok egyúttal kiadta a parancsot a kolozsváriaknak, hogy még az orrukat se merjék az ablakon kidugni.

Mély csend volt a városban, csak pár ezer főnyi oláh csapat zúgása hallatszott a közeli nagy térségről.

Sötétedni kezdett, s a kolozsváriak egyre nyugtalanabbak lettek. Verzár kiment a kertjébe, egyre le-lehasalt a földre, s a fülét odaszorította, hogy nem hall-e távoli ágyúdörgést.

A kert végén mély patak volt. Egyszerre csak a homályban sötét alakokat lát kimászni a mederből.

- Hé, ki az ott? - kérdé egy hang magyarul.

Verzár közeledett. Láta, hogy katonák. Megállt.

- Verzár fűszerkereskedő vagyok...

Ekkor hallja, mikor a legelőll álló alak visszaszól:

- Vigyázz, honvéd, ne pisszenjen senki!...

Szent Isten! Magyar katonák! Itt vannak a honvédek! Verzár odarohant hozzájuk... Az, Isten bizony, nem csalódott... A veressapkások! A 11-ik zászlóalj! Verzár ugrálni kezdett, mint a bolond.

- Itt vagytok végre, fiaim, - kiabált hangosan, - hála legyen az eget urának! Tyúkkal, kaláccsal várunk benneteket... Jaj, hogy szeretnék összecsókolni mindannyitokat... Ezredes úr, tábornok úr, hazámfia, a kezét!...

A legelőll álló tiszt, aki köré lassanként nagy csomó honvéd gyülekezett, elmosolyodott:

- Csendesüljön, polgártárs... Én csak Bárdy Gazsi főhadnagy vagyok... Megkerültük az ellenséget, s a patak medrébe bújva, belopóztunk... Micsoda erők vannak a városban?

- Semmi, csak pár ezer oláh... Főhadnagy úr, ezennel meghívom az ünnepekre vendégül.

- Nincs most időnk, édes uram, ilyesmivel foglalkozni. Nekem a várost ki kell kémlelnem... Van-e nagy csűrje?

- Van.

- Sorakozz! Indulj!- vezérelt az ifju tiszt s a legénység a kerten áthaladva, csakhamar eltűnt egy nagy sötét csűrben.

Pár perc múlva Gazsi barátunk, a mi régi jó ismerősünk, fölvette az osztrák káplárnak otthon-hagyott köpönyegét és csákóját, hogy majd abban sétát tesz a városban. Ezalatt Verzár gazda, Gazsi tudtán kívül, egy hordó bort gurított ki a honvédeknek, hadd igyanak, szegények... Ekkor messziről zürzavaros lárma hallatszott, majd pedig a félrevert harangok kongása.

- Mit jelent ez? - kérdezte Gazsi, a kapu alatt megállva.

- Ez nem jelenthet mást, - felelt Verzár gazda, - mint hogy a városban maradt oláh fölkelők rabolni kezdenek.

- Úgy, - mondá Gazsi fellángoló arccal, - majd mindjárt véget vetünk ennek!

S ezzel ledobta magáról az osztrák köpönyeget.

- Mit akar csinálni a főhadnagy úr? - kérdezte aggódva Verzár.

- Kihajtani az oláhokat a városból.

- De az osztrák sereg minden pillanatban a városban teremhet, ha, mint hiszem, megkezdte Bem elől a visszavonulást.

- De csak nem nézhetem ölberakott kézzel a város pusztítását? Miféle katonának tart engem?

S ezzel Gazsi, kirántva kardját, a csűr fele sietett, Verzár utána. Egy halk parancsszóra a veressapkások azonnal kitódultak a csűrből.

- De egy okos tervet csak elfogad a főhadnagy úr? - szólt Verzár.

- No, halljuk!

- Én a patak árkában elvezetem a honvéd urakat a piacig s ott aztán rajtaüthetnek az oláhokon, anélkül, hogy az utcán mutatnák meg magukat.

- Helyes, előre, kedves barátom! Fiúk, ne pissenjen senki a csapatban.

Eközben már egészen beesteledett. A honvédek egészen elnyelte az árok, senki se sejtette, hogy egy század rettenthetetlen magyar közeledik benne a rablók felé... A nagy piacon valami három-négyezer lándzsás, kaszás oláh volt. Egy az asztal tetejéről lelkesítette őket. Akiket föl tudott lelkesíteni, azok már megkezdték a rablást a piacon levő boltokban... Fejszével törték, zúzták az ajtókat, az emberek rekedten üvöltöztek... Sokan fáklyát gyújtottak s a vörös fényben baljóslatúan csillogtak az élesre fent kaszák ezrei. Az ordító sereg fölött pedig repültek, messze szálltak a félrevert harangok szakgatott, darabos jajkiáltásai, amelyekkel mintha a megijedt város sikongatott volna segítségért.

A patak medréből némán lépett ki a veressapkás kis csapat, kettős sorba állt, az első sor letérdelt s egyszerre mind öldöklő tüzet bocsátottak a mit sem sejtő oláhok közé.

- Szuronyt szegezz! Utánam! - kiáltott Gazsi és megrohanták a megrettent, összezavarodott tömeget.

Az oláhok kaszát-kapát elhajigálva futottak ki a városból. Gazsi a piac szélén nagy nehezen megállította az üldözésben nekimelegedett embereit és visszavezette az árokba.

Ekkor Verzár gazda is előbujt a híd alól, ahová a csata alatt bujt, s hálálkodott Gazsinak.

- Látja, főhadnagy úr, milyen pompásan sikerült. Az ellenség azt hiszi, a veressapkások az égből pottyantak alá és most szépen visszapottyantunk az égbe, vagyis az én házamba. Ott aztán pipára gyujtva nézhetjük, mikor a német keresztülretirál a városon.

Még az árokban voltak, mikor a távolból egy lovascsapat trombitálása és dübörgése hallatszott. Egyúttal a városban mindenfelé gyülekezőt vertek a németek.

- Megkezdődött a visszavonulás! - ujjongott Verzár, - gyorsan, fiaim, a pajtába!

A honvédek futásnak eredtek s pár perc múlva az egész század a csűrben tanyázott ismét. Az osztrák sereg nagyrésze már a városban volt és sebbel-lobbal vonult vissza. Minden utca tele volt cihelődő német katonákkal.

Verzár ezalatt cipót, fűgét, Szent János-kenyeret s mindenféle megehető dolgot összeszedett s kivitte a honvédeknek a csűrbe, hogy addig is, amíg a nagy karácsonyesti vacsora fölkészül, ne éhezzenek. A fiúk szívesen nekiálltak, hisz öt napja kergették már az ellenséget és bizony édeskeveset haraptak ezalatt az idő alatt.

A kapu nagy robajjal fölnyílt és berohantak a német katonák. Roppant sopánkodtak, dühösködtek, hogy karácsony este itt kell nekik hagyni a jó meleg kuckót, a pompás vacsorát s kimenni a csikorgó hidegbe, a jéggé dermedt erdők közé.

A káplár még a konyhába is benézett és csodálkozott, hogy mennyi pecsenye sült ott.

- Nagy vendégség lesz itt ma este, - sóhajtott szomorúan.

- Nagy bizony, - felelt Verzár vidáman.

- És ezt mind a magyarok eszik meg, - sóhajtott még búsabban a káplár.

- Bizony a magyarok. De hát miért nem marad itt, káplár úr?

- Nem lehet. El kell menni. Ez a parancs.

Verzár Gergelynek a fülébe súgott valamit. Gergely a csűr felé elsietett. Ezalatt a szegény német katonák mind a konyhaajtóba gyülekeztek, hallgatni a sült pecsenye sístergését és beszívni a pecsenye kellemes illatát.

- No, katonák, ezennel meghívlak benneteket vacsorára, - szólt nekik Verzár.

- Inkább a borjunkat rakja tele pecsenyével, - feleltek neki a cserepárok.

- Azt nem teszem.

- Nem? Hát akkor, legények, pakoljatok hamar össze mindent, ami itt a konyhában van! - kiáltott a káplár.

- Kár lesz, káplár úr, - szólt ravasz alázatossággal Verzár, - úgy se vihetik már messze.

- Miért?

- Itt vannak már a magyarok.

Az osztrákok megrettenve fordultak hátra s hús veressapkást láttak, akik szuronyszegezve körülvették őket.

A német káplár előlépett.

- Bajtársak, többen vagytok, mi megadjuk magunkat.

Valamennyien oly örömmel rakták le a fegyvert, látszott, mennyire örültek, hogy nem kell kimenniök a zord téli éjszakába.

Bárdy Gazsi főhadnagy úr fegyvertelenül a pincébe záratta őket, de megígérte nekik, hogy a vacsorából kapnak bőven.

Azután Verzár kíséretében felment a háztetőre hallgatózni. A város vége felől élénk puskaropogás hallatszott. Az osztrákok utóhada védelmezte a visszavonulást.

- Ebbe bele kell avatkoznunk, - mondá Gazsi; - honnan lehetne legjobban megtámadni az osztrákokat?

- A piacon van egy magtár, ha abban idejekorán elhelyezkedik a század, onnan sok zavart csinálhat a németek közt.

- Nohát, vezessen oda.

Lejöttek. A honvédszázad egy pillanat alatt sorakozott, aztán kitárták a kaput és kirohantak. Verzár bácsi levetette a télikabátját, hogy ne zavarja a mozgásban és lefelől ügetett, ahogy csak bírta. A honvédek óriási lármát csaptak s az itt-ott maradt németek roppant ijedséggel menekültek a kapu alá. Verzár bácsi is tűzbe jött s torkaszakadtából ordította:

- Magyarok, emberek, kolozsváriak, jön Bem, itt vannak a veressapkások! Talpra magyar, előre fiúk!

Egy utcafordulónál hirtelen szembetalálták magukat egy csapat osztrák katonával, akik a társzekereket kísérték.

- Állj! - kiáltott Gazsi, - adjátok meg magatokat!

Valami tíz szekér állt ott, megrakva élelmiszerekkel, ruhával, fegyverrel. Négy honvéd feltűzött szuronyral az első elé állt. A többi honvéd körülfogta a kocsikat. Verzár bácsi megfogta a legelső kocsi lovait és csendes nyugalommal vezetni kezdte. Valamennyien utána mentek. Bevezették a magtár udvarába az egész csapatot (tiszt nem volt velük), ott a németeket, lefegyverezve, a pincébe zárták, s maguk elhelyezkedtek az utcára szolgáló apró ablakokban.

Nemsokára a németek utolsó csapata futólépésben a piacra érkezett, s ott védelmi állást foglalt el. Minden utcatorok felé két ágyút állítottak, mellettük voltak a tüzerek égő kanóccal. Gazsi végigjárta honvédeit, hogy előkészítse őket a küzdelemre. Gazsi, aki már hónapok óta háborúban volt, kész katona lett. A legnagyobb veszedelemben oly higgadtan és bölcsen tudott intézkedni, mint egy vén, tapasztalt hadvezér. Rövid idő óta szolgált az erdélyi hadseregben, de Bommel érkezett, s ez már tekintélyt adott neki, melyet fokozott az, hogy a veszedelmekből épp úgy kivette a maga részét, mint a legutolsó közkatona. Bemhez is legelső kérése az volt, hogy tegye őt ki a vezérkarból a zászlóaljhoz. Mert ő nem az irodában parancsokat firkálni, hanem a csatasíkon verekedni akar. Bem tábornok erre kinevezte főhadnagynak a 11-ik kolozsvári zászlóaljhoz, mely vitézségéért szintén veressapkát kapott és viselt.

- Fiaim, - szólt Gazsi honvédeihez, - meg ne pissenjen senki. Minden ablakból három ember a tüzerek közé lőjjön, egy a tiszteket vegye célba, a többi odaröpítse a golyót, ahol leg-sűrűbben áll a német. Kiosztottátok magatok közt az ellenséget?

- Ki, főhadnagy úr! - felelt egy nagybajuszu vén káplár.

- Akkor hát vigyázz! Cél-tűz! - kiáltott Gazsi.

A nagy magtár ablakaiból tüzláng csapott ki, amint ott megdördültek a honvédek fegyverei. A németek közt zavar, kiabálás támadt.

- Be vagyunk kerítve! El vagyunk árulva! - ezt lehetett legsűrűbben hallani, azzal nagy sebesen, futólépésben megindultak a város vége felé, még két ágyujokat is otthagyták. A honvédek még egyszer utánuk lőttek, aztán kisiettek a házból és a piacon sorakoztak.

- És most fel, Bem elé! - kiáltott Gazsi főhadnagy, kardját megcsóválva feje fölött, - jelentsük a tábornoknak, hogy az utolsó német is kitakarodott Kolozsvárról.

Miközben a honvédek sorakoztak, Verzár bácsi már sorba futotta a piacra nyíló házakat, minden ablakot megkopogtatott és bekiáltott:

- Elő, elő, emberek, asszonyok, gyerekek, nincs már ellenség a városban, itt vannak a mi édes testvéreink, a honvédek... Bem tábornok vár a város végén.

Egyszerre megnyíltak a kapuk s az örömtias kolozsváriak (akik gondolhatjátok, hogy mily feszült kíváncsisággal lesték a történeendőket) egyszerre kitódultak. Gazsi honvédjeit azonnal ölelni, csókolni kezdték. Verzár bácsi azonban fölmászott egy osztrák ágyura és harsány hangon így szólt:

- Polgártársak! Azonnal oszlojatok szét és lármázzátok föl a várost. Az asszonyok maradjanak otthon és tegyenek égő gyertyát az ablakokba, tűzzenek ki zászlót, mi férfiak pedig menjünk a város végére a vitéz Bem tábornokot fogadni...

Gazsi csapatja is megindult Bem elé. Amerre elhaladtak, már minden ember kint állt a házak előtt, és éltette a honvédeket, akiket itt is, ott is be akartak húzni vacsorára... De Gazsi szigorú tilalmat bocsátott ki s egyetlen katonája se maradt el.

A várostól egy negyedóránnyira találta a magyar előhadat. Mögötte egy dombon Bem éppen az ágyúit igazgatta, készen arra, hogy megtámadják. Gazsi az ősz vezér elé lépett, katonásan tisztelgett és szólt:

- Tábornok úrnak alássan jelentem, hogy a századommal a várost átfürkészttem, a német utócsapatot kikergettem és e pillanatban Kolozsvárott már nincs ellenség.

Bem, aki lóháton ült, kémlő szemekkel lenézett a völgybe.

- Főhadnagy úr, mintha a város fénybe borulna. Mi az? - kérdé.

- A lakosság kivilágítással várja a tábornok urat.

- Jól van, főhadnagy úr. Jutalmul megengedem, hogy maga menjen századával bevonuló seregem élén. Muzsika!

A zenészek sorakoztak az úton.

- Rákóczi! - szólt Bem.

A téli éjszakában fölzendültek a Rákóczi-induló vérforraló hangjai, s messze elszálltak. A következő percben megjött rá a felelet: Bemnek a sötétben álló hadserege egetverő hangon elkiáltotta: „Éljen a haza! Éljen Bem!” Lent a völgyben akkorra már Kolozsvár fényárban úszott. Minden ablakban égő gyertya volt. Az utcákon nagy farakásokat gyújtottak. Megindult a sereg. Elöl a banda, aztán a vörössapkás század, élén Bárdy Gazsi főhadnagy, azután Bem szürke lován ülve és táborkara. Utánuk az egész sereg.

A város végén ezer meg ezer ember tolongott s óriási éljenriadallal fogadta Bemet.

A polgármester előlépett, hogy üdvözölje a tábornokot.

- Megálljunk! Várjatok! - kiáltott egy éles hang.

Verzár bácsi volt. Ott állt neki mindjárt egy kis kertjében két kazal szalmája, odasietett.

- Polgártársak, - kiáltott ki az útra, - csak nem fogjuk a dicső Bemet és vitéz hadseregét sötétben fogadni! Majd én világítok!

A következő percben a két szalmakazal lángra lobbant és nappali világosságot terjesztett. Verzár Jakab maga gyújtotta föl, csakhogy a kolozsváriak lássák Bemet és Bem lássa a kolozsváriakat.

A nép egyszerre körülvette a szabadító vezért, s még a lovát is csókolgatta. Bem jóakaratu mosollyal legeltette rajtuk tekintetét. A polgármester pár üdvözlő szót intézett a tábornokhoz, Bem nem felelt rá, csak szalutált és kezét fogott a szónokkal, aztán megindult a menet a városba... Ekkor megszólaltak a város összes harangjai... a Megváltó születésének éjszakáján valóban a megváltó érkezését hirdették, aki a várost az idegen rabságtól megváltotta.

Soha Kolozsvárnak ilyen boldog karácsonya nem volt. A Jézus a szabadságot hozta nekik ajándékba...

Micsoda jó dolguk volt a vitéz honvédfiúknak... Verzár bácsi, persze, a mi Gazsi barátunkat vitte haza vendégnek s úgy megtraktálta, hogy Gazsi (pedig jó gyomru gyerek volt) már mozogni se tudott a sok mindenféle jótól... Aztán vetettek neki olyan magas, tornyos nyoszolyát, hogy mikor a kezét kinyújtotta, a bolthajtást elérte... És mily édesen aludt és vele sok ezer fáradt magyar vitéz...

Lassanként mind lepihentek... Csak egy ablak volt világos, ott virrasztott térképei fölött Bem apó és csinálta a tervet: hogyan foglalja vissza testvérhazánkat, Erdélyt, az ellenségtől. Mert Kolozsvár elfoglalása után még az a feladat várt seregünkre.

III.

Siess, jó honvéd, gyorsan egyél, gyorsan aludjál, egy óra alatt kettőt pihenj, mert bizony Bem apó nem hágy téged Kolozsvárott mulatni.

A honvéd éppen hogy fölkel a kolozsváriak gazdagon terített asztalától, s megtörölte a száját: már hangzott a nagy piacon a riadó. Verték a dobokat, fújták a trombitákat, kibontották a Szűzmáriás nemzeti zászlókat, s oszlopokba állt a hadsereg. A kis szürke tábornok, akinek arca csupa sebforradás volt, végiglovagolt a sorok előtt, s barátságosan integetett katonáinak, akik lelkesen éljeneztek.

Aztán Bem intett és elindult a sereg Erdély fölszabadítására.

A muzsika hangjait, a dalolást elnyelte a távolság s a kolozsváriak búsan néztek a gyorsan tovaröppent kedves vendégek után.

De legszomorubb volt Verzár Jakab, aki nagyon megszerette a mi Gazsi barátunkat. Összevissza csókolta a hős gyereket, ellátta útravalóval és papramorgóval, s egy aranyláncon függő aranszívet akasztott a nyakába. „Ez - úgymond a derék kereskedő - meg fogja óvni az ellenség golyóitól.”

És itt kezdődik Bem csodálatos hadjárata, amely örökre piros betűkkel lesz följegyezve a magyar nemzet történetében.

A magyar sereg vakon követte a szürkeköpenyeges, bicegő, alacsony kis embert, aki még a lovon is oly görbén ült; követte, mert tudta, hogy rettenthetetlen bátorság és mély hadi tudomány lakik benne. Zúgolódás nélkül fogadta minden parancsát, s pihenés nélkül rohant éjjel-nappal, télbe-fagyba, neki az ágyú torkának, neki a biztos halálnak, mert az imádott vezér ott állt sorai közt, s lánglelkét átöntötte a legutolsó közkatonába...

- Előre, előre! - hangzott a sereg ajkán, s bezúdultak a hegyek közé.

A lengyel oroszán előbb Urbán seregére vetette magát s a borgó-prundi szoroson keresztül Bukovinába kergette. Aztán megüzente a csüggedő székelyeknek, hogy ne féljenek, közeledik, s azzal Nagy-Szeben felé fordult, hogy a lázadás főfészkrét, ahol ellenünk annyi gaz tervet kovácsoltak, elpusztítsa.

Nézzétek meg, hol van Bukovina és hol esik Nagy-Szeben! Madár is elfáradna, ha egyhúzában kellene átröpülnie az utat. Hát még akkor a szegény honvéd, akit rongyos bakancsában, vékony ruhájában majd megvett a hideg.

Lett réműlet Szebenben, amikor a száguldó lovasok jelentették, hogy jön a vihar, amely elsöpréssel fenyeget.

Puchner, az osztrák főhadparancsnok, először Gálfalvánál állta útját Bemnek. A magyar katonának lelkére kötötték, hogy ne nagyon pazarolja a puskaport, hanem szuronyszegezve menjen rá az ellenségre. Még az osztrák el se kezdte a lövöldözést, már a nyakán volt a honvéd és kikergette Gálfalváról. Szőkefalvánál újra megvetette a lábát a német. Innen is elűzték katonáink. Aztán futott Nagy-Szebenig.

Bem kergette őket és Vizaknánál tábort ütött. 4600 embere és 30 ágyúja volt csak a hősnek, 17.000 embere és 74 ágyúja Puchnernek. Azonfölül Puchner a város falai mögött állt, védett helyen - és Bem megtámadta.

1849 január 21-én volt az ütközet. A magyar sereg kifejlődött a síkon, a császáriak a falak mögött várták. Bem pejlován végiglovagol katonái közt, aztán kedves ágyúihoz megy, s azokat elhelyezi.

Ekkor megdördültek a császáriak ágyúi. Az első lövésre halva bukik le a lováról Mikes Kelemen, a vitéz dandárparancsnok. A honvédek megzavarodnak, s fölhagynak az előnyomulással. Bem odalovagol, leszáll lováról s kedves katonája véres holttestét homlokon csókolja. Azután hátrább állítja a seregét, ágyúihoz siet, s bosszút áll Mikesért: megkezdi Szeben bombázását.

Az ágyúdörgés közt a székely zászlóalj és a bécsi légió (csupa fiatal német diák, aki eljött meghalni a magyar szabadságért) több szuronyrohamot intéznek a sáncok ellen, de a császáriak ágyúi elpusztítják őket. Bem kevés ágyúja közül már ötöt összezúzott az ellenség ágyúja, de a vezér egy tapodtat se hátrál. S véle a sereg is áll, mint a szikla. A császáriak pedig nem mertek kijönni biztos falaik közül.

Ekkor érkezett csak a csataterre a 11-ik és 31-ik zászlóalj.

Inczédy Samu őrnagy kezébe veszi a 11-ik zászlóalj zászlaját és odakiáltja Dobay Józsefnek, a 31-ik zászlóalj őrnagyának:

- No, lássuk, melyik zászló lobog először Nagy-Szeben falain!

S a két hős zászlóalj rohamra indul. Aki elesik, félrehúzza magát és nem jajgat, hogy társait ne zavarja, a többiek futnak, neki a sáncnak, neki az ágyúnak. A háromszínű zászlókat száz meg száz golyó lyukasztja át, de nem jutott a falra egyik se. Hiába, kevés volt ezen a napon a magyar... sok vér kifolyt, elgyengült a sereg... meghátrált...

Csak Bem maradt a helyén, ágyúi mögött.

- A gyalogság hadd fusson, mi a helyünkön maradunk! - kiáltott a tüzéreknek.

A hős fiúk némán intettek és dolgoztak tovább.

És két óra hosszat ott állt még pár száz huszár fődözete alatt. Délután kezdett csak hátrálni, de mint egy oroszlán, vissza-visszavágott éles körmeivel... meg-megállt és a lassan, óvatosan előrenyomuló osztrákok közé lőtt és aztán nyugodtan haladt tovább.

De nem messze ment. Szelindeknél újra tábort ütött, s fáradt, kicsi seregével újra csatára készült... Pedig már lövészere is alig volt. S a honvédek, akikről leszakadt a bakancs, rongyba takart lábbal gyalogoltak a havon, az iszonyu hidegben.

Január 24-ikén Szelindekről három oldalról támadt Bemre az ellenség.

- Fiaim! - szólt Inczédy őrnagy a 11-ik zászlóaljhoz, mikor jelentették, hogy az ellenség közeledik, - még egyszer szedjétek össze magatokat, mert itt inkább meghalunk mind, de meg nem hátrálhatunk.

Gazsi kivonta a kardját és megcsókolta. Ami enni-inni való volt nála, kiosztotta katonái közt s így szólt:

- Legyetek büszkék, fiúk, mert mindegyikünkre öt ellenség esik. Olyan félelmes hírünk van, hogy csak ötszörös erővel mernek ránk jönni. Győzni fogunk.

Ekkor megdördültek az ágyúk. A mieink rohantak a csatába. Többet nem beszélgethetett senki, hanem harcolt. Harcolt, mint a kölykeket védő oroszlán. Harcolt, mint a fészket védő sas. Egyszóval harcolt, mint a hazáját védő magyar.

Déltől éjfélig tartott a harc. A sebesültek meghaltak némán. A halottakat félrerakták az útból. A verejték és a vér csorgott a honvédekről. A halál kaszája suhogva csapkodott közöttük. De meg nem ijedtek, meg nem mozdultak helyükből, mintha a lábuk csak gyökeret vert volna.

Éjfélkor aztán az ellenség véres fejjel húzódott vissza, a mi kifáradt vitézeink pedig nyugalomra tértek.

A csata után való nap Bem szemlét tartott serege fölött s kitüntetések, jutalmakat osztogatott ki a hősök közt. Ekkor lett kapitány Bárdy Gáspárból is.

Ekkor jelent meg először Bem táborában Petőfi Sándor, a nagy költő is. Otthagyta ifjú nejét, akivel csak nemrégén esküdött meg Magyarországon, s eljött Bemhez, mert - így szólt, - „gyalázat nélkül csak Bem alatt lehet szolgálni”.

Bem nagyon szívesen fogadta Petőfit, megölelte, rövid idő alatt igen meg is szerette, s olyan viszony fejlődött ki köztük, mint az apa és fia közt. A költő pedig csakhamar rajongó tisztelettel vette körül a nagy hadvezért.

A katonák sorban fölkeresték Petőfit. A legutolsó közhonvéd is tudta, hogy micsoda dicsősége ő a magyar nemzetnek. Este pedig Bárdy Gazsi százados úr összeállította egy csapatba a legjobb hangú legényeket, s a legszebb magyar dalokat eldaloltatta velük Bem és Petőfi ablakai alatt.

...Katonai pompával eltemették a halottakat, ellátták a sebesülteket, lemosták magukról a vért és a puskaport s új harcra készültek. Bem nem mozdult ki Szelindekről. Bátran várta a támadást. Puchner uram nyolc napig békén hagyta őket, de ezalatt minden rendelkezésére álló erőt összegyűjtött, hogy szétmorzsolja a „vakmerő lázadót”, ahogy ők Bemet nevezték.

Január 30-án történt a támadás. Hat órai harc után az osztrák véres fővel futott vissza Szebenbe.

És Bem, ahelyett, hogy csekély haderejét kiegészíteni visszavonult volna, még utánuk nyomult és Vizaknánál táborba szállt. Jertek, várlok benneteket!

És itt kezdődnek, Vizaknánál, a magyar szabadságharc hadi történetének legfényesebb lapjai. A magyar hősiesség, kitartás, önfeláldozás örök példája az a négynapos harc, amely február 4-ikén kezdődött s 8-ikán végződött, hogy aztán a piski hídnál újra kezdődjék.

Az osztrák oláhokkal és a szászokkal egyesülve rohanta meg Bemet, akinek serege ezen a napon már csak kétezer főből állott.

Öt órai harc után még egy lépést se tudott előre tenni. Sőt honvédeink szuronyrohama úgy megingatja, hogy hátrálni kezd.

És a vakmerő Bem, elhagyva erős állását, még üldözésére indul. És ekkor az osztrák bámulva látja, hogy micsoda maroknyi sereggel van dolga, visszafordul, körülveszi kised seregünket, s minden oldalról megrohanja. A honvéd, mint az oroszlán küzd, de mit ér ez, mikor egyre hat ellenség esik.

A vasasnémet lovasok egyenesen Bemre rohannak... Egy tiszt már a vállára teszi a kezét, mikor a huszárok, mint a villám, rájuk csapnak, lekaszabolják a németeket és Bemet kiszabadítják...

A magyar sereg meghátrált... De előbb ötszáz ifjú hős honvéd elesett a harcban. Csak akkor kezdett hátrálni... Leghátul ment Bem, megmaradt nyolc ágyújával. Lassan ment, búsan ment... Gyakran megállt, s ha az ellenség közel jött, közibe bömbölt ágyúival. Így védte a visszavonuló sereget...

Szerdahely felé ment a kifáradt, éhes, tépett ruhájú, véres, puskaporos sereg. A körüllevő erdőben hemzsegték az oláhok, akik a sötétben ordítva, lövöldözve követték őket. Aki elmaradt a seregtől, aki kilépett a sorból, azt a vad hiénák felkoncolták. Ha faluhoz értek, felhangzott a tisztek parancsa:

- Szuronyt szegezze!

A roskadozó magyar dacosan fölvetett fejjel, előreszegezett szuronyával tört utat magának, kergetve az oláh lázadókat.

Micsoda út volt ez! Szerdahelyre késő este érkeztek, hol a szász lakosok elzárkóztak házaikba, s egy falat kenyeret, egy pohár vizet nem adtak katonáinknak. És Bem nem engedte, hogy kopláló serege erőszakkal szerezzen magának élelmet és szállást. És a honvédsereg kint fagyoskodott a piacon, a hideg téli éjszakában, de egy ujjal se nyúlt az embertelen lakosokhoz. Így tudott engedelmeskedni ez a sereg, és ezt a sereget nevezték ellenségeink rablócsordának!

Éjfélkor jön a rettenetes hír, hogy Szászsebesre előreküldött sebesültjeinket a szászok és oláhok, a gyulafehérvári osztrák őrség segítségével felkoncolták!

Az elszörnyedés moraja zúgott végig a magyar seregen. A védteleneket, a szenvedőket megölni!

- Előre, előre, bosszú, véres bosszú!

Megharsantak a kürtök. Nem ismert többé senki fáradságot. Mint Isten bosszúálló angyalainak a serege, repült Bem és csapata Szászsebes felé.

Mi történt e városban?

A szászsebesi nép színleg barátságosan fogadta a sebesült honvédeket és kísérőiket. Adott nekik enni-inni bőven és puha, meleg ágyat az elgyengült harcosoknak.

Mikor aztán a szegények mit sem sejtve elszenderedtek, a lomkerek oláhság, a gyulafehérvári őrség és a szászsebesi lakosság egyesülten megrohanta katonáinkat és álmukban felkoncolta.

Csak egy markotányosné és egy székely fuvaros menekült meg. Az, aki hírt hozott Bemnek.

Hajnalkor érkeznek Szászsebeshez. Bem beleágyúztat a városba, de a honvédeknek nem volt türelmük: szuronyt szegezve, mint a dühödt oroszlánok, berohantak a városba és legázoltak és eltiportak mindent az útjukban. Az ellenség hiába próbált ellentállani: aki megállt, halál fia volt. Vad ordítással menekültek a bosszúálló honvédek elől.

Tudjátok-e, hogy háborúban mivel büntetik az ilyen rémtettet? Fölgyújtják a várost, és leölik a férfilakosságot. Bem is törvényt ült fölöttük, de irgalmas volt és kegyelmet gyakorolt. Csak a négy főkolompot lövette föbe, a többinek haja szála se görbült meg s a városnak se lett bántódása.

A harc kimerítette Bem kisdéd csapatját, azért a vezér az ellenséges városban, mely falakkal volt körülvéve, pihenést rendelt, bár tudta, hogy Puchner nagy erővel nyomul utána. Éppen ebédnél ültek, mikor Puchner előhada megtámadta a várost, Bem csak úgy félkézzel védekezett, mint mikor valaki a legyeket hessegeti el magáról. Nem is mentek az osztrákok semmire. Bem elég vakmerő volt még a rákövetkező éjjelt is Szászsebesen tölteni. Aludt is mélyen és senki se sejtette, hogy micsoda veszedelem vette körül hadainkat ezen az éjszakán.

Másnap, február hatodikán, arra ébredtek, hogy több mint tízezer osztrák veszi körül őket, negyven ágyúval.

Puchner már azt hitte, hogy most már megcsípte Bemet. Még követet is küldött hozzá, hogy adja meg magát.

Míg a tisztek a követtel beszélgetnek, a huszárok jelentik Bemnek, hogy a Szászváros felé vezető utat a németek elfelejtették elállani. Bem rögtön elindítja arra seregét és - kisiklik az osztrákok körmei közül.

Puchner ezt egy óra múlva tudja meg. A haját tépi mérgében és egész hadseregét utána zúdítja Bemnek.

Megkezdődik a vadászat. A falvakat, amerre seregünk útja vezet, ezer meg ezer oláh tartja megszállva. Fegyverrel a kezükben törnek újra utat maguknak a vitéz magyar fiúk. Hátról pedig Bem védi a hátrálást, ágyúival meg-megáll, lecsap és visszaüzi az ellenséget.

Így érnek Szászváros elé. Mi ez? A kapuk zárva, a falakon ellenség. Holott katonáink itt pihenésre számítottak.

- Előre! Szuronyt szegezze!

Ez a honvéd mindennapi nótája. Egy pohár vizet, egy falat kenyeret, az éjjeli szállást harccal kell megszerezniük. Most is nekiveti magát seregünk Szászvárosnak, s egy órai harc után kidobja onnan az ellenséget.

Ismét van egy fél éjszakai pihenőjük. Itt kapja Bem a jó hírt, hogy Magyarország felől jön a segítség, közelednek a friss magyar csapatok.

Az öreg vezér is reméli végre, hogy nyugodtan alhatik pár órát, hetek óta először.

Még sötét volt, mikor Czech ezredes belép Bem apóhoz, némi habozás után fölkel, s jelenti, hogy már itt van az üldöző sereg és támadásra készül.

Az öreg vezér felöltözködve feküdt egy kanapén. Azonnal talpon volt, vízes kendővel végigtörölte az arcát, s ment ki a város végére. Az erdőkből, a hegyek közül fegyverzaj hallatszott. Ott vonult fel az ellenség.

Bem visszamegy a városba. Azonnal megvereti a riadót. Mint mindig, most is a tizenegyedik zászlóalj volt a legelső, amely sorakozott, élén Inczédy Samu őrnagygyal.

- Őrnagy úr! - szólt Bem messzehallatszó hangon, - önre és vitéz zászlóaljára nehéz föladat vár. Nem az a parancs, hogy előre, hanem hátra. Azonnal törjenek Piskin át Dévára, találják meg a magyarországi segítő csapatot, aztán azzal együtt térjenek vissza és Piskinél várjanak rám.

A hős Inczédy csüggedten leeresztette a kardját.

- Nem tetszik? - kérde Bem.

- Parancs, tehát végre fogom hajtani, tábornok úr, - felelt Inczédy, - de azt hiszem, itt nagyobb szükség lenne ránk. Mi lesz önnel?

- Az az én dolgom. Az ön dolga engedelmeskedni - felelt Bem ridegen és szalutálva elfordult.

Inczédy lóra ült.

- Zászlóalj jobbra át! Indulj! - vezényelt, s a katonák gyors léptekkel eltűntek a sötétségben. Bem pedig, megmaradt négy ágyújával s maroknyira összeolvadt kis seregével, újra szembe fordult az ellenséggel.

*

A magyarországi segítő csapatok átküzdötték magukat a hegyeken és bevonultak Dévára, ahonnan a tizenegyedik zászlóalj éppen eléjük akart vonulni. De mialatt katonáink egymásnak örülnek, Piski felől egy lovas vágtat a város piacára, s Inczedy előtt megáll. A ló összerogy és kiadja páráját, a lovas talpra ugrik, Bethlen Gergely volt, Bem egyik legvitézebb hadsegéde. Azonnal izgatott csoportok vették körül.

- Előre, őrnagy úr, Piski felé, - szólt rekedten Bethlen, aki a fáradságtól maga is majdnem összerogyott, - Bem nagy veszedelemben van, talán elfogták, vagy meg is ölték.

A 11-ik zászlóalj, egy század Kossuth-husár és a tüzérség rögtön fegyverbe áll, s elindul Bemhez.

Bárdi Gazsi a város végén lefoglalt tizenöt fuvaros szekeret, s arra rakatta századját. Így mentek sebesen. Mikor a piski hídhöz értek, távoli ágyúdörgést hallottak... Azonnal megszállták a hidat... Először futó huszárok jelentek meg.

- Vége mindennek, Bemet elfogták, megölték! - kiáltott Gazsinak az egyik huszár.

- Állj meg, gyáva szökevény! Fogjátok meg! - kiáltott Gazsi.

A Kossuth-huszárok elfogták a huszárt.

- Te huszár, - kiáltott Gazsi képéből kikelve, - ha ilyen rémhíreket mersz mesélni, azonnal főbe lövetlek. Század, félkörbe, szuronyt fel! A huszárok a körön kívül álljanak. Fel kell tartóztatni a futókat.

Újra huszárok jöttek. Majd egy véres, tépett gyalogcsapat jött, fegyverekre fektetett sebesültekkel. Utánuk bekötött fejü, felkötött karu könnyű sebesültek vánszorogtak. Sokan ott estek el és vér tódult ki a szájukból, arcukból. Mások jajgattak a fájdalomtól... többen a fáradságtól elestek és a fagyos hóban fekvé maradtak... Vad kiabálással jött egy pár ember, fegyverét forgatva a levegőben. Aztán összetépett, füstös zászlót hoztak, amely körül alig volt tíz-húsz ember, a többi elesett...

Az ágyúdörgés egyre közelebb hallatszott. Egyszerre csak a dombtetőn megjelent Bem, a sereg magjával... pár száz rongyos, mezitláb járó emberrel... A ruha, a cipő leszakadt róluk, de fegyvere megvolt mindegyiknek... A dombtetőn megálltak, Bem még egyszer az ellenség közé lövetett, azzal leszállt a hídra... serege tódult utána... Ijesztő volt e puskaporos, véres, rongyos csapat, mely golyók ezreitől összelyuggatott zászlói körül verekedett négy nap, négy éjjel... a poklokon törte keresztül magát és itt volt, nem került ellenség kezére... És amint a hídon átjutott, rögtön megállt, szembe fordult a híddal és Bemre nézett... Ha az ősz vezér parancsolta volna, azonnal szívesen rohantak volna át a hídon, az ellenségre.

A vezérnek magának is fel volt kötve a karja, sápadt, fáradt és szomorú volt. Odalovagolt Inczedyhez.

- Dévára megyek, de holnap visszatérek. Addig tartsa a hidat. Ha a híd elveszett, Erdély is elveszett.

Azzal tovább lovagolt. És csapatja ezalatt elmondta a hősiec harcot, amelyről Petőfi is azt énekelte: „Négy nap dörgött az ágyú Vízakna s Déva közt. Ott minden talpalatnyi földet vér öntözött.” Elregélték, hogyan rohanták meg az osztrák lovasok Bemet ágyúi közt, s mikor a legelső rátette kezét az ágyúra, Bem végigvágott rajta a lovagló korbácsával s rákiáltott:

- Takarodjál! Ezek az én ágyúim!

A meglepett lovas hátrált. Ekkor egy gyalogos rálőtt Bemre, s a jobbkeze középső ujját ellőtte.

- Erre az újra úgyse volt szükségem, - szólta Bem hidegen és zsebkendővel bekötözte szét-roncsolt újját.

Ekkor Dobay honvédjei megrohanták az osztrákokat és kiszabadították közülök Bemet. De a megsebesült hős tovább is személyesen vezette a visszavonulást. Minden talpalatnyi földet drágán adott el az ellenségnek.

...Mikor az osztrák a piski-hídhöz ért, bámulva látja ott a tizenegyedik zászlóalj sziklafalát. Nekiárad elbizakodottságában, de elszánt honvédeinkről, mint falról a gummilapda, visszapattan.

- No jó, - gondolja magában. - Majd holnap.

Ez a holnap pedig *február tizedike* volt, a piski-hídi csata napja. Itt dőlt el Erdély sorsa.

Hó borította a vidéket. A Sztrigy, amely a híd alatt zúgott, zajlott, tele volt egymást tördelő jégtáblákkal. A szemben álló ellenségek csak a hídon keresztül értek egymáshoz.

A magyar sereg újonnan érkezett erősítésekkel együtt hétezer főből állott. Az osztrák sereg kétszer annyiból. De hát a magyar sohase szokta számlálni, mennyi az ellensége. Alig hajnalodott, fegyverbe állt a magyar had és komor csendben foglalt állást. A katonák kezét fogták, a tisztek megölelték egymást. Mindenki rendbeszedte fegyverét, a tisztek megcsókolták leghűbb társukat, a kardjukat. És suttogva ment szájról-szájra a jelszó: „Inkább mindnyájan itt halunk, de egy tapodtat sem engedünk, mert ha meghátrálunk, az egész magyar seregnek ki kell vonulnia Erdélyből.”

Az elhatározás, a halálra szántság komor tüze égett katonáink szemében, Bárdy Gazsi, a rettenthetetlen ifjú katona, aki oly vidáman ment száz csatába, szorulni érzi szívét. Nem a haláltól félt - hanem attól: mi lesz, ha elvesztjük a csatát?

Ágyúdörgés reszkettette meg a levegőt. Kezdődik a tánc. „Éljen a haza!” - kiáltja hétezer torok. „Hurráh, Hurráh!” - kiáltja túlról a sötét katonaság, s miközben két részről hetven ágyú bömbölésétől remeg a föld, a puskapor füstjében egymásra rohannak a hadsorok. Csak két zászló látszik ki: a miénk, a háromszínű, s az ellenségé - a *kétszínű*.

A híd közepén csapnak össze. A magyar visszaveri a németet. De ezek segítséget kapnak, s visszaszorítják a mieinket. Ekkor Horváth Miklós kapitány rohamra vezeti a huszárságot. Huszáraink, mint a villám, ráütnek az ellenségre. Horváth, öt golyótól találva, lebukik a lóról, a huszárok hátrálnak. Most jön a sor a vörössapkás 11-ik zászlóaljra. Mint a fürgeteg rohannak a fiúk a hídra. Az ellenség megdöbben s fehér zsebkendőt tűz a szuronyára, annak jeléül, hogy megadja magát. A mieink gyanútlanul közelednek. Az osztrákok ekkor áruló módon közéjük lőnek. A zászlóalj elordítja magát, mint a párduc, ráveti magát az osztrákra, s átúzi a hídon, kergeti, hajtja, lövi, vágja őket.

Az osztrákok egy hegyhátra menekültek. A mieink a hídhöz legközelebb eső dombon foglaltak állást. És ekkor egy rémkiáltás fut végig seregünkön: „Nincs több töltésünk, végünk van!” Nem tudtak többet lövöldözni, ki voltak szolgáltatva az ellenségnek. Soraik megbomlanak, mindenki rohan a hídra, hogy a túlsó partra jusson. Az osztrák észreveszi a zavart s rögtön utánuk rohant. A hídon iszonyú zűrzavar, taszigálózás keletkezett. Ekkor érkezett oda a szintén hátráló 11-ik zászlóalj. Inczedy Samu őrnagy látja, hogyha ő is a hídra vezeti embereit, ott teljesen összetorlódnak s az osztrákok valamennyit lekasabolják.

- Utánam, fiúk! - kiáltja mennydörgő hangon s a Sztrigy folyó zajló jégtáblái közé ugrik. A zászlóalj habozás nélkül követi vezérét, s mindnyájan a jégtáblák közt küzködve, a dermesztő hideg vízben átgázolnak a túlsó partra, s ott rendbe állanak.

...Rohanva jön át a hídon az osztrák. De seregünk lőszerrel újra ellátva, már készen várja. Bem végiglovagol ágyúi mögött... óriási dördülés... egyszerre huszonnyolc magyar ágyú bömbölt a németek közé... a Rákóczi-induló megszólal... egetverő „Éljen a haza!” kiáltás hangzik, s Bem serege, minden erejét összeszedve, ráveti magát az ellenségre... Ez nem állja ki. Inga-dozik, majd hátrál, s végre vad futással menekül. A kocka eldőlt: győztünk, kétezer embert vesztett az ellenség, hatszáz vitézét siratta a magyar... de nyitva volt újra az út Szeben felé...

Bem, mint a villám, követte a futó osztrákokat.

És akkor már talpon volt az egész székelység, amelynek fiatalsága lelkesen tódult Bem zászlói alá. Február 11-ikén Medgyesnél háromezer háromszéki székely csatlakozott Bemhez, köztük Gábor Áron tizenkét ágyúval.

- Éljen Bem apó, éljen a mi vezérünk! - kiabálták az ifjak, s a ruháját, kezét csókolgatták az ősz hadvezérnek.

Bem könnyes szemmel nézte a derék székelyeket.

- Most már a muszkától se félek. Előre, fiaim!

...És újra győzelmesen kezdtek lobogni a magyar zászlók Erdély bércei közt. Először Urbánt verte ki a hazából. Aztán Medgyesen üt rá a németre. Ezeknek azóta egy híres tapasztalt hadvezérük érkezett, Van der Nüll. Ezt Bem úgy megverte, hogy tán máig is szalad. El is nevezték a székelyek *vándor nyúlnak*. De még ki sem pihenték magukat vitézeink, újabb osztrák haderő tört rájuk... Bem egy darabig verekedett velük, aztán megunt a otthagya őket a faképnél. Föl, Nagy-Szebenbe!

Mint a villám futott oda.

Nagy-Szebenben pedig ötezer muszka és kétezer osztrák várta.

A muszka, az ősi ellenség, akivel már a lengyel szabadságharcban annyit verekedett! Az öregnek fölillant a szeme, amikor a síkon az orosz sisakokat megpillantotta.

Március 11-ikén délután három órakor megdördültek Bem ágyúi és söpörték a muszka sorokat. De nem mozdultak. De amikor honvédeink szuronyaival megismerkedtek, egyszerre a város sáncai mögé húzódtak.

- Most mutasd meg, székely, mit tudsz! - kiáltott Bem az újonc székely katonáknak. És a székelyek megmutatták. A leggyilkosabb tűzben nekimentek Szebennek és mint a macskák másztak a várfalakra. A 11-ik zászlóalj dalolva rohant a nyomukba, betörte a kaput, s elárasztotta a várost... aki ellentállt, leölték. A templom tornyán a nyugvó nap utolsó sugaraiban fűrödvé megjelent a magyar zászló. De a muszka jó katona, minden utcát eltorlaszolt, minden házat külön védelmezett. De a magyar még jobb katona, mert mindenünnen kiverte. Csak éjfélkor csillapodott le a harc. Hanem akkor aztán futott is a muszka esze nélkül.

Szeben bevétele halálos csapás volt az ellenségre. Huszonegy ágyú, egy millió puskatöltés, hatezer ágyúgolyó, ötezer puska került Bem kezébe. De Bem még nem engedett pihenőt. Utána eredt az oroszoknak és a töröcsvári szoroson át végkép kiverte Oláhországba. Aztán szembefordult a még Erdélyben lévő osztrákokkal s két csatában szétverte őket. A sok híres, tudós osztrák hadvezér sereggestül Oláhországba menekült. Bem március 19-én már Brassóba is bevonult.

Erdély földje tiszta volt, ellenség lába immár nem taposta. Az oláhok visszabujtak hegyeik közé, a szászok alázatosan meghódoltak, oroszok és osztrákok idegen országba verve, a fogukat csikorgatták szégyenletükben. A bérctetőkön büszkén lengett a magyar lobogó. A véres csatákban kimerült hősök, a diadal koszorújával homlokukon, büszkén tekintettek az ég felé és így fohászkodtak:

- Óh, Isten, magyarok hatalmas Istene! Ugy-e nem adtad ezer év előtt méltatlanoknak e hazát, mert íme, szent földjét az utódok vitézül meg tudják védelmezni. Népek Istene, védj minket továbbra is!

S amíg ez Erdélyben történt, az ország közepén, a magyar Alföldön is megfordult a kocka, s zászlóink diadalról diadalra siettek.

Majd ezt is elmesélem néktek.

A fehér toll és a piros sapka

ELSŐ FEJEZET. A basahidi kastély.

Tél volt. Hidegen sívított végig a szél Dél-Magyarország nagy rónaságán.

Amerre csak a szem látott, észak, kelet, dél és nyugat felé a pusztulás képe tárult a szem elé. Mindenfelé leégett falvak. Rombadólt házak fölött szomorúan üvöltöttek a gazdájukat vesztett kutyák. A templomok is bedőltek. Tornyaik kormosan meredeztek az ég felé.

A mezők, ahol azelőtt száz meg száz kövér gulya legelt, szintén elhagyatottak voltak. Tán még az ürge, az egér, a nyúl is kipusztult, még a bogár se döngicsélt a levegőben... Minden élő lény elpusztult az irtó hadjáratban, melyet a megtévesztett rációk indítottak a velük egy földön élő magyarok és németek ellen.

Ilyen bús volt Dél-Magyarország képe 1848 telén. És ekkor jött a magyar kormány parancsa, hogy minden magyar és német családotul vonuljon el a Tiszához. Seregeink többé nem védhetik őket a délvidéken, azoknak is hatalmasabb ellenség, az osztrák ellen kell felvonulni.

És a lakosság kis vagyonát hamarosan összekapkodva, ezerszámra vonult ki a Bánságból és a Bácskából. A rossz utak megteltek menekülővel, akik szülőfalujokat keserves sírások közt hagyták oda, martalékul a vad ellenségnek.

A honvédek vállra vetett fegyverrel, lehajtott fővel ballagtak első dicsőségük színhelyéről, ahol pár hónap alatt fiatal újoncokból kész katonákká váltak. Hej, de vérzett a szívük, hogy az ország legtermékenyebb részét végképp a rációk zsákmányául kell hagyniok.

A basahidi kastély ura, Tomory Pongrác, a toronyból nézett végig a síkon, nézte, hogy vonulnak a végtelen kocsisorok, majd a honvédszászlóaljnak észak felé.

Látta, hogy a messzeségben, a szemhatár szélén, füstoszlopok kanyarodnak az ég felé. Tudta, hogy ez mit jelent. Amint a mieink kihúzzák valahonnan a lábukat, ott terem a rác csapatok alja, s ami ép marad, azt fölgyújtja.

Tudta, mi vár ősei fészkére, a basahídi kastélyra, ha ő is otthagyja és elmenekül. Fölvetette a fejét büszkén, s ajka azt morogta:

- Nem megyek el, itt maradok. Megvédem az én házamat, vagy romjai alá temetem magamat.

Régóta védelemre volt berendezve a basahídi kastély, nem egy támadást vert már vissza. Dombon feküdt, egyik oldalán tó védte, amelyet bő vízű patak táplált. A többi oldalon magas kőfal kerítette. Mikor a kastély vészharangja megkondult, Tomory azonnal a falu lakosságának az élére állt és várta az ellenséget. Kisebb csapattal győztesen szembeszálltak.

Ha nagyobb sereg jött, a kastély falai mögé vonultak, s ott védelmezték magukat, amíg valahonnan segítség nem kaptak.

Úgy éltek, mint a török világ magyarjai. Csak félkezükkel dolgozhattak, a másik kezükben a kardot kellett fogni.

Mikor a kormány elrendelte, hogy a lakosság a saját biztonsága érdekében vonuljon a tiszamenti tiszta magyar vidékre, Tomory Pongrác összegyűjtötte a lakosságot és eléjük terjesztette a kérdést:

- Mit csináljunk?

A svábok és magyarok összenéztek.

- Hát az úr mit csinál? - kérdezték viszont.

- Én a házamat el nem hagyom. Cselédeimmel bevonulok és védem életre-halálra. Nem engedem, hogy szülőházam rommá váljék, hogy őseim képeit szétszaggassák, családi ereklyéimet elhurcolják, s szobáimat az ellenség sáros lábbal bepiszkolja... De tartóztatni nem tartóztatok senkit...

- Mindegy, mi is maradunk, - kiáltott egyértelműleg a nép.

- Az nem ilyen könnyű, fiaim. Az öregeket, gyerekeket és asszonyokat el kell vinni... Csak annyi asszony maradjon itt, amennyi kell, hogy főzzön a védő csapatnak.

- Tessék csak parancsolni, mi engedelmeskedünk, - szólt a bíró, s a nép helyeslőleg zúgott reá.

- Jól van, fiaim, Isten velünk van és segíteni fog bennünket, ne féljete!

Tomory tehát intézkedett. Kétszáz férfit választott ki a falu lakosságából, leginkább persze legényembereket és olyan embereket, akiknek nem volt gyerekük. Három nappal azelőtt egy magyar szabad csapattal három szekér fegyvert és lőszert kapott, ezt kiosztotta köztük. A falu többi lakossága lovastól, marhástól elvonult Szeged vidékére. A falu házait elzárták, a védők a kastélyba vonultak, minden kapufélét jól eltorlaszoltak, a kert fáit kivágták, hogy arra is láthassák az ellenséget. Egy hónapra ellátták magukat élelemmel, s nyugodtan várták a rácsokat.

Az őrtoronyból látta Tomory, hogy a menekülő lakók és vonuló csapatok lassan-lassan eltűnnek észak felé, míg délen egy porfelhő közeledik. Valami lovascsapat. De nem tudta kivenni, hogy ellenség-e vagy jóbarát.

Intett. A torony ór trombitájába fúj, lent nagy mozgás támadt, a kapukat becsukták, mindenki helyére sietett.

A faluhoz közel, a nagy porfelhőből kivált egy kisebb, s a falu elhagyott utcáján át sebesen közeledett.

Csakhamar látták, hogy három lovas.

Egyenesen a kastély felé tartott és a főkapu előtt megálltak. Tomory már ott állt a kapu mellé csinált fatoronyban.

- Kik vagytok és mit akartok? - kérdé.

- Rózsa Sándor szabad csapatja vagyunk, nyissátok ki a kaput hamar.

A nagy porfelhőből puskalövés hallatszott.

- Siessetek, mert máris nyakunkon az ellenség. Kétszáz asszonyt és gyereket hozunk Jankovácra, megmentettük őket a legyilkolástól.

A kétszárnyú kapu azonnal kétfelé nyílt.

- Miska! - kiáltott Tomory egy vén hajdúra, - ötven puskással a csapat elé mégy és segíted visszariasztani a rácsokat.

Ötven ember futólépésben távozott a falu elé.

A falun keresztül hosszú kocsisor közeledett, a lovakat asszonyok hajtották. Látni lehetett, hogy Rózsa Sándor betyárjai megállnak a falu túlsó végén, bevárni az üldöző rác lovascsapat támadását. Ezekhez sietett Miska hajdú embereivel.

Tomory is cselédjeivel a kocsik elé szaladt, hogy gyorsan behajtsa a kastély udvarára.

Sápadt, ijedt asszonyok, didergő, síró gyerekek ültek a kocsikon.

- Ne féljete, biztos helyre érkeztete, bízatta őket Tomory.

- Uram, édes jó uram! - zokogott egy fiatalasszony, - levágták a fejét!

- Hova lettél, egyetlen fiam, - sirdogált egy öreg asszony, - hogy el kellett téged veszítenem, szerelmes magzatom.

A rác lovascsapat, mikor a faluvégen szembeszálltak vele, egyszerre szétrebbent és elvágatott. Erre Rózsa és harcosai szintén a kastély felé vágattak.

Marconább, ijesztőbb csapatot képzelni se lehet. Rezes kard verte oldalukat, a nyereg kápájából egy-egy pisztoly agya látszott ki, vállukon puskát viseltek. Lobogós ingbe-gatyába voltak öltözködve, s kezükben durrogott az a rettenetes karikás ostor, mellyel az üldözött lovas katonát messziről lerántották a lováról, s melytől annyira félt az ellenség. Valamennyi napbarnított, erős, vadképű legény volt, kitűnő lovas, éhséget és szomjúságot tűrő, félelmet és fáradtságot nem ismerő.

Mikor az ellenség kétfelől hazánkra tört, még a magyar betyárok szíve is megsajdult. Ők, akik embertársaik kirablásából éltek, előjöttek az Alföld hozzáférhetetlen mocsarai közül és felajánlották szolgálataikat Kossuthnak. Kossuth meg is bízta a hírhedt haramiát, Rózsa Sándort, hogy alakítson társaiból egy lovas csapatot, s ha vitézen harcol, megbocsát neki.

Legelőbb is a lázadó szerbek ellen küldték őket. Vitézségük ellen nem is volt kifogás. Nem volt olyan veszedelem, melytől visszariadtak volna. De a háborúban vad természetük felülkerekedett, s oly kegyetlenségeket követtek el az ellenségen, hogy a magyar kormány később föloszlatta a csapatot.

Ez a csapat mentett meg kétszáz magyar asszonyt és gyereket az ellenség dühétől.

Rózsa, egy alacsony, széles vállu, ravasz képű parasztember, odalovagolt Tomoryhoz, megemeltette darutollas kalapját és szóla:

- Tekintetes úr, tessék ezeket a szegény özvegyeket és árvákat befogadni.

- Jól van, Rózsa, maga derék ember, - felelt Tomory és kezét nyújtott a vén betyárnak.

- Köszönöm, tekintetes úr, erre nem vagyok érdemes. Sok vér szárad erre a durva kézre, nem érdemli meg, hogy becsületes ember érintse.

- Hol szedték fel ezeket a szegény kis porontyokat? - kérdé Tomory.

- Jankovácon. Míg a férfiak a falut védelmezték, az asszonyok és gyerekek a templomban imádkoztak. Mikor aztán a rácok a férfiakat leölték, a templomot kezdték ostromolni...

Itt Rózsa Sándor elhallgatott.

- Nos!?! Nincs tovább? - sürgette Tomory.

- Akkor érkeztem meg én a csapattal. Ráhajtottunk a rácokra, s szétkergettük őket...

- Sokan voltak?

- Lehettek vagy kétezren. De tetszik tudni, az én betyáraitól úgy félnek, mint a tüztől. El is szaladtak, mint a nyúl.

- Sokan elestek?

- Az enyimek közül vagy tíz harapott a fübe. Hanem a futó ellenség közül leszabdaltunk vagy kétszázat.

Az udvarból lárma hallatszott. Rózsa Sándor betyárjai rendetlenkedtek. A vezér belovagolt.

- Mi baj fiúk? - kiáltá messze halló éles hangon.

- Enni-innivaló kell magunknak, meg széna, abrak a lovunknak, - dörmögött egy fehér-bajuszú, vén lóköttő. A ruhája csupa vér volt.

- Fogd be a szádat, Balázs, mindenre lesz gondom. Különben is öt órát pihenünk, nyergeljetelek ott a nagy kertben.

A csapat egyszerre lent termett a földön és a kertbe vezette a lovakat. Csakhamar nagy tüzet raktak és Tomory cselédei által kihordott húsból, nagy bográcsokban gulyást kezdtek főzni. A gyerekeket, asszonyokat úgy, ahogy lehetett, a kastély szobáiban, földre teregetett szalmán elhelyezték. Tomoryné, ez az angyali jószágú asszony, járt-kelt mindenfelé s vigasztalta a szegény nyomorultakat. A teheneit is azonnal megfejette s a gyerekek mindegyike kapott egy jó bögre tejet.

Eközben leszállt az est s nem sejtett veszedelmek közeledtek nesztelen léptekkel a basahídi kastély felé...

Még alig volt vacsora ideje, amikor lángba borult a falu. És az égő faluból hadi rendben vörös köpönyeges szerviánus csapat közeledett a kastély felé.

A kastélyban szólt a trombita, amely fegyverre hívta a védelmezőket.

A veres köpönyeges csapatból kivált egy alak, aki fehér zsebkendőt lobogtatva közeledett a kapuhoz.

Tomory megparancsolta, hogy ne lőjjenek rá.

A szerb megállt és jó hangosan, hogy mindenki meghallja, kiáltá:

- Lakói e kastélynak, halljátok szavam! Uram, Knicsanin tábornok nevében fölszólítalak, hogy rakjátok le a fegyvert s vonuljatok el békességgel...

- Hát gyertek és vegyétek el! - kiáltott Rózsa Sándor dacosan.

- Azt meg is tesszük, Istenemre, - kiáltott a rác. - De ha a kastélyt minden kincsével itt hagyjátok nekünk s Rózsa Sándor csapatát kiszolgáltatjátok, békésen távozhattok, a hajatok szála se fog meggörbülni.

Rózsa Sándor csapata ezt hallva, vad kacagásban tört ki.

- Csend! - szólt Tomory, - majd én fogok felelni. Hallgass ide és mondd meg a küldődnek, hogy szavának és ígéréteinek nem hiszünk, senkit ki nem adunk és én, e hely ura, esküszöm neked, hogy inkább mind e kastély romjai alá temetkezünk, de meg nem adjuk magunkat.

- Ez az utolsó szavad? - kérde a rác követ.

- Utolsó.

- Majd megbánod, büszke magyar. Tudd meg, hogy kastélyod minden oldalról körül van véve. Egy macska se fog innen kimenekülni.

- De te előttem még a pokolba, a vezéreddel együtt! - ordított le Rózsa, fenyegetőleg rázva ökleit.

A rác követ gúnyosan nevetett.

- Te vagy az? Neked meg azt izeni Knicsanin, hogy elevenen fog megpörköltetni, mint egy sertést.

- Jó, jó, komám, - felelt Rózsa hidegen, - csak attól félek, hogy nem értek majd rá a gyors futástól!

Ezzel a rác sietve visszatért az övéihez.

Tomory és kitanított hajdúi körülfutották a falakat, s figyelmeztették, buzdították az embereket. Mindenki el volt szánva a legvégsőre. A lövöldözés a kastélyra minden oldalról elkezdődött. Csakugyan körül voltak véve. A híres betyár a nagy udvarban, a falnak vetve a hátát, csendesen pipázhatott.

- Nem jó lesz ez így, tekintetes úr, - mondá Tomorynak, - nem bírjuk sokáig, a rációk lebírnak bennünket s vége.

- Akkor meghalunk, Rózsa.

- Minek halnánk, ha nem muszáj? Elmennék inkább én segítségért.

- Hogyan?

- Kitérök a betyárainnal, utolérem Damjanich tábornokot, s megkérem, fordítson vissza pár száz honvédet.

- Megteszi?

- Meg én, - felelt oly nyugalommal, mintha csak arról lett volna szó, hogy egy zsák búzát fel-taszítson a szekérre.

Ezzel kiverte, zsebébe dugta a pipáját, s oda szólt egy suhanó legénynek:

- Lovamat, fegyveremet, Pista! Aztán mondd meg a fiúknak, hogy ide jöjjenek mind a nagy udvarba.

Egy perc alatt ott voltak mind a vad legények, kantárszáron vezetve toporzékoló paripáikat. Rózsa megmondta, miről van szó, aztán még pár percig csendesen tanácskoztak, hogyan kellene legokosabban csinálni. Senkinek se volt egy szó kifogása se. Mindenki felugrott a lovára.

- Isten áldja meg, tekintetes úr, ne csüggedjenek, még hallani fognak rólam!

Ezzel ő maga is fölvetette magát a lovára.

- Fiúk! Most félre a karikásostort, kézbe a puskát, aztán jön a kard. Nyissátok ki a nagy kaput. Bagoly, Plundrás, Csiszár, előre!

A kastélyudvar megvasalt nagy tölgyfakapuja csikorogva szétcsapódott s vad ordítással ki-rohantak a betyárok. Legelől lovagolt negyven legény, tömött kettős sorban s habozás nélkül rávetette magát a meglepett rációkra. Amint harminc lépésre értek, lóhátról az ellenség közé lóttek, aztán hatalmas, széles kardjukat rántották ki és belevágtak a tömegbe. Azonnal utca nyílt előttük. A második csapatot Rózsa hozta s szintén holttesteken át törte az utat, a harmadik csapat aztán, mint a kopogó jégeső, szakadt a rációk közé s befejezte a munkát. Öt perc alatt az ellenséges sereg keresztül volt törve s a betyárok, mint a szélvész, eltűntek az éjszakában. Tíz marcona betyárlegény feküdt vérbe borulva a gyepen, de sok rác harcosra nézve is utoljára kelt fel aznap az esteli csillag. Vezérük, Knicsanin toporzékolt dühében s korbáccsal verte katonáit a kastély ostromlására.

Egyszerre minden oldalról megrohanták Tomory ősi fészket. A gazda a kastély udvarában, a magas kőfal mögött egyesítette az összes védőerőket, elhagyta a kertet, el a baromfiudvart s a rációk mindent előzőnlöttek és azonnal föl is gyújtották.

Égtek a kastély körül az istállók, a szérűskert kazlai és boglyái, a pajta, a magtár. Nappali fényesség árasztott el mindent. S e lángtenger közepén állt szilárd kőfal mögött a szürke kastély, kőfala mögött halálra szánt emberekkel.

Erről a kőfalról, erről az elszántságról minden roham visszapattant.

De a támadók száma egyre növekedett, a védők száma pedig fogyott. Új és új szerb csapatok érkeztek, akik vad üvöltéssel beálltak az ostromlók közé. A védők közül pedig sokan a hőségtől elájultak, sokan elesetek, még többen megsebesültek. Az asszonyok dézsában hordták körül a friss vizet a vitézeknek s az ellenség golyója két asszonyt leterített, de ez a többit nem riasztotta vissza.

Éjfélkor vad riadal támadt a rációk közt s az ostromot hirtelen abbahagyták.

Mi történt?

Tomory a homokos zsákokkal eltorlaszolt kapu felett kinézett és sápadtan szállt le.

A rációk négy ágyút kaptak segítségül.

- Atyámfiak, barátaim! - szólt hangos kiáltással, - ime, ütött végső óránk. Most már nincs más hátra, mint megmutatni az ellenségnek, hogyan tud meghalni hazájáért a magyar. Mindenki hagyja el az udvart és vonuljon vissza a kastélyba.

- Megálljatok! - kiáltott a falu lelkésze, - imádkozzunk!

Mindenki levette kalapját és letérdelve, a pap után, fenhangon elimádkozta a haldoklók imádságát.

- Amen! - fejezte be a pap, - az Uristen irgalmazzon mindnyájunknak és bocsássa meg a mi vétkeinket.

- És most be a kastélyba! - kiáltott Tomory.

Legelőször az asszonyok vonultak be, azután a férfiak. A nehéz vasajtókat lezárták és belülről eltorlaszolták. A vasrácsos ablakok mögött helyet foglaltak a puskás emberek. Még a padlásra is mentek emberek, hogy az ellenség föl ne gyujthassa a tetőt. Köröskörül, minden ablakból, minden résből és nyílásból villogó szemmel néztek ki az éjszakába, várva a támadást.

Az ellenség egy darabig csöndben volt, aztán egyszerre rémítő pukkanás hallatszott. A négy ágyút egyszerre elsütötték a kapu ellen, mely csikorogva fordult ki sarkaiból. Óriási üvöltés hangzott fel az ellenséges táborból s a kapunál támadt rést egyszerre több száz ember szurony-szegezve megrohanta. Az udvar (nem lévén ott védelmezve) egyszerre hatalmukba került s azonnal a házra rohantak. De innen golyózápor fogadta őket és meghátráltak. Tanakodtak, hogyan lehetne a házba bejutni.

- Elő az ágyúkkal! - kiáltott Knicsanin, - szét kell lőni a ház főajtóját is!

Ötven ember szaladt teljesíteni a parancsot. A nagy kerek ágyúk csikorogva fordultak be az udvarra. Tomory legtöbb emberét oda gyűjtötte össze és gyilkos tüzelést kezdtek az ágyú körül lévőkre. Nem használt semmit. Az elesettek helyére új emberek léptek. A harc hevében senki sem törődött a halállal. Átléptek a halottakon s elhelyeztek két ágyút...

- Tűz! - kiáltott Knicsanin, aki vörös köpönyegébe burkolva, egy fejjel kimagaslott társai közül.

Az ágyúk eldőrdültek s golyóik irtóztató erővel csaptak bele a vasajtóba, amely recsegve, ropogva szakadni kezdett. Erre tíz ember fejszével támadta meg s verte szét az ajtót. Ugyanakkor minden oldalról rátámadt az ellenség a kastélyra. Az ablakok rostélyát szintén fejszével verték szét, hogy behatolhassanak. A mieink késsel, puskatussal, doronggal, szuronyal védték magukat.

Tomory szobáról-szobára járt és biztatta a csüggedőket. A kastély körül az istállók, asztagok és boglyák lobogó lánggal égtek s e nappali fényben három-négyezer ember ordított, ugrált, lövöldözött és rohant ide-oda. Úgy látszott, hogy a kastély hős védői utolsó perceiket élik...

...Egyszerre csak trombitaharsogás hallatszik két oldalról. Utána sortűz dördülése reszkettette meg a levegőt.

- Éljen a haza! - hallatszott messziről, száz meg száz ajakról.

- A honvédek! A veressapkások! - ordították a rácok az egyik oldalon.

- A fehértollasok! Damjanich! - ordították rémulten a másik oldalon.

Őrüdt ijedelem támadt az ellenség sorai közt. Fegyvereiket elhajigálva, futni kezdtek. Knicsanin és tisztjei kivont karddal verték őket, hogy szembeszálljanak a magyarokkal. De nem tudtak beléjük lelket verni.

- Éljen a haza! - hallatszott közelebről s a következő percben a kastélyból látni lehetett, amint szuronyszegezve két oldalról előtörnek a honvédek, eltiporva, vagy elsöpörve mindent útjokból.

Balról jött a veressapkás kilencedik honvédzászlóalj.

Jobbról jött a harmadik zászlóalj, melynek kék sapkája mellé fehér kakastoll volt tűzve.

És a harmadik zászlóalj közepén, nagy fekete lován ülve jött Damjanich János őrnagy, a hősök hőse, az ellenség réme, katonáinak szemefénye.

Nem hiába hányták el fegyvereiket a rácok, mikor honvédeinket meglátták. Ennek a két zászlóaljnak, vagy mint a nép nevezte: *Damjanich fiainak* szörnyű hírneve volt az ellenség előtt. Ezek a fiúk, akik a nyáron álltak be katonának, még pedig a kilencedik zászlóalj Kassán és vidékén, a harmadik pedig Szegeden és környékén, pár hónap alatt edzett, vakmerő hőské lettek. Kitartók voltak a végtelenségig, éhséget és szomjúságot szó nélkül tűrtek, tízszeres ellenséget egy szóra megrohantak, nekik mindegy volt, ágyú vagy lovasság, nekimentek. Jajszó nélkül tűrték sebüket. S némán meghaltak a hazáért.

És ki csinált belőlük ilyen katonát?

Damjanich!

Gyermekeim, ezt a nevet úgy ejtsétek ki, mintha imádságot mondanátok.

Osztrák katonának nevelte az apja, aki szintén az volt. Egészen német szellemben, idegenek közt nőtt fel s bár itt született, sok időt töltött távol hazájától.

De szívében megmaradt elnyomott rab hazájának forró szeretete s a rideg katonás külső csak rosszul takarta el a magyar nemzetért rajongó hazafit.

Saját kérésére, őrnagyi ranggal, az osztrák seregtől áthelyezték a honvédséghez, még pedig a harmadik zászlóaljhoz.

Tudta, érezte, hogy a hazára olyan zivatarok következnek, hogy minden jó magyarnak itthon, a nemzeti zászlók alatt van a helye.

Mikor legelőször végigment a harmadik zászlóalj sorfala előtt, látta, hogy ezek iskolavégzett, jó családból való, úri gyerekek, akik meghallván Magyarország segítségért kiáltó szózatát, otthagyták kényelmes otthonukat és beálltak honvédek.

Megsimogatta hosszú fekete szakállát és így szólt:

- No, majd meglássuk, hogy mit faragok belőletek. A fő, hogy itt okoskodni nem szabad, csak engedelmeskedni kell.

A zászlóalj élénk zúgással felelt e kis beszédre. Damjanich megállította a lovát és folytatta:

- Tudom, hogy a zászlóalj legnagyobb része tintanyaló diákokból áll, de az nem baj. Legalább tudjátok, hogy a haza szabadságáért fogtok fegyvert, hogy kötelesek vagytok vitézül harcolni s ha kell, hősileg meghalni. De ez a tudat nem elég. A fő az, hogy megtanuljatok vakon engedelmeskedni. És jegyezzétek meg: háborúban a legcsekélyebb engedetlenség büntetése is halál. Vigyázz, tisztelegj!

A zászlóalj tisztelgésre emelte fegyverét. Damjanich kardjával köszöntötte őket, azzal elvágatott. Bevalljuk, hogy az első találkozásnál a dörgő hangú, szúrós szemű, nyers bánásmódú katona nem tetszett a fiúknak. Hanem hamar megbarátkoztak. Még pedig olyan helyen, hol bátor férfiak a leghamarább megbarátkoznak: a csataterén.

A turai ütközetben kerültek először szembe a rácokkal, úgy a 3-ik, mint a 9-ik zászlóalj. A 3-ik zászlóaljat olyan helyre állították, hol legjobban ki volt téve az ellenség ágyúgolyójának. Zúgva röpködtek messziről a nagy golyóbisok, becsaptak a tömegbe s véresen buktak fel a szegény honvédfiúk. A zászlóalj zúgott, mozgott, látszott, hogy nyugtalan.

Damjanich a zászlóalj előtt ült lóháton. Széles mellét az ágyúzó rácok felé fordította s meg se moccant, mikor a gyilkos golyók mellette, vagy feje fölött repültek el. Mikor legjobban hullottak a golyók, Damjanich hidegvérrel elővett egy szivart, szájába dugta, körülnézett s nyugodtan szólt:

- Fiúk, kinek ég a pipája? Adjatok egy kis tüzet.

S szivarra gyújtott és úgy füstölt, mintha csak otthon lett volna a szobájában s ebéd után a fekete kávé szürcsölte volna.

- Éljen Damjanich! kiáltott a zászlóalj s ettől a perctől kezdve nem mozgott, nem nyugtalanodott senki. Damjanich hős lelke átszállt valamennyibe.

Hát még a jarkováci éjjeli harcban! Ott tanulták csak meg imádni Damjanichot. A 3-ik zászlóalj s a 9-ik zászlóalj csikorgó téli estén Jarkovac szerb faluban nyugalomra tért. Az álmos lakosság bőséges vacsorát, elégséges bort adott a fáradt honvédeknek, akik annyi harc és szenvedés után végre puha, meleg ágyban nyújtóztatták dermedt tagjaikat. Damjanich maga is lepihent egy úri házban.

...Kint a hideg éjben hópelyhek kavarogtak és élesen füttyült a szél. Hajnal felé valami kis kakas nagyot kukorékolt, mire az álmos kis honvéd fölébred és kinéz az utcára. Hát uramfia! Fegyveres rácokat lát arra sietni! Felrázza társait, a káplárt, ez a hadnagyot. A hadnagy hamar összeszed egypár dobost, ezek megpörgetik a riadót, ő maga Damjanich szállására siet...

A falu végéről puskalövések hallatszanak. Megtámadták a 9-ik zászlóalj előőrseit. Knicsanin hatezer emberrel és tíz ágyúval körülkerítette a falut és álmában akarta megfojtani a magyar sereget. Az álmos honvédek bódultan rohantak az utcára... de már a falu áruló lakosai is rájuk puskáztak a házakból. Honvédek fejvesztetten szaladgáltak ide-oda. Ekkor a falu közepén megszólal Damjanich mennydörgő hangja:

- Ide hozzám, fiúk! Itt a zászló!

Egyszerre mindenki odafutott s Damjanich körül sorakozott. Damjanich úgy állt ott, ahogy az ágyból kiugrott. Csak éppen csizmát rántott fel és mentéjét kapta magára. Kezében szuronyos puskát tartott és folyton hallatszott dörgő kiáltása. Minden oldalról hullott rájuk a puska golyó. A sötétségben irtóztató zürzavar uralkodott.

- Gyujtsátok fel azt a házat! Hadd lássuk az ellenségeinket! - kiáltott Damjanich s a következő percben a legközelebbi ház lángba borult. Damjanich körülnézett.

- És most közrepre az ágyúkkal, utánam! Ki kell vonulnunk a faluból, mert itt a házakból elpusztítanak bennünket. Utánam, fiaim!

Már a 9-ik zászlóalj kivágta magát a faluból és a mezőn gyülekezett. A főutcán közeledett a rácok sötét hadoszlopa. Damjanich megcsóválta feje fölött a szuronyos puskát és vitézei élén megrohanta őket. A düh és elkeseredettség erejével szívében tört utána a harmadik zászlóalj. A rácokat egyszerre lesöpörték az útról s ágyúikkal együtt csakhamar kívül voltak. Damjanich szava ott hallatszott mindig, ahol legsűrűbb volt az ellenség. Szúrta, ütötte a fegyverével s ha puskája összetört valami kemény koponyán, elkapta a legközelebbi honvéd fegyverét s verekedett tovább. Képzelték, hogy katonáink nem maradtak mögötte s hullott csapásuk alatt az ellenség, mint aratáskor a kasza alatt a búza.

A mezőre érkezve, Damjanich sorakoztatta őket. Jó kedve a legveszedelmesebb helyzetekben se hagyta el őt. Körülnézett.

- Látom, fiúk, - mondá, - hogy ti épp olyan hiányosan vagytok öltözve, mint én. No hát, most menjünk vissza a faluba - a nadrágunkért.

- Éljen Damjanich! - kiáltotta a 3-ik és 9-ik zászlóalj s szuronyerdejük egyszerre ismét a falu felé fordult.

A magyar ágyúk a falu végén levő magas hídig vágattak s onnan végigsöpörték golyóikkal a falut. Aztán Damjanich felült jólismert fekete lovára, kardot vett a kezébe.

- Előre! Előre! Éljen a haza!

Mint mikor a magas hegy tetejéről megindul a hó, úgy hömpölygött végig a falun a honvédség, mindent letiporva útjában. A rácok, amint Damjanichot épen és a magyar zászlókat vigan lobogni látták, tudták, hogy végük van, a csatát többé meg nem nyerhetik. Elhajigálták fegyverüket és elfutottak.

Ilyen volt Damjanich. Így küzdött, így vezette katonáit. A legnagyobb veszedelemben sem hagyta el hidegvére. Soha csatát nem veszített. Azért méltán nevezzük őt a magyar szabadságharc legvitézesebb katonájának.

A csata után végiglovagolt a harmadik és kilencedik zászlóalj előtt.

- Fiaim, vitézül küzdöttetek, a ti öreg vezérek, apátok büszke reátok. A 9-ik zászlóalj, vitézsége jeléül, már megkapta a vörös sapkát. A 3-ik zászlóalj pedig, a mai csata emlékéül, fehér kakastollat fog viselni a kék sapkája mellett. Legyünk hálásak a kakas iránt, mely kukorékolásával fölébresztette a honvédeket.

Másnapra már a 3-ik zászlóalj minden katonája büszkén viselte a fehér tollat a sapkája mellett. És a fehér-tollasok a veressapkásokkal mindig legfélelmetesebb ostorai voltak az ellenségnek.

A fiúk, ha a jarkováci csatáról kérdezték őket, mindig azt felelték:

- A rácok nem sok kárt tettek bennünk, de mi valamennyien megnáthásodtunk.

- Miért?

- Mert mezítláb verekedtünk a havon. Az volt ám a prüszkölés. Csakhogy a rácok még jobban prüszköltek.

Damjanich jót nevetett fiai tréfáján s még jobban megszerette őket. Ezek pedig imádták az ő hős apjukat.

Damjanich, aki a rác lázadást egész télen féken tartotta, már tábornok volt, mikor a magyar sereg a Délvidékről felvonult a Tisza mellé.

De mikor az égő kazlak világánál, fekete lován, csípőre tett kézzel, honvédei közt megjelent, épp oly komisz katonaköpenyeg, katonasipka volt rajta, mint a többin.

Oly nyugodtan igazgatta embereit, mintha csak színházban lett volna. S a veres sapka és fehér toll, meg Damjanich láttára úgy elpárologtak a rácsok, mintha a föld nyelte volna el őket.

A kastély előtt állj-t kommandiroztak a két zászlóaljnak. A rombalőtt kapun át kijött Tomory Pongrác és Damjanich felé sietett, hogy megköszönje neki annyi emberélet megmentését.

Damjanich rászólt, mielőtt Tomory kinyitotta volna a száját:

- Ön itt a gazda?

- Én, Tomory Pongrác, tábornok úr és mint gazdának engedje meg...

- Nem érünk rá, uram. Egy órai pihenőt engedek a katonáimnak és ezalatt ön szedje össze magát minden emberével és egész háznépével. Ez esetben mivelünk feljöhet biztosabb vidékre.

- De azt megengedi, tábornok úr, hogy katonáit ellássam élelemmel? - kérde Tomory.

- Ez ellen semmi kifogásom.

Ekkor Földváry Károly százados és Rácز őrnagy, az előbbi a 3-ik és az utóbbi a 9-ik zászlóaljból léptek Damjanich elé.

- Nos, mit vesztettünk? - kiáltott feléjük Damjanich.

- A 3-ik zászlóaljnál elesett két ember, megsebesült három, - jelentette Földváry.

- A 9-nél elesett három, megsebesült öt, - jelentette Rácз őrnagy.

- A sebesültek számára van kocsink, - szólt közbe Tomory, - a halottakat pedig engedje, hogy pótoljuk, tábornok úr.

- Hogyan?

- Azt a kitüntetést kérem, hogy magam és négy legjobb hajdum, mint közlegények beállhasunk az ön vitéz zászlóaljába.

Damjanich leszállt lováról.

- Örömmel fogadom, Tomory uram, de most intézkedjék, hogy mind jöhessenek velünk. Guzman!

Ez a név Damjanich tisztiszolgájának szólt, aki szó nélkül előlépett, egy kis asztalt, táborig székelt Damjanich elé s arra hideg húst és pár üveg bort állított. Damjanich elővette egy nagy bicskát, beletörölte a pengéjét a köpenyegébe s azután jóízűen falatozni kezdett a tisztjeivel együtt... Ezalatt a honvédek gúlába rakták a fegyverüket s ugyancsak hozzáláltak a szalonnázáshoz, amihez Tomory emberei juttatták őket. Damjanich csakhamar fölkelte és végigsétált fiai közt, akiket majdnem mind ismert név szerint.

- Te, Jankó, - szólt egy fehértollas káplárhoz, - fagyos az a szalonna?

- Olyan kemény, mint a kő, - felelt a káplár, - tessék, tábornok úr.

Damjanich újra elővette a bicskáját s az eléje tartott szalonnából levágott egy darabot. Kenyeret is szelt hozzá s ott nyomban jóízűen befalatozta.

- Egy kis papramorgótok nincs hozzá, fiaim? - kérde körülnézve a csoportban.

Egyszerre három kulacsot is nyújtottak feléje.

- A fehértollasok jól el vannak látva, - nevetett Damjanich. Azzal elvette az első kulacsot, megtörölte száját a köpenyegé ujjával, egy cseppet régi magyar szokás szerint a földre öntött s aztán jót húzott belőle.

...Így járt-kelt Damjanich a katonái közt s akiről különösen látta, hogy kitüntette magát, azt megszólította, megdicsérte, kezet szorított vele. Szerették is Damjanichot úgy, hogy készek voltak a legnagyobb veszedelemmel szembeszállni, ha ő parancsolta.

Tomory szekérre ültette a Jankovácról menekült gyerekeket és asszonyokat, azután szekerekre rakatta a maga és cselédei ingó vagyonát, családi kincseit, gulyásaival összetereltette a marháit, a feleségét hintóra ültette, a csikósok egy csomóba hajtották az égő istállókból szétfutott lovakat, s az egész tömeget elindította észak felé. Ekkor ő maga odalépett Damjanichhoz, s szólt:

- Tábornok úr, a kastély üres. Kérek puskát és szuronyt magamnak és embereimnek. Honvéd vagyok.

Fehértollas kék sapkát tettek a fejébe, szuronyt kötöttek az oldalára, puskát adtak a kezébe.

- Füzessy hadnagy, Tomory Pongrác honvédet ossza be az első század második szakaszába, - kiáltott Damjanich.

Tomory és emberei egy pillanat alatt el voltak helyezve. Már éppen a helyükre akartak menni, mikor egy öreg paraszt furakodott Tomoryhoz:

- Nagyságos úr, engedelmet kérek, én nem hagyom el a kastélyt.

- Maga az, Patasics? - szólt Tomory meglepetten, - hát nem ment el a többivel?

- Nem. Én szolgáltam már a nagyságos úr nagyapjánál, apjánál, itt születtem Basahidon, sohse hagytam el ezt a helyet, itt akarok meghalni.

- De mindjárt visszatérnek a rácok és magát leölik.

A vén ember hajlott teste kiegyenesedett és szeme megvillant.

- Nem született még meg az a rác, aki én hozzám nyuljon!

Ezzel Tomoryhoz lépett és valamit a fülébe súgott. Tomory szomorú mosollyal nézett az öregre.

- Jó öregem, hű szolgám, Patasics, tedd, amit szíved parancsol. Isten áldjon meg!

Ezzel megölelte, megcsókolta a vén cselédet, aki könnyezett és lassan bebicegett a kastélyba.

- Sorakozz! - hangzott a tisztek parancsszava, - fegyvert vállra! Indulj!

S a 9-ik és 3-ik zászlóalj honvédei elindultak észak felé a szekerek után.

Alig haladtak egy órát, óriási pukkanást hallottak mögöttük és a földet remegni érezték alattuk. Amint hátratekintettek, óriási ragyogó tűzoszlopot láttak az ég felé törni.

- Tomory fiam! - kiáltott Damjanich, aki a harmadik zászlóalj mellett lovagolt.

- Parancs, tábornok úr.

- Ez nem a te kastélyod?

- De az, tábornok úr, - felelt remegő hangon Tomory.

- Mit jelentsen ez?

- Azt jelenti, hogy a rácok elfoglalták a kastélyt és raboltak benne... S mikor javában fosztogattak, egy hű cselédem, aki a pincébe zárkózott, belőtt az ott levő negyven mázsa puskaforba...

Nem tudta folytatni. Hangja elfulladt. Eszébe jutott, hogy ősei kastélyából kő kövön nem maradt.

- És önmagával együtt pár száz rácot a levegőbe röpített, - egészítette ki Damjanich, - no, ez a nap ellenségeink kalendáriumában gyászbetűnkkel lesz beírva... Ez fölér nekünk egy nyert csatával. Előre! - s a zászlóalj sötét tömege, mint egy fekete kígyó, húzódott tova a hideg éjszakában.

MÁSODIK FEJEZET.

Dicsőséges tavasz.

- Egy honvéd naplójából. -

1849 február 12. Uram Istenem, csodálom, hogy még élek. Látott-e még valaha ember olyan nagy háborút, mint én? Tavaly szeptemberben álltam be a 11-ik zászlóaljba honvédeknek, mint kolozsvári diák, s azóta minden csatában résztvettem, mely Erdélyben volt. Talán nem volt olyan nap, hogy a halállal szembe ne néztem volna. Valami tíz levelet írtam Csik-Szeredába szegény, özvegy édesanyámnak, de bizony nem tudom, hogy megkapta-e? Bizonyosan már régen sirat. Azt hiszi, elpusztultam a harcban.

A piski-hídi csatában keresztüllőtték a lábamat, s a többi sebesülttel együtt Dévára küldtek engem is. Ott úgy, ahogy, bekötötték a sebemet s elindítottak a Maros völgyén át Aradra, valami kétszáz sebesülttel. Mikor már indulni akartunk, belovagolt a városba az ifjú kapitányom, Bárdy Gáspár, akinek a feje meg a bal karja szintén fel volt kötve. Odalovagolt a sebesült-szállítmányt vezető hadnagyhoz és szólt:

- Hadnagy úr, Bem parancsára jövök. Ön, mint ép ember, itt marad Déván, én pedig, mivel úgy is meg vagyok sebesülve, vezetem a szállítmányt Aradra. Minden rendben van?

- Minden.

- Akkor hát induljunk.

S a csikorgó hidegben elindultunk Arad felé.

Bárdy a szekérsor mellett lovagolt és vigasztalgatta a fiúkat, akik igen jól ismerték őt, a veresapokás 11-ik zászlóalj hősi kapitányát, aki tán a legfiatalabb kapitány volt az egész hadseregben.

Engem is megszólított.

- Te vagy az, Kispál Sándor?

- Én bizony... a lábamat lőtték keresztül. Hát neked mi bajod, kis kapitányom?

- Egy kartács-szilánk horzsolta a karomat, a fejemre pedig egy kardvágást kaptam. Még így is csak Bem egyenes parancsára hagytam el a seregünket, amely most hajtja-veri a németet.

- A sebemet nem bánom, - feleltem én, - csak kedves jó anyámat, aki reszket értem, tudnám értesíteni.

- Levelet hiába írsz, azt úgy se kapja meg, de én, ha neked volnék, naplót írnék minden este a nap eseményeiről. Hogy fog örülni édesanyád ha hazatérve, átadod neki mindannak a leírását, amit a háborúban láttál. Érdekes az, pajtás.

Igaza van Bárdynak. Kár, hogy előbb eszembe nem jutott. Az egész háborúban a zsebembe hordtam a diákköri jegyzőkönyvemet üresen... A legelső faluban, ahol megháltunk, megkezdtem bele a naplót... Ez az első nap.

Soborsin, február 16. Közeledünk Arad felé. Ágyúörgést hallunk. Bárdy azt beszéli, hogy a mieink ostromolják Arad városát. Sebem pompásan gyógyul. A lövés se csontot, se eret nem ért.

Új-Arad, február 17. Ez Arad külvárosa, amely a mi kezünkben van. A várban ellenben a német az úr. Szép fehér ágyba fektettek bennünket egy nagy iskolában, amely kórháznak volt berendezve.

Istenem, de jól esik nyugodtan ágyban feküdni és aludni! Ebben már nem volt részem egy félesztendő óta. Mellettem az ágyban Bárdy Gazsi kapitány-pajtásom fekszik. A dagadt fejét fölvtágták, a karját is újra bekötötték, sok vért vesztett és elájult. Az öreg aradi orvos, aki kezelte, szánakozva szólt:

- Szegény gyerek. Ezt nem is lett volna szabad bevenni katonának, olyan fiatal.

- Azt? - mondtam. - Orvos úr, ez a fiatal gyerek már kapitány és a legnagyobb hőseink közé tartozik. Először a szerbek ellen harcolt, azután Bemhez került, aki úgy szerette, mint a fiát. De csak nincs valami súlyos sebe?

- Dehogy! Kergetni fogja ez még a németet, arról jót állok.

Február 18. Bárdy negyvennyolc órát aludt egyhuzamban s amikor fölébredt, olyan volt, mint-ha újjászületett volna. Ő is el volt csigázva, mint mi mindnyájan. Egypárszor megfürödtünk, jó meleg húslevest ettünk, öt nap alatt mindkettőnket eleresztettek a kórházból...

A Ferdinánd-huszárok zenekara a Rákóczi-indulóval vonult el az ablak alatt. „Éljen Damjanich!” kiáltott a nép. A kórházban lévő sebesültek mind az ablakhoz tódultak. „Itt jön a 3-ik és 9-ik zászlóalj” - kiabált mindenki. S arra láttuk lépkedni a büszke fehértollasokat és veresapkákat s híres vezérüket.

- Hallod-e, Kispál, - szólt Bárdy, - szeretnél Damjanich alatt szolgálni?

- Ez volna az egyetlen vágyam, - feleltem.

Bárdy elgondolkozott.

- Bizony, pajtás, Bem után nem is mehet máshová az ember, mint Damjanich-hoz. Tudod, Bem apó most mint sebesültet elküldött magától. Mire visszamegyek hozzá, rég kiverte az ellenséget Erdélyből. Magamnak sincs egyéb hátra...

- Mi? - kérdém kíváncsian.

- Majd meglátod.

Többet nem szólt. Este hallottuk, hogy Damjanich holnap továbbvonul.

Új-Arad, február 19. Ma reggel Bárdy Gazsi magára vette kopott, foltos, össze-visszavarrt kapitányi egyenruháját, mire én is felöltözködtem.

- Jössz velem? - kérdé.

- Megyek.

- Tudod, hová megyek?

- Sejttem, hogy Damjanichhoz.

- Oda, föl akarom ajánlani neki a kardomat. Erdélyben már nincs mit keresnünk, itt meg, úgy látom, most kezdődik a tánc.

Damjanich szállására mentünk. Hosszúszárú pipából füstölve fogadott. A szívem is elszorult, mikor szembenálltam a nagyhírű hőssel.

- Ti Erdélyből jöttök? - kérdé.

- Onnan, tábornok úr, - felelt Bárdy, a piski-hídi csata után sebesültszállítmányt hoztam Aradra.

- Ott jól mennek a dolgok, Bem derekasan működik. Te is meg vagy sebesülve?

- Már meggyógyultam, tábornok úr, éppen azért jöttem...

- És én is, - szóltam bele félénken.

- Miért?

- Tábornok úr alatt akarunk tovább harcolni. Még pedig a 3-ik, vagy a 9-ik zászlóaljban.

E pillanatban egy tiszt lépett be, s írásokat adott át Damjanichnak. A tábornok belepillantott, majd fölnézett.

- Kéréseteket szívesen teljesítem. Itt látom a kimutatásokban, hogy a 3-ik és 9-ik zászlóaljból sokan fekszenek súlyos sebesülten. Te, Bárdy Gáspár, kis százados, az első századhoz mégy, vagy Földváry Károly őrnagy mellé segédtsztnak. Ezt a fiút pedig az első századhoz viszed káplárnak.

- Köszönöm, tábornok úr, - feleltük majdnem egyszerre.

- Kovács főhadnagy, vigye el a fiúkat Földváryhoz. Azt üzenem neki, hogy mutassa be őket a zászlóaljnak.

Boldogan távoztunk. Egy óra múlva már mindkettőnk sipkáján ott volt a fehér toll. Bárdyt nagy örömmel fogadták, mert tudták, hogy Bem kitűnő és véres iskolájából került ide.

Február 24. Úgy látszik, az egész magyar főhadsereg a Tisza mögött van összegyűjtve, s készül magát rávetni a németre, aki azt hiszi, hogy már össze vagyunk teljesen morzsolva. Nagyot fog csalódnai a sógor!

Tisza-Várkony, március 4. Éjfél. Damjanich egész hadteste átkelt a Tiszán, s ebben a faluban pihenünk. Bajtársaimmal egy parasztházban húzódtunk meg a hideg elől. A földön heverve, még a puskájukat sem téve le, alusznak, én meg egy olajos mécs pislogó világánál írom e sorokat. Ki horkol, ki sóhajtozik, ki meg álmában beszél. Milyen fiatalok mind, s a hidegtől, szélről, hótól hogy ki van csípve, hogy ég az arcuk!... Jön az őrmester és fölkelte a fiúkat... Valami éjféli harc készül. Az a híre, hogy Szolnokot fogjuk megrohanni.

Szolnok, március 5. Hála a magyarok Istenének, dicsőséges csatát nyertünk.

Éjjel van, a véráztatta mezőn pihennek hős katonáink, a tábortüzek körül. A mi századunk őrzi a nyolcszáz osztrák foglyot, a zászlóalj homlokzata előtt pedig föl van állítva a tizenegy osztrák ágyú, amelyet az ellenségtől elvettünk... A veressapkásoknál húzza a cigány, a fáradt gyerekek alvás helyett táncolnak és énekelnek.

De hadd kezdjem az elején.

Még alig pirkadt a hajnal, mikor seregünk csatarendbe állt. A tisztek végigjárták zászlóaljunkat, amely eddig csak a rendetlen rác csapatok ellen küzdött, s figyelmeztették, hogy most a régi, edzett, harchoz szokott rendes osztrák sereg fog velük szemben állni, azért jobban vigyázzanak és ne heveskedjenek, mint máskor.

A fiúk elmosolyodtak.

- Nem kell félni, - mondták, - majd valahogy csak lebírnak ezeket is.

A sereg újra mély csendben, dobszó nélkül Tószegen át megindul, s ott lábhoz tett fegyverrel várja meg a világos hajnalt. Pompásan kelt föl a nap, s ragyogásával megaranyozta fegyvereinket. Minden szem Damjanich felé fordul, aki nagy, sötét lován kengyelvasában felágaskodva, türelmetlenül néz Szolnok felé. Vécsey tábornok támadását várja a túlsó oldalról Szolnok ellen.

Egyszer csak int, mire a sereg közepéből egy lovas üteg nyolc ágyúval elővágtat és a zászlóalj előtt föláll. Minő fiatal gyerekek ezek a tüzérek, három-négy talán még tizenöt éves sincs. Egyszerre csak látom, hogy Bárdy Gazsi a tüzérekhez siet, keblére ölel egy kis fiút.

- Öcsém, édes kis öcsém, de régen nem láttalak!

- Bátyám, Gazsi bátyám! - rebegette az ifjú tüzér.

Egy perc alatt az egész legénység tudta, hogy ez Görgey viharedzett hadtestének legjobb ágyúütege, amely az egész téli hadjáratot a felső vidéken végigcsinálta, az a kis fiú pedig Bárdy Gazsi öccse, aki vitézségéért már kitüntetés is kapott.

Egyszerre csak ágyúdörgés hallatszik.

- Vécsey támad! - kiált Damjanich, - tüzerek, munkára!

A város végén osztrák hadsorok jelentek meg. A nyolc ágyú eldőrdült, s a golyók közéjük csaptak.

- Éljen a haza! - kiáltott tízezer torok, s a nemzeti zászlókat kibontva magasan, büszkén meglobogatták.

Elkezdődött mindkét részről az ágyúk dörgő hangversenye. Vadászaink hason csúsznak az ellenséghez és közlőről puskáznak beléje... A lengyel dsidások előreszegzett dárdával megrohanják az osztrák dragonyosokat. Micsoda felséges lovasok ezek a mi lengyeleink! Az osztrák dragonyosokat bevették a városba és aztán száguldva térnek vissza. Reglsberg dragonyos alezredes kettéhasított fejjel maradt a csatateren.

Az osztrák ágyúk kedvező állásukból keményen lőttek ránk.

- Meleg van, ugy-e, fiúk? - kiáltott oda Damjanich, s ezzel köszön egy ágyúgolyónak, amely éppen mellette csapott a homokba.

- Éljen Damjanich! Előre! előre, - kiáltott a zászlóalj.

Az öreg kihúzta a kardját, egyet suhintott és dörgő hangon kiáltott:

- Nohát előre fiúk! Emlékezzetek Jarkovácra!

A dobok megperdültek. A zászlóalj lassan elindult. Szemben velünk egy osztrák üteg volt, két oldalon vadászok és mögötte vasas németek. Én az első sorban mentem, előttem Bárdy Gazsi haladt, aki leszállt lováról, hogy résztvehessen a rohamban. A szurony ott villogott minden puská hegyén. A zászlóalj a fölfelé meredő szuronyokkal olyan volt, mint egy óriási sün-disznó. Amint közeledünk a némethez, az abbahagyja az ágyúzást. Közelebbre várt bennünket. Csend volt, hallottam a szívem dobogását is. Egyszerre egy irtóztató nagy dördülés, ránk sütötték az ágyúkat... Micsoda barázdát vágta köztünk a golyók! Jobbról is, balról is véresen hullottak el pajtásaim. Ez az egy sortűz a 3-ik zászlóaljból ötvenkét embert sodort el.

- Rohamot dobolj! - kiáltott Bárdy öreg oláh dobosunkra, Brassovánra.

Brassován, s utána a többi dobos, megperdítette a rohamot. A tisztek suhintottak a kardjukkal, s a zászlóalj egetverő ordításban tört ki:

- Rajta fiúk! Éljen a magyar!

És mint a hógörgeteg, előre szegzett szuronynyal, megindultunk az ágyúk tátongó torka ellen. Láttam jól, hogy az osztrák tüzerek újra töltenek... készen vannak... az égő kanócot odatartják az ágyú gyújtólukához.

- Hasra, fiúk! Kartács jön! - ordították Bárdy, Gorove, Jankó, Farkas és a többi tisztek.

Az egész zászlóalj földre vetette magát, irtóztató, metsző sivítással repült el fejük fölött a kartácszápor. Aztán újra felugrottunk és a legnagyobb gyorsasággal futni kezdtünk. Egy pillanat... füstben állok, az osztrák ágyúkat, tüzereket látom magam előtt... Hegyibe! Bárdy már akkor egy tisztet levágott... Egy fiatal legény letérdelt elém és könyörgőleg összetette a kezét.

- Bújj az ágyú alá! - kiáltottam rá, s a legény az ágyú alá hasalt, mintha megsebesült volna.

...Vad kiáltásokkal tört be a zászlóalj az ütegbe. Aki nem adta meg magát, az meghalt. A fiúk egy része, mint a bolond, ugrált az ágyúkon, a sipkáját lobogtatva, s a zászlóinkat magasra tartva, a másik része azonnal az ellenséges gyalogságra rohant... Mi pedig, Bárdyval, összeszedtünk vagy harminc embert, s a lovasságra bocsátottunk egypár sortüzet, úgy, hogy az is bemenekült a városba. A német meg volt törve...

...És ezalatt a veressapkás zászlóalj fogcsikorgatva, lábhoz tett fegyverrel állt. Neki egy mellékutat kellett őriznie. Sem a dicsőségből, sem a veszedelemből nem vehette még ki a részét. A fiúk a fogukat csikorgatták. Mikor jön már rájuk a sor? Hát a harmadik zászlóalj ma mindent learat előlük?

A síkon egy osztrák lovasezred bontakozik ki. A mellüket borító fényes vaslemezeken csak úgy szikrázik a nap. Odáig hallik paripáik nyerítése és a kardhüvelyek csattogása. Ez nekik való ellenség volna. Jó kemény falat. Ez a gondolat egyszerre megvillan valamennyi fejben. Aztán a tisztek kardja kiröppen a hüvelyből, a szuronyok felcsattannak a puskavégre és felharsan a kiáltás:

- Rajta, magyar!

És (ami példátlan a háborúk történetében) a zászlóalj, tehát gyalogság, szuronysegezve megrohanja a lovasezredet. A cingár, barna fiúk a lovasok közé rohannak, ütnek, szúrnak, lőnek, vágnak... a lovasok karddal szabdalják, lóval tipratják őket, de még a sebesülten féltérdre ereszkedő honvéd is utolsó erőfeszítéssel lehúzza nyergéből a lovast, hogy harcképtelenné tegye... Irtóztató ez a gomolygás, ordítás, fegyverzörej... de az ellenséget lassanként a rettegés fogja el, hisz ezek nem emberek, de oroslánok! Ezekkel nem lehet bírni... Azután megfordítják a lovuk fejét és elvágtatnak. A büszke, fényes, csupa erős, izmos emberből álló lovasezred megfutott a honvédgyerekek elől...

...Mikor az ellenség teljesen ki volt verve Szolnokból, Damjanich odalovagolt a 3-ik zászlóalj elé, levette kalapját és így szólt:

- Fiúk, a mai napon véghezvitt tettek után megérdemelnétek, hogy egytől-egyig tisztekké nevezzelek ki benneteket. De hol lenne akkor az én harmadik zászlóaljam?

Nem tudta tovább folytatni. Szeme örömkönnyektől csillogott. Csak intett fiainak, azzal megfordult és elvágtatott táborkarával.

- Éljen Damjanich apánk! - zúgott utána a zászlóalj.

Majd a 9-ik veressapkás zászlóalj előtt állította meg erősen habzó paripáját.

- Fiúk! Ez egyszer sikerült, de máskor meg ne próbáljatok lovasságot megrohanni.

Ezzel leeresztette előttük kardját, s szólt:

- Büszke vagyok rátok!

...Aztán, mikor már elfutott az ellenség, eltemettük elesett vitézeinket, s külön sírba tettük az ellenség ötszázhatvan halottját. S most Szolnok mellett heverünk a táborban, s beszélünk a véres harcról, amelyben résztvettünk. És alig várjuk, hogy újra harcba menjünk... Itt van köztünk a kis tüzér, Bárdy Gyurka is s csendesen beszélget a másik hőssel, Bárdy Gázsival, aki a zászlóalj élén rohan az ágyúkra s még csak a hajaszála se görbült meg. Ne is görbüljön!

Ez volt a szolnoki csata 1849 március 5-én. Itt már nekilódítottuk a németet, el is kergetjük Bécsig.

HARMADIK FEJEZET.

Kapitány, hadnagy, káplár.

Szomorú város volt ebben az időben - 1849 elején - Budapest városa. Nem mulatott, nem táncolt, nem énekelt ott senki. Színházban nem játszottak, a korcsmák üresen állottak. Alig lehetett a városban mást, mint öreg embert, asszonyt és gyereket látni. Az ifjak, az erős férfiak, messze onnan, a magyar zászlók alatt harcoltak.

Estefelé mindenki sietett haza, bezárta a kapuját, ablaktábláit, s csöndesen elbeszélgetett övéivel. Az utcák néptelenek, sötétek voltak, csak az ellenséges katonák őrzőjáratainak lépései kongottak. Ezek egész éjjel hallatszottak... Óh, a katonák résen állottak, nem bíztak a lakosságban, s fogcsikorgatva haladtak el a házak közt, mert sejtették, hogy bent a zárt, néma falak közt minden család imádkozik a magyar fegyverek győzelméért.

Ezt nem akadályozhatták meg.

Csak egy nagy palota ablakai fényeskedtek a sötét városban. Ez a királyi várak volt, fent a budai hegy ormán. Esténként, késő éjszakáig, száz ablakból látszott le a világosság a csöndes városra.

Igen nagy úr tanyázott a büszke palotában. Olyan úr, akinek a kezébe akkor Magyarország sorsa volt letéve. Aki az ország minden lakójának élete és halála fölött rendelkezett.

Ott lakott Windischgrätz herceg, akit Bécsből nagy hadsereggel leküldtek, hogy: „Magyarországon rendet csináljon.” Ami annyit jelentett, hogy tiporjon el bennünket.

És ő bevonult Budapestre, beült a gyönyörű kastélyba és azt hitte, hogy Magyarországnak most már vége van. Ezt is jelentette Bécsbe.

Irnokai egész nap dolgoztak, csinálták a sok irka-firkát, így osztották be Magyarországot, úgy osztották be. Erdélyt elszakították, a Délvidéket elszakították, mindenféle parancsokat, intézkedéseket küldtek szét s mentek az osztrák kormánybiztosok, hogy az országot birtokukba vegyék.

A jó herceg nagyokat bámult, amikor kiküldött emberei szégyenkezve jöttek vissza s azt a tanácsot adták bölcs gazdájuknak, hogy előbb talán mégis egészen el kellene foglalni az országot s aztán beosztani. Mert ezek az átkozott magyarok egy cseppet sincsenek ám tönkretéve s a szegény kormánybiztosokat puska- és szuronydöfésekkel fogadják.

Hallatlan vakmerőség! Ezek a magyarok maguk akarnak urak lenni a saját hazájukban.

No hát, majd megtanítjuk mi őket keztyűben dudálni!

És ettől kezdve a herceg úr a hadsereg műveleteire fordította minden gondját.

A szigorú tél elmúlt, tavaszi napfény mosolygott alá újra Magyarország véráztatta rónáira és völgyeire. A remény kezdett vele visszatérni a bús magyar szívekbe.

...Híre járt, hogy Damjanich Szolnoknál csufosan megverte a németeket... Biztosat senki se tudott, de egy este valami kétszáz sebesültet hoztak a ceglédi vasuton Pestre... Tehát az osztrákoknak valahol nagy veszteségük volt.

...Egy szeles áprilisi délután a nagyhatalmú herceg délutáni álmát aludta a királyi kastélyban. Álmában, mint diadalkoszorúzza hős, robogott végig az országon, a honvédek puska helyett virágot tartottak a kezükben és az ő homlokára tüzték, a huszárok kard helyett kalácscsal traktálták, s még a lovuk is dióspatkóval volt megpatkolva. Éppen odáig ért álmában, hogy Debrecen elfoglalta és Kossuthot elfogta... mikor egy hang fölébresztette.

A hadsegédje állt előtte.

- No, mi az? - szólt a herceg, bosszúsan ásítva. - Milyen kár, hogy a szép álom csak álom volt.

- Futárok a harctérről, kegyelmes úr. Köztük egy orosz ezredes Erdélyből.

- Vezesse a vezérkari irodába őket.

A vezérkari iroda tele volt tisztekkel. A terem közepén lévő nagy asztalra Magyarország térképe volt kiterítve, azon csinálta a haditerveket a herceg. A szárnyasajtó kifelé csapódott.

- A kegyelmes úr! - jelenté az inas.

A beszélgetéstől hangos teremben mély csönd lett. Mindenki feszes katonai állásba helyezte magát. Legelől az orosz ezredes, egy ölmagas, szép, feketeszakállas ember, akinek melle tele volt érdemjellel.

- Jó napot, urak! - köszöntötte őket Windischgrätz s az orosz tiszt felé fordult.

Ez egy lépést tett előre.

- Korpanov ezredes, ő felsége, a cár testőr lovasezredéből, - így mutatta be magát.

- Üdvözlöm, ezredes, - felelt Windischgrätz, - minő hírt hoz nekünk Erdélyből?

- Rosszat, kegyelmes úr, - szólt hidegen a muszka, - e pillanatban egész Erdély a magyarok kezében van.

Zúgás hallatszott a teremben.

- S hol vannak seregeink? - kérde Windischgrätz.

- Oláhországba menekültek. Az oláhok hegyei közé húzódtak, a szászok pedig meghódoltak Bemnek.

- S minek tulajdonítja ön a lázadók sikereit? - folytatta a herceg.

- Tábournokom megbízásából ki kell jelentenem, hogy az önök vezérei tehetetlen és hasznavehetetlen emberek. Bem az orruknál fogva vezette őket.

Bosszús moraj hallatszott a teremben.

- Csendet kérek! - kiáltott Windischgrätz s az orosz felé fordulva folytatta, - dehát az orosz segítőhadak, ezredes úr, azoknak a meneküléséhez az ön nagyon is őszinte tábornokának nincs semmi szava?

Az orosz az ajkába harapott s éles hangon így felelt:

- Kegyelmes úr, figyelmeztetem, hogy amikor mi Erdélybe bevonultunk, a cár ő felségétől semmi határozott parancsunk nem volt, csupán az önök tábornokai kértek föl, hogy Nagy-Szebent megszálljuk. Mikor aztán Bem Nagy-Szebent megtámadta s az egész Székelyföldet ránkzúdította, folyton harcolva, lassan kihátráltunk Erdélyből.

Gúnyos derűtség hallatszott a teremben. Az orosz főlegyenesedett és villogó szemmel körülnézett.

- Meg kell önöknek tudniok, hogy az ostrom és a visszavonulás alatt seregünk fele elesett... Kétezer orosz vitéz vére öntözte Erdély földét az önök ügyéért. Ez talán mégsem olyan mulatságos dolog.

Mély csönd lett a teremben. Még a légy zümmögését is meg lehetett volna hallani.

- Köszönöm, ezredes úr, - szólt Windischgrätz ridegen s intett, hogy a kihallgatás véget ért.

Az orosz meghajolt, összeütötte sarkantyúját és hátrább állt. A herceg némán, de izgatottan járkált egy darabig fel s alá. Senki se mert szólni hozzá.

- Ez az erdélyi história megzavarja minden számításomat, - mormogá.

Nagyot toppantott.

- Eh! Halljuk a többi hírt.

Egy dragonyos kapitány állt elő.

- Futár Schlick tábornoktól, - mondá, s levelet adott át.

A herceg hevesen föltépte az írást. Arca kiderült. A tiszték feszült figyelemmel előrehajoltak.

- Uraim, Schlick tábornok Hatvannál kétszer és Hortnál egyszer szétverte a lázadókat, s a vett parancs szerint Gödöllő körül vonja össze hadtestét. No, Blomber, - fordult vígan egy másik kapitányhoz, aki feszesen várta, hogy rákerüljön a sor, - önt Jellasich tábornok küldi, ugy-e?

- Igenis, kegyelmes úr.

- Remélem, hogy szintén jó híreket hoz.

- Igen, kegyelmes úr. A bán ő kegyelmessége parancsából tudatom a kegyelmes herceggel, hogy Tápió-Bicskénél Klapka lázadóvezér hadtestét teljesen szétvertük. Négyszáz honvéd elesett, háromszáz a kezünkbe került, tíz ágyút és egy zászlót elfoglaltunk. Jellasich tábornok a vett parancs szerint Gödöllő felé vonul csapataival.

A herceg fel és alá szaladgált örömeiben. Végre megállt a térkép előtt, s odaütött öklével.

- A lázadók meg vannak rendülve, összes hadtesteink útban, itt lesz uraim, a döntő ütközet, amely a forradalomnak véget vet.

...Az a hely, amelyet a herceg úr az öklével döngetett, Isaszeg volt...

- Aztán majd kitisztítjuk Erdélyt, - folytatta a herceg, - mert legyen nyugodt, Korpanov ezredes, ki fogjuk tisztítani az önök segítségével is.

Az orosz tiszt könnyedén meghajolt, mintha azt mondta volna: örülni fogok rajta. Nem olyan nagy öröm a muszkának, hogy a német kedvéért a magyaroktól agyonveresse magát.

- Fel, uraim! - kiáltott a herceg, - készüljenek, vacsora után mindnyájan indulunk Gödöllőre. Oda tesszük át a főhadiszállást.

...Tanuljátok meg most, fiaim, hogy a hír és hír közt nagy a különbség. Egészen másképp kapja a hírt a kegyelmes herceg, mint ahogy az valójában történt. Mert ő nagy úr, neki nem szabad a pusztá igazságot beadni, mert megharagszik... S a küldő is szépíti egy kicsit a történetet, különben ő kerül bajba.

Menjünk csak le a királyi palota földszintjére, meglássátok, hogy közelebb jutunk az igazsághoz.

Itt, közel a konyhához, ahol Krámfutter Vencel főszakács úr vezetése alatt valami húsz kukta sürgölődött, volt egy nagy ebédlő, amelyben egész nap terített asztalok mosolyogtak a belépőre.

Itt ettek a futárok és kísérők, akik a nap és éj minden percében jöttek-mentek, hozták a híreket és vitték a parancsokat.

Míg a főtisztek fönt a kegyelmes úr ébredését lesték, itt falatozott két hadnagy - egy dragonyos és egy dzsidás, - az egyik Schlick futárját, a másik Jellasich futárját kísérte.

- Hogy álltok? - kérdé Jellasich hadnagya.

- Tudja Isten, - felelt a másik vállat vonva, - négy nappal ezelőtt kikergettük a magyarokat Hatvanból, s ott kényelmesen elhelyezkedtünk. Schlick oly biztosnak érezte magát, hogy a prépost nagy ebédjén - pedig tudod, nem szokott hencegni - kijelentette, hogy aki nyúlvasadást akar látni, az jöjjön ki holnap a csatát megnézni.

- Nos?

- Nos, másnap Gáspár hadteste a város előtt rántámadt és megvert bennünket. Aztán megrohanta a várost és kivert onnan bennünket.

Schlick a fogát csikorgatta, ágyúkat szegeztetett a saját csapatainak... azok mégis meghátráltak... Aztán a huszárok utánuk eredtek és Hortnál teljesen szétverték a dzsidásainkat. Most szép rendben vonulunk Gödöllő felé. Képzelted, hogy folyik a félszemű Schlick orrávére. Olyan harapós, hogy a legkisebb hibáért főbelöveti a katonáit. Nyúlvasadást hirdetett és belőle lett nyúl. Őt kergették. Meg is tiltotta, hogy többet senki az ő hadtestében a honvédeket csúfolni ne merje. Nagyon szégyenli magát. Hát ti hogy vagytok?

Jellasich futárjának a hadnagya, sovány, hosszú, sápadtnak látszó fiatalember, megpödrötte a bajuszát és nagyon komolyan kezdé:

- Pajtás, én azt hiszem, hogy mi is csehül állunk. Én azt hiszem, hogy a magyarok, amíg a herceg úr ökegyelmessége Pesten az országot részekre osztogatta, a Tisza mögött nagyszerű hadsereget szerveztek maguknak, s most egyszerre előretörnek. Szolnoknál megverték Kargert, Hatvanból elkergették Schlicket, minket pedig elláttak Tápió-Bicskénél.

- Vereséget szenvedtetek? - kérde a másik.

- Teljes győzelmet arattunk. S mikor azt hittük, vége a csatának, a magyarok, ezek az ördögös fickók újra támadtak, s elpáholtak bennünket.

- Hogy történt?

- Tápió-Bicskénél feküdt egy egész hadtestünk, 9000 ember, de a magyarok azt hitték, hogy csak az utóhadunk van ott. Klapka egypár zászlóaljjal s néhány ágyúval a Tápió hídján keresztül közeledett, s vakmerően megtámadta a falut. A hadtest azonnal kibontakozott, s ellentámadásba ment át. A magyarok vitézül védték magukat, de végre engedtek, lassan visszavonultak a híd felé. Ez volt a veszedelmük. Összes tüzérségünk a hídra lőtt. Erre több magyar csapat a híd elkerülésével a Tápió vizén akart átgázolni s vagy a mocsarakba fulladt, vagy a kezünkbe esett. Ágyúikat is elvettük, egy zászlóaljuk is a kezünkbe került... A magyarok, már, akik megmenekültek, Nagy-Káta felé futottak... A Civallart-dragonosok, a horvát határőrök, a vadászok dörgő hurrával utánuk. Ekkor...

Itt a fiatal tiszt megállt és fölhajtott egy pohár bort.

- Nos, ekkor? - sürgette társa.

- Ekkor a dragonosok baloldalán egy óriási porfelleg jelenik meg. Egy friss huszárezred jött segítségül. A dragonosok szembefordulnak. Messzelátó csöveinken jól láttuk a dolgot. Sternberg vezérőrnagy hamar négy század báni (horvát) huszárt indít a magyar lovasság oldalába... Ezek el is vágatnak, de egy veressapkás magyar lovasüteg háromszáz lépésről oldaltkapja őket, s olyan kartácszáport bocsát rájuk, hogy eszük nélkül, felbomolva rohannak vissza. Ezalatt a huszárok és dragonosok összecsaptak, s a dragonosok meghátráltak. A diadalmas rivalgással előrenyomuló huszárokat csak gyalogságunk tüzelése tudta megállítani. A huszárok szép rendben visszavonultak. Sternberg a dragonosok rendezéséhez fogott. Ekkor látjuk, hogy Káta felől sebesen közeledik egy vörös tömeg és egy fehér tömeg.

- Végünk van, - mondá Rasotics, - tudjátok, mi az a vörös-fehérség ott?

- Mi? - kérdék a tisztek, mialatt messzelátóikon nyugtalanul kémlelték a síkot.

- Az Damjanich a veressapkásokkal és a fehértollasokkal, a lázadók legfélelmeesebb zászlóaljával. A híd mögé mind, most már a Tápió-vonalat kell csak megtartanunk.

Míg a huszárság új rohamra készült, a magyar ágyúk megkezdték a tüzelést, s Damjanich katonái mennydörgő hangon kiáltották: Éljen a haza! azalatt mi megfűvattuk a hátrálót, s Rasotics tábornokara (Jellasich nem volt ott) a hídon visszavágtatva, egy dombon foglalt állást. Lihegve érkeztek vissza futó csapataink, a híd dübörgött alattuk, s újra állást foglaltak. De a magyarok még sebesebbek voltak. Most megcserélődtek a szerepek. A mi katonáinkat szorították neki a hídnak és a mocsárnak. Hej, hány százan fulladtak bele szegény katonáink közül a vízbe! Rasotics összes ágyúit a hídnak szegeztette, hogy a magyarok átkelését meggátolja. Azt hiszed, megijedtek? Szó sincs róla! Amint Damjanich kinyújtotta a kardját, a veressapkások vad kiáltással megrohanták a hidat. Ágyúink rémítőt dörrentek, s mikor a füst eloszlott, láttuk, hogy alig kilenc-tíz veressapkás maradt a hídon, köztük a zászlótartó a magasra emelt lobogóval. Ekkor rohantak a hídra a fehértollasok, a 3-ik zászlóalj, legelől Földvály Károly őrnagygyal, akiről katonáink közt az a monda, hogy nem fogja a golyó. Földvály kikapja a zászlótartó kezéből a 9-ik zászlóalj lobogóját, magasra emeli, a két összekeveredett zászlóalj áttör a hídon, szuronyszegezve letiporja a horvát határőröket, halomra lövi a vadászainkat, s folytonos: Rajta magyar! kiáltásaival megrémíti legbátrabb katonáinkat is. A hídon ezalatt folyton dül át a honvéd, akik azelőtt futottak és visszatértek... Lassan a faluba hátrálunk, azt is azonnal szuronyszegezve megtámadják... Felgyújtottuk a falut... Mítsem törődtek vele... Az égő házak közt folyik a harc tovább, míg végre kivonulunk a Bicske mögött levő magaslatra s megvetjük ott a lábunkat.

Hiába minden... a magyarok már megkerülésünkhöz láttak... Meg kell végképp hátrálnunk. Ez, pajtás, a tápióbicskei csata.

Hallgattak egy darabig, mindegyik csöndesen fölhalt egy pohár bort.

- S mit szól ehhez a herceg? kérdé a Schlick tisztje.

- A herceg? Az nem tudja ám meg az egészet. Neki Jellasich csak a csata első részét jelentette, s hozzátette, hogy a parancs szerint vonulunk Gödöllőre. Ha győztünk volna is, Gödöllő felé vonulnánk, hát minek tudja meg a herceg, hogy közbe egy kicsit elverték bennünket.

- Igaz. Schlick is így okoskodott, amikor a jelentést csinálta.

- És még hátra van a döntő ütközet, amikor összes haderőink együtt lesznek.

- S amikor kamatostul visszaadjuk a lázadóknak a kölcsönt.

- Adja Isten! - s a két osztrák tiszt fegyvereik győzelmére koccintott.

...No, ugy-e, gyerekek, itt a hadnagyoknál már egészen másképp hallottuk a hírt, mint odafent, a kegyelmes herceg úrnál. Bizony a „lázadók” csúnyául megrakták az osztrák hadsereg egyes hadosztályait - de ezt Schlick is, Jellasich is röstellték bevallani... Ámitották magukat is, meg a herceget is.

...Ha már most legjobban meg akarjuk az igazságot tudni, menjünk még egy lépéssel odébb. Hagyjuk el a királyi palotát, és lépünk be a Fehér Hattyúhoz címzett fogadóba, ahol a futárokat kísérő káplárok szoktak tanyázni.

Itt borozgattak egymással Dubnik és Pampusz vén cseh dragonyos káplárok, az első a Schlick futárját, a második Jellasich futárját kísérte. Csaszlauból valók mind a ketten, ahol olyan jó pampuskát sütnek a kövér cseh asszonyok, s ahol olyan kemény nyelven beszélnek, mintha szavak helyett mogyorót ropogatnának a foguk közt.

- Én mondom neked, kamerad (pajtás), - szólt Dubnik, aki Jellasich táborából jött, - hogy rosszul mennek a dolgok. Elvesztettük mi már ezt a háborút, ott veszünk mindnyájan azon a nagy lapos síkságon, sohase látjuk meg többet Csaszlau pirostetejü tornyait.

Egy itce vörös bort egy szuszra felhajtott, mintha ez volna az utolsó, s azok a csúnya magyarok már a háta mögött állnának, hogy ettől az örömtől is megfosszák.

Pampusz búsan követte példáját, Dubnik folytatta:

- Elestek Podlupka, Strazsák, Pavlicsek. Az egyiket huszárok vagdalták össze, a másikat az ágyúgolyó kettészakította, Pavlicseket Szolnoknál szuronnal döfték le a lováról azok az átkozott veressapkások. Hallod, Pampusz, szuronnal mentek a lovasságra. Ezek nem emberek, hanem ördögök. Nem félnek ezek semmitől. Mikor a két kezüket ellőttük, akkor a fogukkal harapnak bennünket.

- Hej, haj, bizony, bizony! - mormogá szomorúan Pampusz, - én tudom, hogy miért van ez, pajtás. Mert nekik igazságuk van, nekünk pedig nincs igazságunk.

- Úgy van, úgy van! Ők tudják, miért harcolnak, mi pedig nem tudjuk. Ők a hazájukat védik, a családjukat, a házukat... Mi pedig harcolunk, mert a hadnagy parancsolja, a hadnagynak parancsolja a kapitány, a kapitánynak az ezredes, az ezredesnek a tábornok és így tovább... Hej, ha én még egyszer jóllakhatnám csaszlaui pampuskával! Rossz világ, kutya élet a szegény katona élete!

...Így búsultak a Fehér Hattyúban Dubnik és Pampusz, nem látván be, hogy miért vesszenek ők el dicstelenül a magyar fegyverek csapásai alatt, amikor oly boldogan élhetnének Csaszlau városában.

Ezt is érdemes volt megtudni.

NEGYEDIK FEJEZET. **Krámfutter Vencel ebédje.**

Krámfutter Vencel nagy úr volt Budán. Fontos hivatalt viselt Windischgrätz herceg mellett. Ő vala az a kiváltságos ember, akire a kegyelmes herceg a gyomrát bízta. Más szóval a hercegnek főszakácsa volt.

Hús esztendő óta gondozta immár a kegyelmes úr becses gyomrát, pedig az válogatós, kényes gyomor volt. S otthon, Bécsben, vagy a herceg csehországi kastélyában még megjárta, még csak könnyen ment a dolog. Ott elő tudott teremteni Krámfutter úr mindent, amire a konyhában csak szüksége volt. De itt, Pesten, olyan nehezen ment a mesterség. Itt még csak tisztességes marhahúsrá is alig tudott szert tenni. Anélkül a két kocsi élelmiszer nélkül, amit Bécsből szállítottak minden harmadnap a konyhára, tisztára megbolondult volna Vencel gazda. Különösen, mivel gazdája a háboru idejére az ő fizetését is megduplázta, s ő kötelességének tartotta ezért duplán kitenni magáért.

Éppen most is arra a hírre sietett le Vencel gazda az udvarra, hogy megjöttek a terhes szeke-
rek Bécsből. Ha azt mondom, hogy sietett, ezzel nem akarok sokat mondani. Krámfutter úr testi terjedelme nem engedett meg nagyobb sietséget. Gondolhatjuk, hogy ha hús év óta a herceg konyháját vezette, ő maga is milyen jól táplálkozott. Csupa háj volt az egész ember és oly gömbölyű, hogyha valami dombról lelódították volna, úgy gurult volna lefelé, mint egy golyó. Szép, gömbölyű tokája messzeföldön ritkította párját.

Éppen leült egy székre, hogy onnan a kocsik lepakkolását személyesen igazgassa, mikor egy tiszt jelent meg előtte.

- Krámfutter úr, hagyja el a pakkolást. A herceg úr ő kegyelmességének parancsára az egész udvartartás még az éjjel Gödöllőre utazik. Amint a vacsorát betálalták, készüljenek.

Említettük fennebb, hogy milyen remek tokája volt Vencel gazdának. Most hozzá kell tennünk, hogy onnan mindent le lehetett olvasni. Ha dühös volt, elbámult, vagy megijedt, tokája megsokszorozódott, dupla vagy tripla toka lett belőle. Ennél többet még nem láttak álla alatt. Mialatt a tiszt beszélt, Vencel gazda tokája hullámozott egy kicsit és egyszerre csak megduplázódott.

- Még beljebb megyünk ebbe az országba? - hebegte.

- Persze! Gödöllő csak az első állomás. Aztán jön Debrecen, Arad, talán Erdélybe is átmegyünk, - szólt a tiszt és otthagya Vencel gazdát.

Vencel gazda megvakarta a tokáját, azután megvakarta a fejbúbját és kifordított görög-dinnyéhez hasonló piros ábrázata elborult.

- Átkozott háború! - mormogta a foga közt.

Vencel gazda, dicséretére legyen mondva, nem félt a háborútól és nem is haragudott érte. Gazdáját győzhetetlen nagy vezérnek tartotta, akiről a konyhában folyton hirdette, hogy az egész világ bámulója, s meg volt győződve, hogy a magyar lázadókat leigazza. Ő is sütkérezett Windischgrätz képzelt dicsőségében, s bécsi barátaihoz intézett leveleiben (melyeket az iskolavégzett első kuktának diktált) úgy beszélt a hadjáratról, mintha abban ő is egyik fő-fő tábornok volna.

Nem, nem ez bántotta Vencel gazdát. Ha a herceg azt rendelte, hogy a háztartás vonuljon Gödöllőre, úgy akkor az olyan biztos hely volt, mint akár Bécs. Még a felkészülődés se bántotta - hús legénynek és lánynak parancsolt a konyhában.

Más volt itt a bibi: Eleonóra asszony, Vencel gazda felesége. Eleonóra asszony jutott eszébe, mikor a tokája megduplázódott s piros arca elszomorodott.

Eleonóra asszony kövérség dolgában mitsem engedett Vencel gazdának. A roppant háj idővel oly lustává tette, hogy jóformán egész napját egy roppant nagy bőrkarszékben töltötte, melyet mindenüvé magával vitt. Csak a nyelve volt eleven; a beszélgetésben, pörölésben fáradhatatlan volt.

Ettől a nyelvtől való félelem búsította Vencel gazdát, mikor a parancsot kapta.

Eleonóra asszony már a budai állapotokkal is elégedetlen volt. Elszakítva bécsi barátnőitől, kikkel mindennap együtt uzsonázott s kávézás közben jóízűen elpletykázgatott, nagyon unta magát itt, ahol senkije se volt. Szidta a háborút, szidta a férfiakat, mint vérszomjas tigriseket, szidta különösen a magyarokat, mint betyárokat, akik a kegyelmes hercegnek és udvarának oly sok bajt, kényelmetlenséget okoznak. Szegény Vencelnek ugyan volt mit hallania minden nap, reggeltől estig. Az egész férfivilág nevében ő egymaga szenvedett Eleonóra asszony éles nyelvétől. Százszor is meg akarta mondani, hogy mit tehet ő, szegény szakács, az egésztől. A herceg parancsol, Krámfutter engedelmeskedik és megy oda, ahová rendelik. De annak bevallása, hogy ő senki és semmi, ártott volna neki Eleonóra asszony előtt, s azért továbbra is olyan arccal hallgatta a felesége kifakadásait, mintha ő, Vencel gazda, indította volna és vezetné az egész háborút a magyarok ellen; a herceg meg csak az ő, Vencel gazda főszakácsa volna.

De hogy Vencel gazda volt legalább is olyan hadvezér, mint Windischgrätz herceg, az a következőkből azonnal kitűnik.

Három ügyes kuktát indított útnak Eleonóra asszonyhoz, hogy a veszedelmes hírre előkészítsék.

Az első kiabálva rohant be ő nagyságához:

- Ténsasszony, ténsasszony, hallotta már a parancsot, megyünk az éjjel Debrecenbe!

- Megbolondultál? - hörögte a kövér asszonyság.

- Nem én! Saját fülemmel hallottam.

Eleonóra asszony elvörösödött a dühtől s a fejét támasztó vánkost a kuktához vágta, aki elmenekült.

Ekkor berohant a másik kukta. Ez már sírt.

- Ténsasszony, kezit csókolom, ne engedjen minket elvinni egyenesen a magyarok torkába. Paprikást csinálnak belőlünk és megesznek.

Eleonóra asszony ekkor már nagyon dühös lett.

- Hát csakugyan igaz? - kérdé elhaló hangon.

- Igaz hát! Debrecenbe vagy Kolozsvárra megy az egész udvar.

- Küldd be Vencelt! - kiáltott az asszonyság s egy széket készült a kukta fejéhez vágni.

Ez is kihátrált. Ekkor toppant be a harmadik kukta. Ennek föladata volt Eleonóra asszony közeléből minden olyan tárgyat eltávolítani, melyet valakinek a fejéhez lehet vágni. Ezt a feladatát sikerrel teljesítette s egyúttal megmondta Eleonóra asszonynak, hogy bizony fáradtságos és hosszú utazás vár a konyhaszemélyzetre s ha ő a ténsasszonynak volna, visszafordulna egyenesen Bécsbe.

Itt csillapodott Eleonóra asszony haragja, mert eszébe jutott, hogy hátha azért ijesztgetik őt, hogy visszaforduljon Bécsbe. - No, abból ugyan nem esztek! - gondola az érdekes asszony-ság.

Most lépett be csak Krámfutter gazda, kezében a hadi térképpel. A felesége bizalmatlanul pislogott rá.

- Képzeld csak, kedves feleségem, - kezdé Vencel úr, - ezeket a gyáva fickókat alig tudom megnyugtatni. Kétségbe vannak esve...

- Miről van szó? - kérde Eleonóra asszony.

- Arról, hogy a hercegi udvartartás még ma Gödöllőre menjen. Nézd csak, ide két óránnyira, éjfélre már ott leszünk.

Eleonóra asszony belepislantott a mappába és megkönnyebbülten sóhajtott föl.

- No, ezért nem volt érdekes olyan lármát ütni, - mondta szelíden.

- Hát neked is jajgattak? - kérde a ravasz Vencel, tettetett csodálkozással.

- Még azt is mondták, hogy legjobb volna, ha visszamennék Bécsbe.

- Itt tudnál hagyni engem? - szólt Vencel gazda érzékeny hangon és nagyot cuppantott a felesége kövér kacsójára.

- Nem, Vencel, nem hagylak el. De tovább nem megyünk, ugy-e?

- Tovább? Soha! Azt már nem teszem, - kiáltott Vencel elszántan és örült, hogy ily ügyes fogással le tudta fegyverezni az asszony haragját.

Éjjel egy század dragonyos fedezete alatt az egész konyhaszemélyzet Gödöllőre költözködött, ahol Windischgrätz herceggel Grassalkovics herceg kastélyában szállt meg.

Eleonóra asszonytól egyetlen panaszos szót sem lehetett hallani. A kétórai kocsikázás után mindjárt le is feküdtek és édesdeden aludtak. Még alig virradt, már fölverték Vencel urat. Windischgrätz egyik segédtsíztje állt előtte.

- Főszakács úr, a kegyelmes herceg azt üzeni, hogy ma este hatkor kitünő ebéd legyen, mert itt lesznek Schlick és Jellasich tábornokok is. Tudja, hogy Schlick mindig azt hirdeti, hogy ő neki jobb konyhája van, mint a kegyelmes hercegnek.

Krámfutter megvetőleg mosolygott.

- Majd más véleményen lesz este Schlick tábornok úr, - szólt nyugodt önbizalommal.

- Aztán meg azért legyen az ebéd fényes és gazdag, mert ma tönkreverjük a lázadókat. Ma az utolsó emberig megsemmisítjük őket.

- Legyen nyugodt, százados úr, az ebéd méltó lesz a győzelemhez.

...És mialatt a gödöllői parkban álló osztrák katonák pálinkát és száraz kenyeret reggeliztek, Vencel gazda elővette a bécsi kocsikból a tengeri halakat, a ritka fajtájú, üvegházban termett gyümölcsöt, a fiatal csibét, a finom, szárított zöldséget és elkezdte az előkészületeket a nagy ebédhez. Ma különösen ki akart tenni magáért.

És ez éppen április 6-ikán, Urunk halála napján volt. Eleonóra asszony meg is jegyezte:

- De hogy lehet nagypénteken ilyen ebédet rendelni!

- Oda se neki, édesem - felelt rá Vencel, - a katona eleget bőjtől olyankor, mikor nincs mit ennie.

Vencel úr egy üveg vörösborot készített magának a konyhára. Mikor az első pohárral töltött s magasra emelve gyönyörködött benne, egyszerre megdördültek odakint az ágyúk.

- Megkezdődött a vadászat, futnak már a nyulak, - és ezzel fölhajtván a bort, vígan dolgozni kezdett.

...1849 április hatodika volt, s Gödöllő mellett megkezdődött az isaszegi csata.

Harmincezer magyar állt szemben ötvenezer osztrákkal. Görgey, Klapka, Damjanich vezették a magyarokat, Windischgrätz, Schlick, Jellasich az osztrákokat.

A vidék dombos, kies völgyekkel, az egész tájat erdő borította. Minden bokor tele volt katonával, s az alig bimbózó galyak közül mindenütt kardok és puskák villogtak elő.

A legjobb osztrák csapatok álltak szembe a legjobb magyar csapatokkal.

Minő harc volt ez, fiaim! Korán reggel kezdődött és éjjel tizenegy órakor még lövöldöztek egymásra.

Százhusz ágyú döngött együtvéve és reszketett a föld a katonák talpa alatt.

A tüzes röppentyűk sivítva hasították át a levegőt s ahol leestek, ott mindent felgyújtottak.

Nézzétek, ott az erdőben áll Damjanich a veressapkás és fehér tollas zászlóaljjal! Tízszer annyi ellenség hússzor egymásután megrohanja őket, de a dicső honvédek egy tapodtat sem engednek.

Ágyúval lövik őket. A golyók derékban törnek ketté a hatalmas szálfákat, s a dülő fák a honvédekre esnek. De ezek nem tángítanak.

Majd a röppentyűk tüzes esőjével borítják el az osztrákok az erdőt, hol ez a két zászlóalj áll. Az erdő kigyullad, a fű ég, de lángban, tűzben, füstben, félig megsülve, félig megfulladva áll a honvéd és el nem hagyja a helyét, amelyet rábíztak.

Az ellenség borzadva néz rájuk. Ezek nem emberek, ezek félistenek, akiken nem fog a tűz.

Nézzétek! Isaszeg házai lángban állnak és a honvédek szuronyszegezve rohanják meg, s űzik ki az égő faluból az ellenséget.

Ágyúdörgés, csatakiáltás, puskaropogás, a sebesültek jajkiáltásai, tüzes sziporkák, füst töltik meg a levegőt.

És egyszerre vagy száz trombita éles harsogása visít keresztül a pokoli tomboláson.

Oda, odanézzetek! Háromezer magyar huszár e pillanatban csap össze négyezer ellenséges lovassal.

Mint két viharfelhő mennek neki egymásnak. A magasra emelt kardok egyszerre sujtanak, irtóztató csattanással.

Alig tizenöt percig folyik az irtóztató harc, aztán a két lovas had szétválik s otthagyja a tisztáson halottait és sebesültjeit... gazdátlan paripák vadul nyerítve száguldanak szerteszt...

...Krámfutter úr pedig, bent a gödöllői kastélyban, apróra vagdalja a finom csirkehúst, hogy a kegyelmes herceg gyöngye gyomra jobban megemészsze és ezalatt vígan kiáltja:

- Gyerekek, ide nézzetek, így aprítja most kegyelmes urunk a lázadó magyarokat!

Mindnyájan nevettek, csak Eleonóra asszony, aki nagy karosszékét a konyha egyik sarkába tétette, szólalt meg aggódva:

- De milyen makacsul védik magukat ezek a lázadók. Az ágyúdörgés erősebben hangzik, a helyett, hogy távolodnék.

- Most vették elő a mieink az öregágyúkat, melyek nagyobbakat szólnak, - magyarázta bölcsen Krámfutter.

Az egyik kukta, aki vízért volt, berohant.

Csakugyan valami tíz lengyel dzsidást és húsz honvédet hajtottak be a parkba. A konyha személyzete kitódult, bámulni őket. Rongyos, véres, füstös, fáradt alakok voltak, kik azonban dacosan néztek őrzőik szemei közé. Mindnyájan figyeltek az ágyúdörgésre, s szótlánul lehevertek a földre.

- Micsoda koldusfigurák ezek! - fitymálódott Eleonóra asszony.

- Hisz ezeket a kegyelmes herceg a lovaglóstorával megkergeti! - mondta Krámfutter és mindnyájan nevettek az ötletnek.

...Ezalatt odakint lassan közeledett az est.

És lankadatlan erővel dühöngött a harc. A földrengető moraj közt sziklaként állt még a magyar sereg... És ekkor egyszerre trombitaharsogás, dobpergés hallatszott. Megérkezett számunkra Aulich tábornok hadteste segítségül. Egyszerre megérezte az egész magyar sereg, hogy itt a segítség.

Óriási, egekig érő diadalordítás vonul végig a völgyeken és erdőkön. Előre, magyar! Előre, előre! S miközben Aulich pihent csapatai, mint a hógörgeteg, szakadt egyik oldalról az osztrákok nyaka közé, Damjanich, Görgey, Klapka egyszerre előrezúdították egész nap harcban állt embereiket. Az égő erdőből kirohantak. Se árok, se gödör, se patak, se domb meg nem állította őket. Minden trombita azt fújta, hogy: előre! A tisztek fölemelt karddal vezették embereiket, a tábornokok ott lovagoltak a zászlóaljok közepette, a zászlótartók a nemzeti zászlókat magasra emelték, a zenekarok rázendítették a Rákóczi-indulót... A sebesültek föl-emelkedtek és le-lerogyva baktattak bajtársaik után... Ők is részt akartak venni a győzelemben. Egy-egy haldokló valami fához vonszolta magát és nekitámaszkodva, üvegesedő szemét a rohanók felé fordította. Hadd lássa a kivívott diadalt, mielőtt szeme örökre lezárul.

Az osztrák tábornokok kétségbeesve harcoltak kitűnő csapataik élén. Hasztalan! Ezt a hazaszeretettől áthatott hadsereget nem tudták föltartóztatni.

Inogni kezdtek az osztrák hadsorok. S mire leszállt az éj, futott a német Budapest felé.

A holdas éjszakában egy fényes lovascsapat száguldott megeresztett kantárszárral Budapest felé. Legelől egy sápadt, összeesett alak, kinek katonasapkája mélyen a szemére volt húzva.

Ez a kegyelmes herceg volt és kísérete. Senki se szólt egy szót se. Jókedvük, büszkeségük ott maradt az isaszegi csatatéren. Most már legalább tudta a herceg úr, mi az igazság, nem bolondíthatta senki.

...Krámfutter úr pedig türelmetlenül járkált föl s alá vagy a konyhában, vagy a konyhaajtó előtt a parkban. Elmúlt hét óra, elmúlt nyolc, a gazdái egyre késtek, tönkrement a csirke, összeesett a hal, elfőtt a leves... Hallatlan! Hogy áll ő ki most annyi vitéz tábornok elé ilyen ebéddel!

Egy kis kukta szaladt be, ijedt ábrázattal.

- Kérem, főszakács úr...

- Mi bajod? - mordult rá Vencel úr.

- A magyarok már mindjárt a faluba érnek... a mi katonáink futva menekülnek.

- Fogd be a szádat, ostoba! - kiáltott dühösen Vencel úr és ezzel hatalmas pofont akart a kis fiúnak adni. Ez azonban egy ügyes ugrással kint termett a parkban.

Kivülről azonban a zűrzavaros lárma, lövöldözés egyre közelebb jött. Vencel úr aggódva nézett a feleségére, aki azonban egész nyugodt volt.

- Amíg a kegyelmes herceg itt van, addig mi is egészen nyugodtan itt maradhatunk, - szólt hangosan, a személyzet megnyugtató végett Krámfutter úr, - már pedig ő itt van, hisz nélkülnk csak nem távozik el.

Egy pár ember lassan elpárolgott a konyhából. Ezek bizonyosan a pincében kerestek biztosabb helyet.

Óriási kiabálás, muzsikaszó hallatszott.

- Jön a kegyelmes úr, muzsikaszót hallok! - kiáltott Vencel úr és az ajtó felé sietett, melyet terjedelmes testével egészen elfoglalt.

Egyszer csak elordította magát, mintha oldalba szúrták volna s visszafordult a konyhába.

A személyzet elszörnyedt rémületében, mikor Krámfutterre nézett. Ilyet sohse látott. Vencel gazdának a tokája megnégyszereződve remegett az állán. Ez sohse történt vele életében. Mit láthatott odakint?

Krámfutternek az ajka mozgott, de hang nem jött ki belőle. Aztán hirtelen visszafordult az ajtó felé s lassan hátrált be a konyhába.

A konyhaajtóban pedig megjelent két szurony, a szurony végibe két puska, a puska végibe két fekete, piszkos, tépett honvéd. Az egyik veressapkás, a másik fehértollas volt.

- Meg ne mozduljon senki, mert lövünk! - kiáltott az egyik.

- Pajtás, de jó illatot érzek. Itt finom vacsorát főznek - szólt a másik.

E pillanatban több honvéd is megjelent s beléptek a konyhába. Mind poros, véres fiúk voltak. A személyzet a sarokba húzódott. Vencel úr átölelte Eleonóra asszonyát s csöndesen imádkoztak. Azt hitték, hogy a honvédek most nyomban megölik őket.

Az egyik honvéd fölkapott egy darab húst és mohón falni kezdte. Erre fölébredt Vencelben a főszakács és rákiáltott:

- Teszed le! Az a kegyelmes Windischgrätz herceg ebédje!

- A Windischgrätzé? - kiáltották jókedvűen a fiúk, - annál jobb étvágygyal esszük meg.

- De nem esszük meg, gyerekek! - kiáltott egy fiatal káplár, - hanem megkínáljuk vele Damjanichot.

- Helyes, helyes! Ezt a vacsorát a 3-ik és 9-ik zászlóalj rendezi Damjanichnak, - kiabálták a fiúk.

És megmagyarázták Krámfutternek, hogy tíz perc múlva tálaljon, különben mozsárba teszik és porrá törik. A honvédek kitakarodtak a konyhából, s két őrt állítottak eléje, hogy senkit se ki, se be ne eresszenek. Krámfutter pedig hozzáfogott a munkához, miközben folyton sírdogált, hogy életének legsikerültebb ebédjét a lázadók vezérei eszik meg.

Mikor Damjanich Görgeyvel, Klapkával és a többi magyar vezérrel a kastély elé lovagolt, ugyancsak nagyot nézett, mikor az ő kedves fiai eléje léptek s Windischgrätz nevében meghívták vacsorára.

De még nagyobb nézett a tábornoki kar, mikor a honvédek egymásután hordták fel a finom fogásokat.

A kiéhezett, elcsigázott, száraz kenyéren élő gyerekek egy falatot se ettek meg, mindent vezéreiknek adtak.

Ez volt a Krámfutter Vencel híres ebédje, amelyből Windischgrätz, Schlick meg Jellasich annyit látott, mint én vagy te...

Másnap Damjanich a remegő szakácsot, feleségét és a konyhaszemélyzetet visszaküldte Windischgrätznek. Krámfutter úr késő öregségig hancegett Bécsben, hogy mily hőszileg túrte a lázadóó kínzásait.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Ellenség kezében.

Esteledett. Nagy-Salló község egyik úri házából vidám muzsikaszó hallatszott ki. De nem a magyarok mulattak, hanem az osztrák gránátos tisztek. A magyar család, akié a kastély volt, elmenekült, s beültek a németek, a friss csapatok tisztjei, akik most érkeztek Ausztriából, hogy megsegítsék a császár seregét, melyet folyton püföltek a magyarok.

Jó ebéd után borozni kezdtek s a jókedv magasra csapongott. Egyszerre csak nyílik az ajtó és belép egy káplár.

- Mi baj, káplár? - szólt egy hadnagy.

- A Kapitány úrnak akarok jelenteni valamit.

- Mi az? - szólt az asztalvégről egy, a sok borivástól kivörösödött kapitány. Ő volt a legmagasabb rangú tiszt a társaságban és a faluban.

A káplár illedelmesen szalutált s szóla:

- Kapitány úrnak alássan jelentem, hogy a fogoly honvédek szétnyomták a disznóolat, amelybe csuktuk őket s most kint hevernek az udvaron.

- No, már ez mégis hallatlan! - kiáltott a kapitány.

- Ez nyílt lázadás! - szóltak a tisztek.

- Gyerünk megvizsgálni az ügyet, - folytatta a kapitány. Fölcsatolta a kardját s tisztjei társaságában zajos csörtetéssel távozott.

Az udvar hátulsó felében, szuronyos gránátosok közt egy csomó kopott, sáros honvéd heverészett.

- Álljatok fel! - kiáltott a kapitány.

A honvédek nem mozdultak.

- Örök! - ordított a kapitány, - piszkáljátok fel őket szuronnal! Ekkor egy gyerekképű fiatal honvédszázados előlépett és így szólt:

- Kapitány úr, mi is emberek vagyunk és emberséges bánásmódot kívánunk. Azt nem tűrjük, hogy piszkos disznóólba zárjanak bennünket.

Ez a fiatal magyar, aki így beszélt, Bárdy Gazsi volt. Mellette állt Tomory, aztán a kis Bárdy Gyurka s még vagy húsz fehértollas honvéd. Egy éjjeli kémszemle alkalmával estek az osztrákok kezébe.

- Lázadók vagytok, akiket mőresre fogok tanítani. Mars vissza a disznóólba!

- Nem megyünk! - kiáltott a magyar csapat és a legények dacosan fölemelték a fejüket.

- Káplár! - üvöltött képéből kikelve a kapitány, - egy padot elő! Húzzátok rá a fickókat. Ötven botütést fog minden magyar kapni.

Bárdy Gazsi halálsápadt lett és egy lépést tett előre.

- Azt ön nem fogja tenni, kapitány úr! - szólt szilárd hangon, - lövessen agyon, azt nem bánjuk, de ilyen megszegyenítő büntetést ne mérjen ránk. Mi magyarok és katonák vagyunk.

- Még feleselsz? - kiáltott a feldühödött ember s a kezében levő lovaglóstorral végigvágott Bárdy Gazsi százados arcán.

Gazsi hátratántorodott. Az ütés nyomán kiserkedt arcából a vér. Végtelen szilaj düh és elkeseredettség fogta el az ifjú hőst.

Odaugrott egy gránátoshoz, kikapta a kezéből a puskát s olyan ütést mért vele a kapitányra, hogy az összezúzott koponyával rogyott össze. Azzal eldobta a puskát.

- Lázadás, lázadás! - kiáltották a tisztek, kardot rántva, - gránátosok, gránátosok, fogjátok le őket!

De még mielőtt Gazsit lefogták volna, mint a nyíl, odarepült hozzá öcscse, Gyurka, átölelte a nyakát és csókolgatta arcán az ütés helyét. A gránátosok erővel tudták csak letépni onnan.

A leütött kapitányt elszállították s a legidősebb főhadnagy vette át a vezetést.

- Ezt a fickót, - szólt Bárdy Gazsira mutatva, - mindenesetre agyonlövetem. A többit pedig meg fogom botoztatni.

- Helyes, helyes! - kiabálták a tisztek.

Egy tejfelesszájú fiatal hadnagyocska megszólalt:

- Főhadnagy úr, van itt egy kis fiú, azt vegyük ki a büntetésből.

S Gyurkára mutatott, aki ijedt tekintettel nézett körül.

- Hallod-e, gyerek! - szólt a főhadnagy Gyurkának, - hordd el az irhátat innen, rád nincsen szükségünk.

Gyurka nem mozdult.

- Nem hallod! - szólt a jóindulatú kis hadnagy, - elmehetsz haza, mi gyerekek ellen nem harcolunk.

Gyurka kiegyenesedett, s bátran a hadnagy szeme közé nézett.

- Nem fogadok el kegyelmet, - felelt dacos hangon.

- Megbolondultál? - sűgta neki a kis hadnagy.

- Követelem, - folytatta büszke hangon Gyurka, - hogy ugyanolyan sorsban részesüljek, mint bajtársaim. Nem hagyom el őket a bajban!

- Takarodol haza! - kiáltott rá mérgesen a főhadnagy.

Gyurka egy lépést tett előre.

- Főhadnagy úr, jegyezze meg, hogy én huszonhárom csatában voltam, s annál az ágyúütegnél szolgálok, mely vitézségéért a veres sapkát kapta. Nézzen ide (és mellén szétrántotta a kabátját), ezt az érdemrendet vitézségemért kaptam. Katona vagyok és nem gyerek... én több ellenséget pusztítottam már el az ágyúmmal, mint amennyit ön életében látott.

Itt hangja megcsuklott egy kicsit s szelidebb hangon folytatta:

- Főhadnagy úr, ha ön becsületes ember, megkímél a gyalázattól... Esdve kérem, lövessen agyon, de ne botoztasson meg.

- Inkább a halál, mint a megszégyenítés! - zúgtak a honvédek.

- Eh, végezzünk! - kiáltott a főhadnagy, - hozzátok elő a padot, a kapitány gyilkosát pedig kötözzétek a fához.

- Megálljatok! - kiáltott egy mennydörgő hang.

Mindnyájan megdöbbenve tekintettek hátra: a gránátosok ezredese volt ott, lóháton.

- Mi történik itt?

A főhadnagy röviden elmondta a dolgot, kihagyván persze azt, hogy a honvédeket a disznóólba zárták. Ekkor előlépett Tomory és így szólt:

- Ezredes úr, a főhadnagy úr előadása kissé hiányos, mi nem lázadtunk fel, hanem csak kijöttünk a disznóólból, ahová csuktak.

- Kinek a parancsára? - kérdezte az ezredes.

- A kapitány parancsára.

Az ezredes összeráncolta a homlokát.

- Nem helyes az eljárás, urak. Ezek katonák, még pedig hős katonák, s önmagunkon ejtünk foltot, ha megszegyenítő módon bánunk velük. Ez a mi főhibánk: lenézzük a magyar sereget. Azért kapjuk egyik vereséget a másik után. Önök most jönnek Ausztriából, s még nem harcoltak a magyarokkal. Meg kell tudniok, hogy ezelőtt egy héttel ők egy váci csatában elesett Götz tábornokunkat katonai pompával temették el, s a kirukkolt honvédség fegyverrel tisztelgett a tábornok koporsója előtt. És mi botozzuk és disznóólba zárjuk őket? Gyalázat volna ránk.

- De ez a fiatal százados megölte kapitányunkat, - szólt a főhadnagy.

- Ezért főbe fogom őt lövetni, - felelt az ezredes. - Hogy hívják önt?

- Bárdy Gáspár, százados a fehértollas 3-ik zászlóaljban.

- Abban, amelyik ágyúinkat a szolnoki csatában megrohanta? - kérde az ezredes.

- Abban! - felelte büszkén Gazsi.

- Amelyik Tápió-Bicskénél és Vácánál a legnagyobb golyózaporban a hidat megrohanta?

- Abban! Láthatja, ezredes úr, hogy nem félek a haláltól.

A kis Gyurka sírva borult Gazsi nyakába.

- Ne sírj, Gyurka, - szólt a bátyja megindultan, - ne vedd el az erőmet. Meg kell mutatnunk ellenségeinknek, hogy tud meghalni egy magyar a hazáért.

- Ki ez a kisiú? - szólt az ezredes.

- Az öcsém, ezredes úr.

- Hány éves?

Gyurka megtörölte a szemét, kiegyenesedett és szólt:

- Az évek a mai időkben nem számítanak, ezredes úr. Huszonhárom csatában voltam!

Az ezredes elbámulva fordult tisztjei felé s halkán szólt:

- Micsoda faj, micsoda nemzet! Sohse fogjuk mi ezt legyőzni!

Aztán Gyurkához fordulva folytatta:

- Mit kíván?

- Azt, ezredes úr, hogy bátyám mellett maradhassak halála pillanatáig.

- Megengedem. Zárjátok őket a kastély pincéjébe, az ajtó elé két ór álljon, a többi honvéd az udvarban maradhat, de elég lesz melléjük tíz ór, hisz a falu tele van gránátosokkal, teremtett lélek nem mehet ki innen. Előre!

Gazsi meg akarta ölelni Tomoryt, de az ellenséges katonák megragadták és a pince felé hurcolták. Gyurka lehajtott fővel, szívében óriási kétségbeeséssel követte. A honvédek közt, pedig viharedzett legények voltak, elfojtott zokogás hallatszott.

A pinceajtó hatalmas dördüléssel bezárult a Bárdy-fiúk mögött. Az ezredes intett, s a tisztekkel visszament a kastélyba.

Amint együtt voltak, s az ajtót betették maguk mögött, az ezredes összeráncolta a homlokát és száraz, kemény hangon így szólt tisztjeihez: - Az igazi katonának első kötelessége, hogy ellenségeit le ne nézze. Nagyon rossz néven veszem önöktől, hogy a magyar katonákkal ilyen módon bántak. Önök most jöttek Olmützből, ahol örökké csak lázadó csordáknak szokták hívni a magyarokat. Nohát, büszke lehet az a nemzet, melynek katonái úgy küzdenek, mint ezek a lázadó csordák. Ezt én mondom önöknek. Tudják-e, hogy a hadjáratot elvesztettük, hogy a magyarok északon, délen, keleten és nyugaton vernek minket kifelé az országból...

A megdöbbenés moraja futott végig a tisztek között. Az ezredes folytatta:

- Azt tudják már, hogy az isaszegi csatában olyan vereséget kaptunk, hogy Windischgrätz Bécsig szaladt, hol rögtön el is bocsátották állásából s helyette Welden tábornokot nevezték ki. De még nem tudják, hogy Götz és Jablonovszky dandára milyen vereséget szenvedett három nap előtt Vácnál.

- Ezt már hallottuk, - szólt halkán egy főhadnagy.

- De nem ismerik a részleteket. Én ott voltam, s azonfelül egy fogoly honvédtisztől is hallottam sokat. Damjanich hadteste az isaszegi csata után egyszerre, mint a villám, Vác előtt terem. Mikor reggel felszállt a köd, előőrseink jelentik, hogy itt vannak a veressapkások. Alig foglaltuk el hadállásainkat a város szélén, szuronysegezve jött a lengyel légió a nagy kőhíd ellen, mely a város végén a Gombás-patakot áthidalja. A házakból, a temetőből, a patak medréből öldöklő tüzeléssel fogadjuk őket. A lengyelek nem tudták elviselni, s megálltak. Erre a mögöttük tóduló fehér-tollas 3-ik zászlóalj őrnagya, Földváry Károly, előrevágtat és kezébe kapva a lengyelek zászlaját, előre akarja vezetni őket. Az alacsonytestű, cigányképű őrnagy a magas híd közepén állott, egyik kezében a zászló, a másikban a kard. Három lovat kilövének alóla, ő mindig új lóra kap és biztatja a lengyeleket. De ezek a mi golyózáporunkban nem tudtak előre hatolni. Ekkor Földváry visszaadja nekik a zászlót és az út két oldalára rendeli őket. Aztán hátravágtat, kezébe kapja a harmadik zászlóalj lobogóját s a fehér-tollasokat nekizúdítja a hídnak. Sohse láttam ilyen rohamot életemben. Se ágyú, se puskatűz nem tudta őket föltartóztatni. Katonáink sápadt arccal látták közeledni őket. A hídtól egy pillanat alatt elverték bennünket, a város szélső házaiba vonultunk, és ott védelmeztük magunkat kétségbeesetten. Ott lőtték le a honvédek a lováról Götz tábornokunkat, amire aztán Jablonovszky kiadta a parancsot a visszavonulásra. A házakba szorult embereink százával rakták le a fegyvereket a diadalittas honvédek előtt, s mi is csak nagynehezen tudtunk elmenekülni, majdnem mindnyájunkat a Dunába kergettek. Azt meg egy fogoly honvédtisztől tudom, hogy mikor Damjanich Földvárynak az alóla kilőtt lovakért egy szép telivér paripát akart ajándékozni, Földváry azt mondta rá:

- Adjatok nekem akármilyen rossz lovat, az a fő, hogy közel vigyen az ellenséghez.

Ezek a mi ellenségeink, uraim, ilyen hősökkel állunk szemben, azért szedjék össze minden erejüket, ha nem akarnak megint vereséget szenvedni. Most kiki a tanyájára vonulhat és lefekhetik.

A tisztek csöndesen szétoszlottak a kastélyból.

...Lent, a sötét udvarban egy csomóban ültek a honvédek és halkán, fojtott hangon beszélgettek. Őreik is leheveredtek aludni, csak egy állt puskájára támaszkodva.

Még lejjebb, a még sötétebb pince egyik sarkában ült a két Bárdy testvér, összehajtott fejjel, egymást átölelve.

- Édes Gyurkám, - szólt Gazsi, - te sírsz. Érzem forró könnyeidet a kezemre peregni. Ne tedd nehezebbé az örök elválást, ne sírj. Hazámért harcoltam, hazámért halok meg emelt fővel, büszkén. Mondd meg drága jó anyáknak, hogy az ő nevével az ajkamon haltam meg.

Gyuri zokogott.

- Nézd, itt van a tárcám, benne egy csomó haj összekötve. Az én hajam. Itt van a jegyzőkönyvem, tele írással. Itt van Bem tábornoknak egy levele hozzám. Itt van egy rajz, amelyet az erdélyi hadjáratban egy jó pajtásom készített rólam. Szegény, ott fekszik eltemetve a piski domboldalban. Aztán itt van apánk gyűrűje, ez téged illet, mert most már te leszel a legidősebb fiú családjunkban.

Itt elcsuklott a hangja. Szegény Gyurka hangosan zokogott.

- Nesze, mindezt vedd át, őrizd meg jól, vidd haza és tegyétek el. Majd ha kis testvéreink föl fognak nőni, ugy-e, elmondod nekik, hogy milyen ember volt az ő Gazsi bátyjuk, akitől ezek az apróságok hátramaradtak... Óh, csak még egyszer megölelhetném őket...

Itt elfult a hangja s nagy könnyecseppek gördültek végig az arcán. Szegény Gyurka néma volt, csak zokogott, csak ölelte, csak csókolta a bátyját.

Gazsi folytatta:

- Én meghalok, Gyurka, mint annyi százan és ezren, de a mi vérünk megszerzi sokat szenvedett hazánknak a szabadságot, a békét és a boldogságot... Ugy-e, meg fogtok majd emlékezni a nyugalom korszakában rólunk, akik szerteszét az országban jeltelen sirokban alusszuk örök álmunkat. Ugy-e, hogy büszkén fogtok rólam beszélni, kis öcsém, nem fogtok elfelejteni?

Lehajolt és megcsókolta a zokogó Gyurit, aztán összeszorította az öklét és szóla:

- Óh, Bem, Damjanich, Földváry! Dicső vezéreim! Miért nem tudtam meghalni a ti szemetek előtt, szent zászlónk árnyékában, a zászlóalj élén, ágyúdörgés és Rákóczi-induló mellett!... Miért kell itt tehetetlenül állnom s várni, hogy agyonlőjenek!

Elhallgatott... a két testvér érezte egymás szíve dobogását, fogták egymás kezét és hallgattak.

Az idő múlt, odakint sűrű áprilisi köd ereszkedett le a földre.

A fogoly honvédcsoport szélén, hátát a kert kerítésének vetve, tompa kétségbeesés közt ült Tomory és azon törte a fejét, hogyan lehetne Bárdy Gazsit megmenteni.

Mély csend uralkodott mindenfelé, sűrű köd szállt az udvarra, kertre, házra, sötét volt az éj. Tomory figyelt. Néha messziről az osztrák örök elnyújtott kiáltása hallatszott. Mit csináljon, mit csináljon! Levette a sapkáját és törölgette izzadt homlokát. Egészen forró volt a feje az erős gondolkozástól. Csak nem engedi meghalni ezt a vitéz fiút? Hisz borzasztó volna, ha egy fához kötözve agyonlőnék Bárdyt! Nem, nem, történjék bármi, ő a fogoly honvédekkel megrohanja a kivégzésre rendelt osztrákokat és inkább essenek el mind együtt, de Bárdyt nem hagyják.

Ekkor úgy tetszett neki, mintha a háta mögött valaki halkán megkopogtatta volna a kerítést.

Figyelt.

A kopogtatás ismétlődött.

Mi lehet az?

Tomory csendesen hátrafordult és visszakopogtatott. Ekkor észrevette, hogy az egyik deszkát valaki kiveszi a helyéből.

- Honvéd bácsi! - suttogott egy hang a kertből.
- Ki az? - kérde Tomory szintén fojtott hangon.
- Én vagyok, Pali, a kisbéres, bujjék át a kertbe hamar.

Tomory kitapogatta, hogy hol hiányzik a deszka, s egy szempillantás alatt átcúsúzott a kertbe. Érezte, hogy egy kéz megragadja az övét, s egy hang suttogja:

- Jöjjön csak utánam csendesen, honvéd bácsi!

Valami harminc lépést tettek a sötétben.

- Hová vezetsz? - kérde Tomory.
- Az egészet elmondom. A kastélyból mindenki elmenekült, csak én maradtam itt, hogy vigyázzon mégis valaki. Nappal el vagyok bújva, de este előjövök és a ház körül bujkálok és lesem a németeket. Láttam mindent, tudom, hogy két honvédet a pincébe csuktak és reggel agyon akarják lőni. Hát gondoltam magamban, hogy azokat ki kellene szabadítani az ellenség kezéből.
- Lehet? - kérdezte Tomory szívdobogva.

- Persze, hogy lehet. Azért csúsztam oda magukhoz, hogy valakit szólítsak a honvédek közül segíteni... Van szerszáma, amivel tüzet lehet csinálni?

- Van!

- Akkor nem lesz nehéz. Tessék utánam jönni.

A parasztfiú újra megfogta Tomory kezét és vezette. Valami kunyhófélébe vezette.

- Hol vagyunk?

- A méhesben. Most segítsen ezt a hordót megfogni... Itt van la... és odébb gurítani. Most pedig, honvéd bácsi, ne rösteljen négykézlábra állani és utánam mászni... Csak tapogassa meg, hogy merre mászok...

Valami tíz lépést másztak koromsötétségben.

- No most, vitéz úr, felállhat és csíholhat.

Tomory felállt és tüzet vert ki, a kisbéres kivett az inge újjából egy faggyúgyertyát és meggyújtotta.

- Adj Isten jó estét! - köszönt illedelmesen.

Tomory csak most nézte meg. Alacsony, szélesvállú, tizenöt-tizenhatéves fiú volt, arcáról bátorság és becsületesség látszott.

- Hol vagyunk? - kérde Tomory.

- A föld alatt, a folyosóban. A folyosó abba a pincébe vezet, ahol a két honvéd van becsukva. Tetszik tudni, ez a kastély régente vár volt, ha az ellenség a várat bevette, ide menekültek az uraságok, amíg segítség nem érkezett.

- Előre, előre! - szólt Tomory lázasan.

- Csak utánam, honvéd bácsi.

...Gazsi és Gyurka egymást átölelve ültek a homályban. Már régóta egy szót sem szóltak, néha megcsókolták egymást. Gazsi előtt, mint egy álom, átvonultak a háború egyes jelenetei... Látta Damjanichot, nagy fekete lován, amint a kardjával intett, hogy előre... Látta Bemet szürke köpönyegében, amint ágyúit igazgatta... Eszébe jutott, amikor Bem kinevezte kapitánynak... a zászlót meghajtották előtte, a dobok megperdültek, a katonák tisztelegtek. Ah, sohase fogja többet a dicső, a szent magyar zászlót látni... És bajtársai, akik úgy szerették és oly vitézül harcoltak mellette! Isten veletek! Isten veletek!...

Lehajtotta fejét... és akkor megjelent előtte édesanyja sápadt arca.

- Bocsáss meg, te drága, te kedves, te egyetlen jó anyám, ha valaha ellened vétettem!

Ezt suttogta ajka.

...Ekkor Gyurka hirtelen összerezzen.

- Zörgést hallok.

- Értem jönnek! - ez a gondolat futott át Gazsi fején.

Gyurka azonnal fölkelt és feszült figyelemmel hallgatódzott. A pince egyik sarkából, amely a bejárással éppen ellenkező irányban feküdt, csakugyan nesz hallatszott.

- Mi lehet ez? - suttogta dobogó szívvel Gyurka.

Egyszerre csak a pincesarokból gyöngé világozás áradt ki, Gazsi, Gyurka odasiettek.

Egy pincetorkot láttak maguk előtt, amelynek csapóajtóját épp akkor emelték föl a fejükkel: egy honvédsapkás alak és egy parasztfiú. Gazsi megragadta az ajtót és kinyitva, leeresztette a földre. Nehéz volt, mert homokréteg feküdt rajta.

A gyertya megvilágította a honvéd arcát.

- Tomory! - lihegte Gazsi.

Tomory a szájára tette a mutatóujját, amivel azt akarta jelezni, hogy csendesség legyen. Aztán intett, hogy hamar, le a föld alá.

A két testvér egy szempillantás alatt leugrott, s első dolguk volt megölelni, megcsókolni Tomoryt.

- Nincs idő a magyarázatra, előre! - kiáltott Tomory.

És megindultak a folyosón, vissza a méhesbe.

Amint a folyosó másik ajtajához érkeztek, a kisbéres elfújta a gyertyát és óvatosan kimászott a sötétben.

Egyszerre csak (a többiek éppen utána akartak indulni) hanyatthomlok gurult az üregbe.

- Egy lépést se innen, vitéz urak, a kert tele van medvebőrsüveges németekkel, - lihegte rémulten.

Megdöbbenve állt meg a három honvéd. Ugy látszik, a veszedelmet nem lehet kikerülni. Mit csináljanak?

Egy pillanatig megdöbbenve álltak barátaink és senkinek se jutott eszébe, hogy mit kellene tenni. Leghamarabb Tomory nyerte vissza hidegvérét, s így szólt a kisbéreshez:

- Látod jól, hogy fekszenek a kertben a németek?

- Egészen jól, vitéz úr, olyan szemem van, mint a bagolynak, éjjel is látok.

- Hát akkor eredj a méhesbe, lesd meg, merre szabad a kijárás, merre vannak a legkevesebben, és arra fogunk kitörni. Más mód nincs. Fiaim, - fordult a Bárdy-gyerekekhez, - csak nem engedjük, hogy ebben a folyosóban megcsípjenek.

A Bárdy-fiúk nem feleltek semmit. A kisbéres kimászott a méhesbe.

Egyszerre csak nagysebesen gurult lefelé az üregbe a kisbéres.

- Vitéz urak, vitéz urak! - suttogá.

- Mi az, fiú?

- Vannak-e olyan német katonák, akik magyarul beszélnek?

- Nem igen!

- Már pedig vannak!

- Hogy-hogy?

- Ezeket a németeket, akik itt vannak a kertben, magyarul hallottam beszélni.

- Nem lehet.

- Hát gyűjjenek ki és hallgassák meg.

Mindnyájan óvatosan, négykézláb kimásztak és a kis vityilló hasadékain figyeltek kifelé.

Tisztán hallották, amint egy katona így szólt a másikhoz:

- Hallod-e, Marci! Én nem tudom, mit várunk itt. Ha rámennénk most itt a falu közepén a németre, úgy megijedne, hogy egy láb big elszaladna.

Gyurka megszorította a Gazsi kezét.

- Te Gazsi, ezek magyarok.

- De minek vannak német katonának öltözködve?

- Azt bizony nem tudom.

Ezalatt a béresgyerek kimászott a méhesből. Pár pillanat múlva futva jött vissza.

- Tessék jönni, vitéz urak, otthon vagyunk már.

És egy közelálló diófa sötét árnyéka alá vezette őket.

- Te vagy az, Bárdy? - szólt egy hang eléjük.

- Én, - felelt bámulva Gazsi.

Azonnal kiderült az egész dolog. Bizony ezek a németnek öltözött alakok a 3-ik zászlóalj legényei voltak. Aznap fogtak el egy gránátos-osztagot, s azonnal elhatározták, hogy annak a ruhájába bújnak és elindulnak kedves kis kapitányuknak, Bárdy Gazsinak a fölkeresésére. Damjanich, aki maga is nagyon szerette Bárdyt, csak figyelmeztette őket, hogy vigyázzanak magukra, mert ha nem sikerül a kirándulás, valamennyit áttéteti más zászlóaljba. Ez volt a legnagyobb fenyegetés a fehér tollas honvédnek, aki inkább volt közlegény itt, mint tiszt egy másik zászlóaljban. A véletlen odavitte őket a kertbe, s ott tanakodtak, hogy merre lehetnek a foglyok. Dupla volt a viszontlátás öröme, amikor megtudták, hogy Gazsi élete milyen veszedelemben forgott. Odasiettek hozzá és a kezét szorongatták.

Most megszólalt Bodó hadnagy, az átöltözött szakasz vezetője:

- No, de elég, fiúk, jó lesz indulni. Tudom, az öreg meg lesz velünk elégedve.

Az öreg, ez Damjanich volt. A honvédek egy perc alatt talpon voltak és a két Bárdyt és Tomoryt közrefogva, a kertek alatt elindultak. De még előbb Gazsi odafordult a kisbéreshez és kérde:

- Hát téged hogy hívnak, fiú?

- Kormos Pálnak.

- Barátaim, ennek a derék gyerekek köszönhetem, hogy megmenekültem. E nélkül most is ott volnék a sötét pincében. Köszönöm, édes fiam.

- Nincs mit, vitéz úr! - felelte Pali.

Gazsi megkereste a sötétben a parasztyerek tenyerét és két aranyat nyomott a markába.

- Nesze két arany jutalmúl.

A fiú azonnal visszanyomta a pénzt Gazsi markába.

- Köszönöm, vitéz úr, nem pénzért tettem. Hanem egy szívességet kérek.

- Mit? Beszélj!

- Vegyen be maga mellé honvédnek.

- Itt a tenyerem, csapj bele. Így, most be vagy véve honvédnek. Fiúk, úgy bánjatok vele, mint a testvéretekkel, mert derék, bátor gyerek. Most pedig induljunk, Bodó.

Lassan, óvatosan indult el a kis csapat a nagy ködben. Néha puskalövés dördült el az éjszakában, ami azt jelentette, hogy valahol egymásra bukkantak az ellenséges előőrsök. Egyszerre csak Bodó megállította a csapatot.

- Nem hallotok valami tompa dörgést? - kérde.

- De igen! Lovas-csapat közeledik.

Azonnal az útmenti sűrű bokrok közé huzódtak.

- Ha erre mennek, nem kellene közjük löni? - szólt Bodó.

- Nem, semmiesetre se, - felelt Gazsi, - fellármázzuk az alvó osztrák sereget és kelepcébe kerülünk.

A dübörgés egyre erősebb lett. Sebes vágatva egy század dzsidás haladt arra. A honvédek visszafojtott lélekzettel feküdtek a sűrűben. Csak egy hosszúbajszu vén őrmester dörmögte Gazsinak:

- Kapitány úr, milyen szép alkalmat szalasztunk el. Milyen szép jó estét lehetne rájuk köszönteni a puskáinkból.

- Hallgasson, Kovács! - súgta vissza Bárdy, - nem vagyunk mi útszéli betyárok, hogy lesből lövöldözzünk az ellenségre. Majd szembekerülünk még velük, ne búsuljon!

Az őrmester hátraszólt két honvédnek:

- Fogjátok le a kezemet, gyerekek, mert nem állom meg, hogy el ne süssem a puskámat.

A dzsidások eltávozása után egy kiszáradt patak medrében haladtak tovább. Egy összedőlt malomnál éppen kimásztak a gödörből, mikor egy osztrák őr egész váratlanul rájuk kiáltott:

- Halt! Wer da? (Állj! Ki vagy?)

- Gut Freund! (Jó barát!) - felelt vissza Bodó s kardját jól a markába szorítva, előresietett.

A honvédek meghökkenve néztek egymásra. Talán egy egész osztrák ezred kellő közepébe csöppentek s ebben az esetben, ha fölfedezik, hogy magyarok, mind el vannak veszve. Mindenki kézbe kapta a fegyverét, hogy az adott jelre rárontson az ellenségre.

Bodó az őrral beszélgetett, aki vállát vonogatta. Nyilván nem értették egymást.

A malomból több katona jött ki. Bodó ezekkel is beszélt valamit, miközben több ízben az erdő felé mutatott.

A katonák bementek, Bodó visszatért a csapathoz.

- Mi az? - kérde halkán Gazsi.

- Morva gyalogezred egy százada van itt. Azt mondtam nekik, hogy honvédeket viszünk agyonlőni. De nem értettek meg s most bementek a hadnagyot felkölteni.

- Nem üthetnék rajtuk?

- Bajos, mert azt hiszem, ez nem a legelső őrvonala az ellenségnek. Ha már itt verekszünk, akkor mind egy szálig itt veszünk. Álljatok Tomoryval a csapat közepére és horgasszátok le a fejeteket.

Az osztrák hadnagy nagyot ásítva megjelent a malom küszöbén.

Bodó odament.

- Szervusz kamarad! - üdvözölte a hadnagyot, - akarsz valami érdekes dolgot látni?

- Mit?

- Két magyart agyon fogok lövetni. Gyere velünk.

- Meddig viszed őket?

- Előőrseink legszélső vonalán kívül.

- Hisz akkor nem kell tovább menned. Ennél küljebb már nem áll katona a mi részünkről.

- Úgy? - szólt Bodó és szeme megvillant, - milyen messze vannak innen a magyarok?

- Azt hiszem kétezer lépésre.

- Nem lesz itt baj a puskalövésekből?

- Mi baj lenne? Fellármázhatjuk a magyarokat, elegen vagyunk itt...

Eközben az osztrák hadnagy és Bodó egymás mellett haladtak az erdő felé. Az álgránátosok, a két Bárdyval és Tomoryval lassan követték. A malomtól valami negyven lépésre megálltak.

- Itt elvégezheted a dolgodat.

Bodó intett, az álgránátosok körülállták a hadnagyot.

- Hallod-e pajtás, ha kedved van rá, mi szívesen elkísérünk a magyar táborba, - szólt Bodó.

- Nincs! - mondá elbámulva a hadnagy.

- Mert mi, kedves gyermekem, magyarok vagyunk, nem pedig németek.

A hadnagy kardjához kapott. Bodó pisztolyt szegzett rá, az álgránátosok pedig az orra alá tartották a szuronyukat.

- Add meg magad, különben meghalsz! - szólt Bodó.

A hadnagy azonban a tenyeréből tölcseért csinált a szája elé s teljes erejéből németül elkiáltotta magát:

- Fegyverre! Árulás! Segítség! Ide, ide, bajtársak!

Az elhagyott malomban nagy mozgás, kiabálás támadt. Egész csomó osztrák katona jelent meg kint fegyveresen.

Ekkor Gazsi átvette a vezetést. Először is egy jól irányzott sortúzzal zavarba hozták a malom előtt álló osztrákokat, azután, középen cipelve az elfogott osztrák hadnagyot, futólépésben megindultak a magyar tábor felé.

Az egész osztrák vonal felriadt és sűrű lövöldözés támadt az éjszakában. A malom őrsége üldözőbe vette embereinket, de ezek az erdőszélről oly erős tüzeléssel fogadták, hogy kénytelen volt visszafordulni.

Eközben a magyarok hadvonalán is elkezdődött a tüzelés. Csak úgy a sötétbe lövöldöztek, hogy megmutassák az ellenségnek, hogy ők is ébren vannak.

Gazsi megvakarta a fejét.

- Fiúk, csak most kezdődik a neheze. Az ellenségtől szerencsésen megmenekedtünk, de most abban a veszedelemben forgunk, hogy a saját véreink lődöznek le bennünket. Lassan előre, meglapulva.

Benyomultak az erdőbe, de mivel a lövöldözés magyar részről nem szűnt meg, ledőltek a fák alá és vártak.

A legények csöndesen beszélgetve heverésztek, amikor egyszerre egy erős hang elkiáltotta magát az erdőben:

- Első szakasz veressapkás, jobbra! Második szakasz veressapkás, balra! Fogjátok körül a németet! Adjátok meg magatokat!

- Maradjatok a földön fekvő! - szólt Bodó, - ne mozduljon senki. Pompás tréfa: a veressapkások hogyan fogják el leghűbb bajtársaikat, a fehértollasokat.

- Megadjuk magunkat! - szólt németül Bodó.

- Álljatok fel! Körülfogjátok őket, fiúk?

- Körül.

- Előre, indulj!

A 3-ik zászlóalj legényei dehogy árulták volna el magukat egy szóval is. Mindegyik jóízűt vigyorgott magában a sikerült tréfán. Milyen jót fognak ezen a magyar táborban mulatni! Csakhamar kiértek az erdőből, s egypár lépés után a veressapkások előőrseire bukkantak.

- Német gránátosokat hozunk! - kiáltotta vígan az örökre, - no, ezért meg fog dicsérni Damjanich.

- Csak siessetek! Éppen a 9-ik zászlóaljnál van, megtudni, hogy mi az oka a lövöldözésnek?

Az álgránátosok jól a köpenygallérba húzták arcukat, nehogy valamelyik jóbarátjuk rájuk ismerjen. Egy nagy tűzrakás előtt Damjanich várta a menetet.

- No, fiúk, németet hoztatok? - kiáltott eléjük a hős tábornok vígan.

A veressapkásokat vezető főhadnagy előlépett és szólt:

- Tábornok úrnak jelentem alássan, hogy minket bizony nem fogtak el a veressapkások, mert magunktól jöttünk.

- Mi ez? - kérde Damjanich elbámulva, - hadd nézzelek meg, fiam. Hisz te Bodó hadnagy vagy a fehértollasoktól.

- Igenis, tábornok úr, szolgálatjára!

- Hisz te vittél egy gránátosnak öltöztetett honvédcsapatot a Bárdy-fiúknak a kiszabadítására.

A két Bárdy előlépett. Gazsi megszólalt:

- Jelentem alássan a tábornok úrnak, a két Bárdy-fiú megérkezett!

- Szervusz, Gazsi! - kiáltott Damjanich, s a két fiút keblére ölelte, - hát hogy történt a dolog a veressapkásokkal?

- Nem ismertettük meg magunkat, gondoltuk, hadd örüljenek szegények a német foglyoknak,
- felelt Bodó.

A veressapkások persze dühösek voltak, mert mindenki nevetett rajtuk, legjobban Damjanich.

- Ármányos kölykei! Hát hogy ment a kiszabadítás?

Gazsi elmondott mindent, ami az este és az éjjel Nagy-Sallón történt s bemutatta Damjanichnak Kormos Pali kisbérest.

- Ember vagy a talpadon, gyerek. Dugjátok a fiút a harmadik zászlóaljba.

Virradni kezdett. A távolból trombitaszó hangzott élesen.

- Ez a jel! - kiáltott Damjanich, - mindenki menjen a zászlóaljához. Ma kemény napunk lesz, gyerekek, de győzni fogunk.

- Éljen Damjanich! - kiáltották a honvédek, miközben az öreg lóra ült és elvágatott.

...Mindenkire a helyére sietett. Egy óra múlva megkezdődött a nagysallói csata. Véres, de dicső nap volt.

Győztünk.

Befejezés.

Kedves gyermekeim, bocsássatok meg, hogy annyi véres harcon keresztülvezettek benneteket. De meg kell ösmernetek a magyar nemzetnek azt a korszakát, mikor minden magyar életét kockáztatta, csak hogy kivívja hazájának a békét, a szabadságot és a boldogságot.

Immár láttuk, hogy Szolnoknál, Tápió-Bicskénél, Isaszegnél, Vácánál, Nagy-Sallónál milyen fényes győzelmet arattak honvédeink.

Ott hagytuk el őket, mikor Nagy-Sallónál szembeszálltak a frissen érkezett ellenséges haddal. Nem állította meg őket semmi. Mint a hegytetőről leguruló hógomolyag, rohantak vitéz katonáink az osztrák seregre és elsöpörték. A nagy medvebőrsüveges osztrák gránátosok meghátráltak az ifjú honvédgyerekek előtt.

Ekkor, mint a villám, Komárom alatt termett a mi seregünk.

Komáromban magyar őrség volt, mely már hónapok óta védelmezte a várat az osztrákok ellen.

Mikor seregeink Komáromhoz közeledtek, Görgey megbízta a hős Guyont, hogy jusson be a városba, és vegye át a várparancsnokságot.

A rettenthetetlen Guyon maga mellé vett huszonöt kipróbált magyar huszárt. És ezekkel nekivágott, hogy keresztültörjön a Komáromot körülzáró osztrák seregen.

És keresztülvágta magát vitézül. Megtámadták, vagdalkozott és előrement. Belement a Vág által elöntött rétek nagy vizébe és megúsza. Így jutott Komáromba.

Éppen tűz volt a városban. Az ellenség ágyúi egypár házat felgyújtottak. A nép és a városatyák körülállták és belebámultak a tűzbe, de nem oltott senki. Guyon odalovagolt közéjük.

- Hol a polgármester? - kiáltott messze csengő hangon.

- Én vagyok, - szólt egy öreg ember és előlépett a tömegeből.

- Én Guyon tábornok, a vár parancsnoka vagyok. Itt a kinevezésem. Ebben a percben érkeztem meg, átvágva magamat az ellenségen. És most parancsolom, hogy azonnal lássanak az oltáshoz, különben huszáraimmal fogom kényszeríteni.

Abban a pillanatban *úgy oltotta* mindenki a tüzet, mint a parancsolat. Egymás kezéből kapkodták a csöbröket, melyekben a vizet hordták.

Így köszöntött be Guyon.

S míg hadseregünk java itt törte össze az ellenséget, zászlóink másutt is diadalmasan lobogtak. Erdélyből elfutott az ellenség. Dél-Magyarországot Perczel tábornok kitisztította, Észak-Magyarország nyoma sem volt az ellenségnek.

Egy német történetíró írja: Büszkén álltak a magyarok köröskörül, ellenségtől megszabadított országuk határain.

Harangok zúgtak mindenütt, a nép a templomokba sietett, hogy hálát adjon a magyarok Istenének a kivívott győzelmekért.

Csak Budavára, az ország szíve, volt még az ellenség kezében. Itt ült Hentzi tábornok, négyezer emberrel és sötéten nézett le Pestre. Sötéten és dühösen.

Miért?

Mert az elnyomott, a német uralom alatt elnémult Pest visszanyerte a hangját. Visszanyerte abban a pillanatban, mikor az utolsó német csapat átvonult a hídon Budára, s az első csapat magyar huszár Gödöllő felől a Kerepesi-úton bevonult a városba. Micsoda öröm volt az, gyerekek! A lakosok borral, kalácscsal, szivarral futottak az utcára, s kínálgatták a huszárokat. Telerakták őket virágból font koszorúkkal s összetett kézzel könyörögtek nekik, hogy ide jöjjenek, oda jöjjenek ebédelni. Száz helyre hívták őket egyszerre, s ha a szegény huszárnak száz gyomra lett volna, mind a százra jóllakhatott volna.

De ők nem szálltak le, köszöntettek jobbra-balra és lovagoltak tovább, kikutatni, hogy tiszta-e az ellenségtől a város.

Ekkor történt az a jelenet, hogy gróf Károlyi Istvánné, a nagyhírű és dúsgazdag mágnásasszony hazafias örömeben az egyik huszárt ott az utcán, a nép előtt megölelte és megcsókolta.

Egy varázsütésre minden ház kitűzte a nemzeti zászlót, zene és ének hangzott mindenfelé. A főváros olyan boldog volt, hogy majd kibújt a bőréből.

És mikor a lakosság öröme a tetőpontot érte el és minden pesti kéményből füst szállt az ég felé, mutatva, hogy az éhes honvédeknek sütnék-főznek: megszólalt Budavár ormán az ágyú és azt mondta: csitt!

Az egész országban el volt gázolva az ellenség, csak Budavárán lobogott még az idegen zászló. Az ország szíve nem volt még szabad.

Itt ült Hentzi osztrák tábornok négyezer katonával.

Az ágyúk toroka félelmesen ásított le a vár faláról Budapestre és mintha azt kiabálta volna: Csendben legyetek, mert izzé-porrá foglak lőni benneteket.

1849 május hava volt. A budai erdős hegyek, szép, zöld ligetek lassankint megteltek katonasággal. A mi honvédeink ütöttek ott tábort, az isaszegi, váci s a nagysallói hősök, akik eljöttek, hogy Budavárát kicsikarják az ellenségtől.

Ott táborozott a Svábhegyen Bárdy Gazsi zászlóalja és Bárdy Gyurka veressapkás ágyúütege is.

Komárom bevétele után egy sebesült lócsei honvéddel levelet küldtek édesanyjuknak, jelentvén, hogy friss egészségnek örvendenek és legközelebb Buda alá vonulnak.

Képzelteritek: milyen boldog volt Bárdyné, mikor ezt a levelet megkapta. Akkor már hetek óta nem kapott hírt a fiairól. Mert akkor a háborús idők miatt mindenféle rendes postajárat megszűnt az országban, s levelet csak úgy véletlenül küldhettek valahová, ha akadt ember, aki elvigye.

A szegény anya azonnal kocsit fogadott és utazott le Budapestre, hogy a régi lakását ott újra elfoglalja. Sietett Margit leányával és kis Pista fiával, hogy a honvédgyerekeivel minél hamarabb találkozzék.

Gyurka és Gazsi, amint Komáromból megérkeztek, rögtön szabadságot kértek és rohantak le a városba, az édesanyjukat meglátogatni.

Micsoda öröm volt az a viszontlátás, azt elképzelteritek!

Sokáig ölelgette, csókolgatta Bárdyné a két fiút! Hogy megnőttetek! Milyen erősek vagytok! (Hja, nyolc hónap alatt tízszer se háltunk ágyban!) Hogy megbarnultatok! (Hja! örökké a napon, szabad levegőn jártunk! No, meg a puskaporfüst! - tette hozzá Gyurka.) Azután meg mind a kettőnek ott volt a mellén a piros szalagra kötött ezüst vitézségi érem, amire olyan büszkék voltak, hogy oda nem adták volna a török császár összes gyémántjaiért se.

Ezalatt betoppant régi barátjuk, Stramm bácsi, a derék szepességi vászonkereskedő is, aki Lőcséről kocsin hozta Bárdynét Budapestre. Ugyancsak megbámulta a két emberré lett úrfit.

- Hát a Szepi fiammal mi lett? - kérdé bátortalanul.

(Ez volt az a gyerek, aki Gyurkával együtt elment honvédtüzérnek.)

- Semmi baja sincs, Stramm bácsi, - felelt vidáman Gyurka. - Kápolnánál sebet kapott és Debrecenben feküdt a kórházban. De most már semmi baja sincs. Velem van az ágyúk mellett fent a Svábhegyen.

Az öreg arca kiderült.

- Hála Istennek! A gézengúz, mióta beállt katonának, egy sor írást se küldött. Azt hittem, régen elpusztult.

- Esze ágában sincs. Sőt kinevezték káplárnak.

Bárdyné estére nagy vacsorát tervezett, amelyre meghívta Stramm bácsit is. A fiúk délután visszatértek a táborba, de megígérték, hogy este Szepit is lehozzák magukkal.

Ugy is lett.

Stramm bácsi összecsapta a kezét, mikor fiát meglátta.

- Te, Szepi, egész nagy ember lett belőled! Még a bajuszod is ki van pödörve.

- Úgy illik a magyar katonának! - felelt Szepi büszkén.

- Hát hogyan sebesültél meg?

- Egy fáradt ágyúgolyót elkaptam, amint felénk röpült, hogy majd visszalövöm az ellenségre. Aztán egy kicsit oldalba ütött.

- Vacsorálni! Tálalva van, - jelentette a mama.

Május 20-ika volt, enyhe tavaszi est. Képzeltető, hogy a mi vitéz katonáink hogy hozzáláttak az ételekhez, - úgy pusztították, mint az ellenséget.

Hogyne izlett volna, mikor a mama főzte! Egész télen csak szalonnán éltek.

Este 9 órakor Gyurka felugrott az asztaltól.

- Ágyúlövést hallottam!

Az ablakhoz futott és kinyitotta. Pár másodperc múlva tíz után hallani lehetett egy második ágyúlövést.

- Ha még egy lesz, - szólt Gazsi, - vissza kell mennünk a táborba, ez a jel.

Csakhamar a harmadik dördülés is hallatszott. Gazsi, Stramm Szepi felugrottak, s Gyurkával együtt sebtiben öltözködni kezdtek.

- Egy kis meleg teát igyatok még, - szólt az anyjuk, - olyan régen nem ültünk így együtt, maradhatnátok egy kicsit.

De ekkor már a csákót is a fejükbe nyomták.

- Mikor jöttök megint? - kérdé a megszorodott anya.

- Holnap délután biztosan eljövünk, - felelt Gazsi.

Ezzel megcsókolták édesanyjukat, aki egy fél sonkát, egy fél kenyeret, s vagy harminc pogácsát elpakolt nekik. Az elemózsiát Szepi fogta a hóna alá. Mikor elindultak, Gazsi egy titkos intésére Stramm bácsi is fogta a kalapját és csatlakozott hozzájuk.

- Elkísérem a gyerekeket a Dunáig - mondá Bárdynénak.

Alig értek az utcára, Gazsi karonfogta Strammot és így szólt hozzája:

- Kedves Stramm bácsi, én nem hiába intettem magának, hogy jöjjön velünk. Nagyon fontos dolgokat kell magának mondanom. Hajnalban megrohanjuk Budavárát... létrákat támasztunk a falaknak és fölmászunk a várba. Szevit meg Gyurkát ne féltse. Azok ágyúiknál lesznek és csak messziről lövöldöznek. Én azonban egyik vezére leszek az önkéntes csapatnak, mely legelőször rohan a falakra. Tudja, én sokszor szemébe néztem már a halálnak, de bevallom, hogy soha ilyen közel nem álltam hozzá, mint most fogok állni. Ez a legnagyobb veszedelem, mely eddig fenyegetett. A harcban résztvevőknek legalább fele el fog esni. Lehet, hogy én is. Arra akarom kérni magát, hogy a vár bevétele után keresse fel a harmadik zászlóaljbat, tudja meg elestem-e s ha igen, akkor készítse elő okosan az édesanyámat.

Stramm bácsinak az álla ijedtében majdnem a térdéig leesett.

- Nem lehet az, úrfi, kérem, ne bízson rám ilyesmit. Inkább én is részt veszek a rohamban. Hogy azt az áldott jó nagyságát én szomorítsam meg? Nem, ilyen kegyetlenségre az öreg Stramm nem képes.

- Meg kell lenni. Meg akarja tagadni az utolsó kívánságomat?

- Hisz ha utolsó kívánság volna, akkor nem tagadnám meg. Hátha el se esik?

- Akkor jó, akkor magának semmi dolga sincs. Amit anyámnak emlékül hagyok, azt mind letettem a háznál, még átadom az aranyórámat és láncomat. És itt átadok magának egy levelet az édesanyámhoz. Csak akkor fogja neki átadni, ha én már nem élek. Megértett?

- Meg, - felelt Stramm bácsi és végtelen szomorúsággal rakta belső zsebébe a kapott tárgyakat; - gondolja meg, úrfi, még egyszer...

- Nem lehet. Itt vagyunk a Dunánál, ott a csónakunk, át kell menni.

Elbúcsúzott Stramm bácsitól, a csónakba ugrottak és a Gellérthegy irányában eltűntek a sötétségben.

Stramm bácsi úgy állt ott, mintha az eszét elvitték volna magukkal. Sokáig állt, aztán megfordult és visszaballagott a házhoz.

Mázsás kódarabok nem nyomták volna jobban, mint az a levél, meg az az óra.

Mikor a Bárdyné háza elé ért, sokáig állt a kapuban. Nem mert fölmenni.

Végre megemberelte magát és beköszöntött.

- Ejnye, de sokáig jött, Stramm, pedig a bor itt várja az asztalon.

Az öreg szíverősítőnek ivott egy pohárral. Majdnem rosszul lett tőle.

Úgy érezte, mintha mérget nyelt volna. Lehorgasztotta a fejét s oly bús volt, hogy Bárdyné végre megszólította:

- Mi baja?

- Nekem? - ijedt föl az öreg, - nekem semmi!

És nagyot sóhajtott.

- Hát kinek? - firtatta Bárdyné.

- Kezét csókolom, ugy-e, vitéz Damjanich nagyon szereti Gazsi úrfit?

- Legkedvesebb tisztje.

- S elengedheti a csatából, amikor akarja?

- El.

- Kezét csókolom, nincs veszteni való idő. Tessék tüstént a tábornok úrhoz sietni és hajnalra az úrfinak szabadságot kérni.

Bárdyné mindent megértett. Sápadtan emelkedett föl helyéből.

- Tehát hajnalban lesz a roham és Gazsi az önkéntesek közt van? - kérdé remegő hangon.

- Én nem mondtam! - tiltakozott Stramm, - én nem árultam el semmit.

- Mindnyájunk élete Isten kezében! - szólt Bárdyné és bement az imádságos könyvéért.

Stramm bácsi pedig elkotródott a lovaihoz.

Éjfél ütött az óra a barátok templomának a tornyában. Utána mindjárt megszólalt az éjféλι misére hívó harang szava. Bárdyné vette az imádságos könyvet és elment a templomba imádkozni.

A viaszgyertyák sárga fénye csak alig-alig világította be a nagy templomot. A márványszobrok, a szent képek hallgaton néztek le az imádkozókra.

Az imádkozók többnyire öreg asszonyok voltak. Bizonyára olyan asszonyok, akiknek fiai szerteszét az országban a magyar zászlók alatt katonáskodtak. A jó anyák buzgón imádkoztak fiaikért s imádságuk csöndes bűgással szállt az ég felé, a jó Isten zsámolyához. És valamennyi közt bizonyára legbuzgóbban imádkozott Bárdyné, aki csak az imént látta fiát szépnek, erősnek, virulónak, s akiről tudta, hogy mikor az éjszaka oszladozni kezd, micsoda nagy veszedelemmel fog ő szembeszállni.

A pap misézett, a ministráns gyerek csengetett, a hívek imádkoztak - és egyszerre az éjszakában megdördültek az ágyúk.

A magyarok bombázni kezdték Budavárát. A levegő zúgott, a templom falai reszkettek, fölriadt emberek futkostak az utcán.

A csöndes mise véget ért, az asszonyok még egy utolsó fohással fölemelkedtek és kiki hazasietett.

A veressapkás üteg, ahol Gyurka és Szepi szolgáltak, a Gellérthegy oldalán volt felállítva. Ők az éjféλι ágyúzásban nem vettek részt, ezzel csak a Svábhegyről zaklatták az ostromlottakat.

Ők a nap felkeltét várták. Ez volt a roham ideje.

Mikor a nap első sugarai megvillantak a pesti síkon, így szólt Gyurka:

- Nézd, Szepi, itt alattunk van a 3-ik zászlóalj négyszáz önkéntese, akik a királyi palota felől fognak a várfalakra mászni. Hát nekünk ezeket kell támogatni... Nézd, ott áll a bátyám, Gazsi.

E percben a kapitány intett a tüzéreknek s a Gyurka ágyúi bömbölni kezdettek. A gyerek úgy igazgatta őket, mint egy vén katona.

Először meggyulladtak a királyi istállók, aztán a királyi palota.

- Éljen a magyar! - hangzott a völgyből s a fehértollas zászlóalj önkéntesei, elől a zászlóval, megindultak neki a bástyának. Ugyanakkor minden oldalról rohamra indultak a honvédek.

Gyurka ágyúgolyókkal tisztította a 3-ik zászlóalj előtt az utat.

Omlott a bástya, égtek a házak. Egy zászlóalj osztrák vadász várta fent töltött puskával a fehértollasokat.

- Majd elkotródtok onnan! - kiáltott Gyurka kipirult arccal s elkezdte a vadászokat robbanó golyókkal löni.

A vadászok hátrább vonultak.

A fehér tollasok e percben léptek fel a falakra, legelől a zászló tartó, a lobogóval.

Lelőtték, a zászló leesett. Más kapta fel. A vadászok ezt is lelőtték.

- Minden ágyút a vadászokra irányozni! Kész? - kiáltotta Gyurka.

- Kész! - felelték a tüzérek.

Gyurka a messzelátóján keresztül nézte, hogy harmadiknak Gazsi kapta fel a zászlót.

- Tűz! - kiáltott kétségbeesve.

Irtóztató dördülés hallatszott, s vagy tíz golyó, a honvédek feje fölött elzúgva, becsapott a vadászok közé.

Ezek zavartan hátrálni kezdtek. Ezalatt Gazsi kitűzte a vár fokára a zászlót, majd összeszedve az önkénteseket, puskából lőtték az osztrákokat.

Mire a nap fölkel, Budavára magyar kézben volt. Büszke zászlónk három helyen lobogott az ormokról. Az égő királyi palota mellett egy katonazenekar fújta a himnuszt:

Isten áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel!
Nyujts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel.

A pesti Dunaparton pedig ezer meg ezer ember tolongott, kiabált, éljenzett s fehér kendőket lobogtatott át a budai várba, melyet honvédeink megszállva tartottak.

Tíz órakor friss honvédzászlóaljok vonultak a várba, minden pontot megszálltak, az ostromban résztvevő hősök pedig szabadságot kaptak.

Gazsi Gyurkáért sietett és Szepivel együtt keltek át csónakon a Dunán, hogy édesanyjuk keblére repülhessenek.

Képzeltető: milyen édes volt a viszontlátás öröme.

Délután édesanyjokkal és Stramm bácsival bejárták a bevett várat és megmagyarázták, hogyan történt a roham.

Másnap Damjanich a két fiúnak kétheti szabadságot adott s ezek rögtön a pesti lakásukba költöztek, hogy a hosszú fáradalmak után amúgy isten-igazában kialhassák egyszer már magukat.

A magyar nemzet dicsősége ekkor állt tetőpontján. Minden ellenségünket legyőztük, s az egész világ kalapot emelt előttünk. És a nemzet örök hálával viseltetik a hősök iránt, akik a magyar nevet fényes betűkkel írták be a történelem könyvébe.

Legyen áldott emlékük!